

TARJA HEINO

Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämissuhteet

Selvitys Lastensuojelun kehittämissuhteelle

Sosiaali- ja terveysalan tutkimus- ja kehittämiskeskus

postimyynti: Stakes / Asiakaspalvelut PL 220, 00531 Helsinki
puhelin: (09) 3967 2190, (09) 3967 2308 (automaatti)
faksi: (09) 3967 2450 • Internet: www.stakes.fi

© Kirjoittaja ja Stakes

Taitto: Christine Strid

ISBN 978-951-33-2117-8 (nid.)

ISSN 1795-8091 (nid.)

ISBN 978-951-33-2118-5 (PDF)

ISSN 1795-8105 (PDF)

Stakes, Helsinki 2008

Valopaino Oy

Helsinki 2008

Tiivistelmä

Tarja Heino. Lastensuojelun avohuolto ja perhetyö: kehitys, nykytila, haasteet ja kehittämisehdotukset. Selvitys Lastensuojelun kehittämisohjelmalle. Stakes, Työpapereita 9/2008. 73 sivua, hinta 17 €. Helsinki 2008. ISBN 978-951-33-2117-8

Selvityksessä taustoitetaan lastensuojelun ja perhetyön paikkaa tilastollisesti, lainsäädännöllisesti sekä palvelujärjestelmän kehityksessä. Lastensuojelun avohuollon sosiaalityön piirissä olevien asiakkaiden määrä on kolminkertaistunut ja peruspalvelut ovat ohentuneet. Parissakymmenessä vuodessa lastensuojelun avohuollon asiakasmäärä on lisääntynyt noin 12 000 lapsesta 60 000 lapseen, ja samaan aikaan kunnallisen kotipalvelun piirissä olleiden lapsiperheiden määrä on päinvastoin vähentynyt 60 000 lapsiperheestä 12 000:een. Lastensuojelun avohuolto jäi vuosituhatosen taitteessa paljolti sosiaalityön varaan. Viime vuosina kokoneiden ja pätevien lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden osuus on vähentynyt, ja avohuollon lastensuojelutyö on siirtynyt edelleen perhetyön varaan. Lapset ovat palvelujen saatavuuden suhteen eriarvoisessa asemassa maan eri osissa.

Valtakunnallisia tilastotietoja lastensuojelun perhetyön laajuudesta, asiakasmääristä tai perhekuntoutuksessa olleista ei ole käytettävissä. Lastensuojelun avohuollon valtakunnallinen tilastointi uudistuu 2008 alkaen. Jatkossa tilastoitavat asiat seuraavat lasten määriä avohuollon asiakkuusprosessin eri vaiheissa, mutta avohuollon sisällöstä ne eivät edelleenkään kerro. Selvityksessä ehdotetaan kehityksen seuranta toteutettavaksi erillisselvitysten kautta. Pätevien lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden ja lastensuojelun perhetyöntekijöiden riittävyys- ja saatavuusongelmien vähentämiseen ehdotetaan toimenpiteitä tehtävien vaatavuuden edellyttämän erityisosaamisen, koulutuksen, palkkauksen ja mitoituksen suhteen.

Toisena kokonaisuutena selvityksessä tarkastellaan perhetyötä ja sen jäsentymistä. Työ perustuu aikaisempaan tutkimus- ja kehittämistyöhön sekä asiantuntijaryhmien työhön. Perhetyötä ja perhetyöpuhetta on edelleen monenlaista. Perhetyön nykytilaa ja haasteita kuvataan useista näkökulmista: peruspalvelujen, psykiatrian ja päihdehuollon kautta. Myös perhetyön tehtäviä ja sisältöjä tarkastellaan. Selvityksessä päädytään jäsenysehdoituksiin, joissa eriytetään perhepalvelun ja perhetyön käsitteet. Peruspalvelujen yhteydessä järjestetyistä perhepalveluista olisi selkiyttävää puhua neuvolan perhetyönä, varhaiskasvatuksen perhetyönä, koulun perhetyönä jne. Lastensuojelun perhetyön käsite toimisi juridishallinnollisena sateenvarjokäsitteenä.

Ennakoitavissa on, että yksityisiä palveluntarjoajia ja -tuottajia tulee lastensuojelun avohuollon kentälle lisää. Tähän mennessä lastensuojelun sosiaalityössä on harjoitettu ostamista ja myymistä lähinnä sijaishuollon osalta, mutta kysymykset tuotteista, hinnasta, laadusta ja valvonnasta tulevat ratkottaviksi myös avohuoltoon.

Lastensuojelun perhetyö on viime vuosina kehittynyt ammattina ja toimintamuotona, ja se on asemoitunut paikallisesti ja seudullisesti eri tavoin palvelujärjestelmään. Kehittämislle on kuitenkin vielä paljon tilaa. Yhtäältä peruspalvelujen vahvistaminen varhaisen tuen järjestämisessä, toisaalta erityispalvelujen ja asiantuntijoiden keskinäinen yhteistyö vaativan perhetyön kehittämisessä kaipaavat uudenlaista työtettä ja uusia järjestelyjä. Ajankohtaista on ideoita, kokeilla ja kehittää moniammatillista perhetyön toiminnallista kokonaisuutta osana KASTE-ohjelman toimeenpanoa. Kehittämistyössä on haettu lapsilähtöisiä palveluja ja toimintamuotoja, joiden yhteyteen on koottu erilaista osaamista ja perhetyön tekijöitä. Toiminnallinen kokonaisuus muodostetaan paikallisesti; osaajien verkostot on kuvattavissa rakenteena, jossa rahoitus- ja johtamisjärjestelyt ovat selkeät.

Avainsanat: Lastensuojelu, avohuolto, perhetyö, perhekuntoutus

Sisällys

Tiivistelmä

JOHDANTO.....	7
TAUSTOITUSTA.....	10
Tilastollinen taustoitus.....	10
Lainsäädännöllinen taustoitus ja paikannus.....	14
Lastensuojelun palvelujärjestelmän kuvaus.....	17
Perhetyön paikka lastensuojelun palvelujärjestelmässä.....	19
Perhetyön ”tulo” lastensuojeluun.....	20
PERHETYÖN AIKAISEMPIA JÄSENNYSRITYKSIÄ JA TUTKIMUSTULOKSIA.....	22
Stakesin perhetyön projekti vuonna 1999–2000.....	23
Asiantuntijatapaaminen 2006; väliarviointi.....	28
Kysely keväällä 2007.....	30
Perhekuntoutuksen työryhmä 2007.....	31
Vantaan intensiiviperhetyö.....	33
Lastensuojelun avohuollon ja perhetyön dokumentointityö.....	34
NYKYTILA JA HAASTEET.....	35
Peruspalvelujen perhetyö.....	36
Perhetyö ja -kuntoutus erityispalveluissa.....	39
Perhekuntoutus psykiatriassa.....	40
Perhekuntoutus päihdehuollossa.....	41
Perhekuntoutus lastensuojelussa.....	43
Lastensuojelun perhetyö.....	44
Perhetyön tehtävistä.....	46
Perhetyön sisällöllisiä teemoja.....	48
Perhetyön ammatista ja osaamisaloista.....	50
Työparin ja tiimin merkitys perhetyössä.....	52
Perhetyö erikoistumisalana.....	53
Yksityinen perhetyö ja palvelutuotannon ohjaus.....	53
Perhetyön organisoinnista.....	56
YHTEENVETO JA EHDOTUKSET.....	60
Kohti selkiytystä.....	61
Perhetyön toiminnallinen kokonaisuus.....	63
Pätevien sosiaalityöntekijöiden riittävyys.....	68
Kehityksen arviointi ja vaikuttavuuden seuranta.....	69
Perhetyön mitoitus.....	70
Lähteet.....	71

JOHDANTO

Ennaltaehkäisevistä sosiaali- ja terveystalviteista sekä lastensuojelun avohuollosta ja perhetyöstä on kehittynyt toimintojen kokonaisuus, jolla pyritään yhtäältä laaja-alaisesti edistämään perheiden hyvinvointia ja toisaalta tukemaan perheitä niin että voidaan ehkäistä lasten huostaanottojen tarvetta. Perhetyö liittyy vahvasti moniammatilliseen yhteistyöhön. Varhainen tuki, ongelmien ennalta ehkäisy sekä perhetyö ovat olleet yrityksiä vastata palvelutarpeeseen, jonka on nähty liittyvän perheiden luonnollisten sosiaalisten verkostojen kaventumiseen, lasten ja nuorten ongelmien kasautumiseen, perheiden elämäntilanteiden monimutkaistumiseen ja erityispalveluiden tarpeiden jatkuvaan kasvamiseen. Arkisen ja konkreettisen kotiavun tarve ei ole poistunut eikä vähentynyt sen myötä kun perhetyö on suuntautunut yhä enemmän psykososiaaliseen tukeen, keskustelutyöhön ja ammatillistuneempaan auttamiseen.

Perhetyö – työtä lapsiperheessä ja perheen kanssa – tarkoittaa myös työtä muuttuneissa perherakenteissa sekä muutosta perheiden elämässä, erillään asuvissa perheissä, monikulttuurisissa perheissä ja erilaisissa perheissä.

Lastensuojelun avohuollon ja perhetyön kehittymisen taustalla on monia yhteiskunnallisia muutoksia. Elinkeinorakennemuutokset, työelämämuutokset (kuten työvoiman osaamisen ja saatavuuden haasteet), koulutus- ja tehtävärakennemuutokset, asunto- ja asuinalue rakennemuutokset, sosiaaliturvan ja palvelujen rakennemuutokset, kulttuuriset ja arvomaailmojen muutokset, päihteidenkäytön kulttuuriset muutokset sekä eriarvoistunut kehitys ovat haastaneet kuntia ja muita palveluiden tuottajia vastaamaan lapsiperheiden muuttuneisiin tarpeisiin erilaisissa tilanteissa. Erityisesti lastensuojelussa ja perhetyössä sukupuoli- ja -polvikysymykset muodostuvat erityisiksi: se on ammatillista työtä miesten, isien ja poikien; naisten, äitien ja tyttöjen; sukupolvien aikuisten ja lasten välisissä suhteissa - ja yhä useammin myös monikulttuurisissa konteksteissa. Nämä suhteet eivät ole tasavertaisia, vaan usein kyse on monimutkaisista, kulttuurisista (valta)suhteista ja niitä ylläpitävistä ehdoista ja rakenteista.

Tämä selvitys on tehty sosiaali- ja terveysministeriön toimeksiannosta ja osana Lastensuojelun kehittämisohjelmaa (2004–2007). Ohjelmassa tehdyt selvitykset löytyvät www.lastensuojelunkasikirja.fi-sivuilta. Työ aloitettiin vuonna 2005 kahden valtakunnallisen hankkeen, Lastensuojelun kehittämissuhteiden ja PERHE-hankkeen yhteistyönä. Vuotta 2007 koskevassa toimeksiannossa sosiaali- ja terveysministeriö ja Stakes sopivat jatkavansa käynnistettyä yhteistyötä sekä kehittävänsä lastensuojelun avohuollon palvelukokonaisuutta ja perhetyötä jäsentävää työskentelyä. Sovittiin työseminaarityöskentelyn jatkamisesta tavoitteena perhetyön työmuotojen kirjon erittely ja käsitteellinen selkiytyminen. Työskentelyn oli määrä myös tuottaa materiaalia lastensuojelun käsikirjan valmisteluun. Työskentelyssä tuli huomioida uusi lastensuojelulaki sekä toimia yhteistyössä PERHE-hankkeen kanssa. Työn tuli valmistua 31.12.2007 mennessä.

Vuoden 2007 aikana hyväksyttiin uuden lastensuojelulain sisältö. Siinä selkiytettiin perhetyön määrittämistä jossain määrin: perhetyö paikannettiin perheen kotona annetuksi palveluksi, ja perhekuntoutuksella viitattiin ympärivuorokautisena kuntoutuksena koko perheelle tai osalle siitä annettuun tukeen. Suuntaviivoista huolimatta käytännön toimintamuotojen selkiytystarvetta on edelleen. Siksi tässä raportoidaan myös viime vuosien työtä, joka siis on tehty ennen lain muutosta.

Tämän selvityksen taustalla on joukko tutkimusta, asiantuntijakuulemista, empiiristä aineistoa, työryhmytyötä ja keskusteluita sekä artikkeleita ja muuta aineistoa. Keskeisimmät niistä ovat seuraavat:

1. Työryhmä järjesti valtakunnallisen asiantuntijatapaamisen keväällä 2006. Tästä on koottu osallistujien esitykset, muu aineisto, keskustelumuistio ja yhteenveto.
2. Lastensuojelun kehittämisohjelmassa kootut suomalaiset kokemukset vauvaperhetyöstä (Bardy & Öhman 2006).
3. Vauvaperhetyön kansainvälinen tutkimuskatsaus ja metatutkimus sekä linjaukset (Bardy & Öhman 2007).
4. Perhetyöstä julkaistut tutkimus- ja kehittämisraportit 2000-luvulta; kirjallisuuskooste ja valikoituja tutkimusesittelyjä.
5. Sosiaalialan osaamiskeskusten lastensuojeluverkkoon tehty sähköpostikysely keväällä 2007; yhteenveto tuloksista.
6. Tutkimus lastensuojelun asiakkaaksi vuonna 2006 valikoituneista lapsista ja tutkimusprosessin yhteydessä lastensuojelun avohuollosta käydyt keskustelut sosiaalityöntekijöiden kanssa.
7. Kuvaus lapsista, joiden perheet ovat saaneet lastensuojelun perhetyötä asiakkuuden alussa (osana erillisselvitystä Lastensuojelun uudet asiakkaat 2006).
8. Valtionavustusta saaneiden perhetyön hankkeiden arviointi osana sosiaali- ja terveystieteiden osastolle tehtyä raporttia.
9. Työryhmä järjesti valtakunnallisen seminaarin ja työkokouksen kesäkuussa 2007 yhdessä Lastensuojelun kehittämissankkeen, PERHE -hankkeen ja Teknologiahankkeen lastensuojelun perhetyön dokumentaatiotyöryhmän kanssa. Esitykset löytyvät hankkeiden kotisivuilta Sosiaaliportista.
10. Sosiaalialan teknologiahankkeen osana lastensuojelun avohuollon ja perhetyön valtakunnallisen dokumentaation standardointi; ehdotusten kommentointia.
11. Helsingin sosiaaliviraston Lapsiperheiden palvelujen vastuualueen 19.11.2007 järjestämän perhekuntoutuksen työkokouksen materiaali ja muistio.
12. Yhteistyö Mannerheimin lastensuojeluliiton VARVAS-hankkeen kanssa; tutkimus- ja kehittämisprosessiin osallistuminen; julkaistu artikkelikokoelma.

Stakesissa koottiin työryhmä valmistelemaan toimeksiannon mukaista seminaaria sekä perhetyön jäsenystä. Työtä koordinoivat valtakunnallisten hankkeiden päälliköt: Lastensuojelun kehittämisohjelman päällikkö Kristiina Laiho ja PERHE-hankkeen päällikkö Riitta Viitala. Työskentelyyn ovat Stakesista osallistuneet Marjatta Kekkonen sekä Marja Kaskela varhaiskasvatuksen tiimistä. Lastensuojelun osalta työryhmässä olivat Tarja Heino ja Kaisa Öhman (kesän 2007 loppuun asti). Stakesista työskentelyssä oli mukana myös Anna Väinälä, joka vastasi perhetyön dokumentoinnin standardoinnista Tikesos-hankkeessa vuoden 2007 kesään asti.

Kootun aineiston analysointi ja selvityksen raportointi sekä ehdotusten valmistelu jatkui lastensuojelun osalta uudessa kokoonpanossa syksyllä 2007. Työn loppuun saattamiseksi vastuuhenkilö Tarja Heino kutsui talkoisiin mukaan kaksi alan kokenutta toimijaa: kriisiperhetyön vastaavan sosiaalityöntekijän Liisa Korhosen Helsingin ensi- ja turvakodilta sekä perhekuntoutuskeskuksen vs. johtajan Ilkka Määtän Vantaalta. Työryhmä kokoontui kolme kertaa loka-joulukuun aikana; viimeisen kerran tammikuussa. Työryhmän jäsenet ovat tuoneet yhteiseen pohdintaan keskusteluita, joita he ovat valmistelleet ja joita on käyty syksyn aikana eri forumeilla: Pääkaupunkiseudun sosiaalialan osaamiskeskus Soccan järjestämällä lastensuojelun avohuollon seminaarissa, Ensi- ja turvakotien liiton Alvari-toiminnan juhlaseminaarissa sekä valtakunnallisilla perhetukipäivillä.

Selvityksen toimittamisesta raportiksi sekä kirjoitus- ja toimitustyöstä vastaa erikoistutkija Tarja Heino. Liisa Korhonen tuotti tekstiä järjestöjen perhetyöstä, perhetyön parityöstä vs. yksin tekemisestä sekä työsti hankekuvausta lastensuojelun käsikirjaa varten. Ilkka Määtä kirjoitti yritysten perhetyöstä, palvelutuotannon ohjauksesta ja perhetyöstä ammattina. Hän on myös kirjoittanut raportin Vantaan intensiiviperhetyöstä, josta on laadittu tähän yhteyteen tiivis kuvaus. Työryhmä on yksimielinen selvityksen perusteella tehtyjen ehdotusten suhteen.

Moni asiantuntija on antanut aikaansa ja kommentoinut selvitysluonnosta tammikuussa:

Toimitusjohtaja Kristiina Laiho Pikassos Oy:stä (sosiaalialan osaamiskeskus Kanta-Hämeessä, Pirkanmaalla ja Satakunnassa)

Apulaisosastopäällikkö Riitta Viitala sosiaali- ja terveysministeriöstä

Projektisuunnittelija Marjatta Kekkonen Stakesista

Tietohuollon asiantuntija Anna Väinälä Helsingin kaupungin sosiaalivirastosta

Tutkimusprofessori Marjatta Bardy Stakesista

Tutkimusprofessori Tytti Solantaus Stakesista

Tutkimusprofessori Marja-Leena Perälä Stakesista

Tutkimuspäällikkö Tuovi Hakulinen-Viitanen Stakesista

Lastenpsykiatri Jukka Mäkelä Stakesista

Tulosaluejohtaja Riitta Haverinen Stakesista

Projektipäällikkö, erityisasiantuntija Sirkka Rousu Suomen Kuntaliitosta

Projektipäällikkö Pia Lahtinen Keski-Suomen lastensuojelun kehittämissyksiköstä

Perhetyön kehittäjä-palveluohjaaja Minna Nurminen Ylä-Pirkanmaan lastensuojelun kehittämishankkeesta

Perhekeskustoiminnan päällikkö Sisko Lounatvuori Helsingin sosiaalivirastosta

Tutkija Kristiina Berg Turun yliopistolta

Neuvotteleva virkamies Pirjo Sarvimäki sosiaali- ja terveysministeriöstä

Yliopettaja Päivi Kaljonen sekä Tuula Hyppönen ja Mervi Nyman Stadiasta

Suurkiitos kaikille kommentoijille keskusteluista, rakentavista ehdotuksista sekä tuetuista teksteistä ja aineistoista. Tämä kaikki on yhdessä mahdollistanut sen, että ajankohtainen selvitys on valmistunut juuri sopivasti ajankohtaan, jossa kansallinen sosiaali- ja terveydenhuollon ohjelma KASTE on hyväksytty valtioneuvostossa. Ohjelmassa on keskeiseksi tavoitteeksi määritelty huostaanottojen vähentäminen ja painopisteen suuntaaminen varhaisempaan tukeen. Samalla on päätetty vahvistaa lastensuojelun kansallista ohjausta. Tämä selvitys on merkittävä tuki KASTE-ohjelman kohtaan 3.1.3, jossa hahmotetaan toimenpiteitä lasten ja nuorten kehitystä tukevien palvelujen kehittämiseksi:

Uudistetaan lasten ja nuorten ja lapsiperheiden palveluja kokonaisuutena siten, että perustasolla kehitetään ja nivotaan yhteen kehitystä tukevat, ongelmia ja häiriöitä ehkäisevät ja korjaavat palvelut yli nykyisten sektorirajojen (kuten terveys-, sosiaali-, nuoriso-, sivistys- ja poliisitoimi), erityispalveluja kehitetään tukemaan peruspalveluja erilaisilla toimintavaihtoehtoilla (kuten lastenpsykiatria, lastensuojelu ja kasvatus- ja perheneuvolat), tuodaan palvelut suoraan lasten ja nuorten kehitysympäristöihin (koti, päivähoito, koulu, vapaa-ajan toiminta) ja puretaan laitoskeskeisyyttä. Kehitetään ja pilotoidaan uudenlaista palvelujen kokonaisuutta yhdellä alueella ja levitetään mallia asteittain koko maahan. (STM:n ja Stakesin johdolla.)

Lastensuojelun järjestämistä ja kehittämistä koskevaa kansallista ohjausta vahvistetaan. Viedään käytäntöön vuoden 2008 alusta voimaantullut uusi lastensuojelulaki järjestämällä kunnille koulutusta ja muuta valtakunnallista ohjausta (Stakesin johdolla).

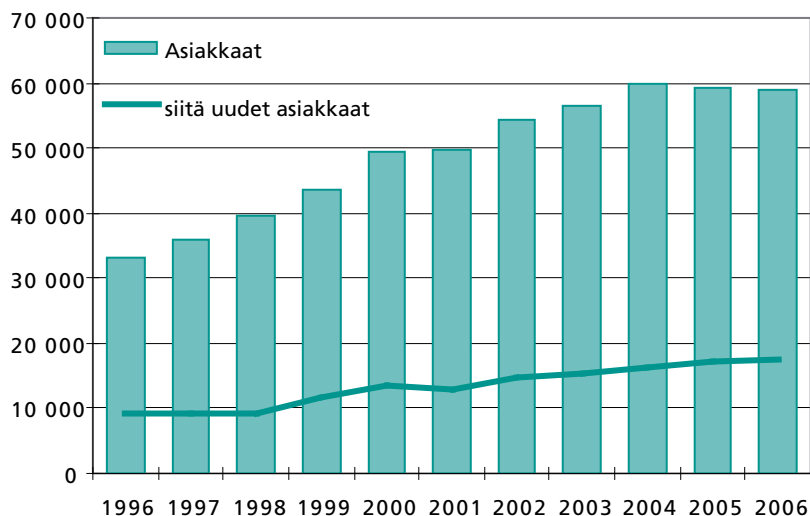
Selvitys rakentuu neljästä osasta. Aluksi taustoitetaan lastensuojelun ja perhetyön paikkaa tilastollisesti, lainsäädännöllisesti sekä palvelujärjestelmän kehityksessä. Toiseksi tarkastellaan perhetyötä ja sen jäsentymistä aikaisemman tutkimus- ja kehittämistyön sekä asiantuntijaryhmien työn kautta. Kolmanneksi kuvataan perhetyön nykytilaa ja haasteita useista näkökulmista. Neljänneksi kootaan selvityksen päähavainnot yhteen sekä tehdään ehdotuksia sekä kehittämistyöhön että erinäisten kysymysten jatkotyöstämiseksi.

TAUSTOITUSTA

Perhetyön paikkaa taustoitetaan ensin suhteessa siihen, mitä siitä ja lastensuojelusta sekä niiden kehitystrendeistä tiedetään tilastojen ja erillisselvitysten kautta. Toiseksi taustoitetaan lainsäädännöllistä kehikkoa ja kolmanneksi lastensuojelun palvelujärjestelmää ja perhetyön paikkaa siinä.

Tilastollinen taustoitus

Lastensuojelun avohuollon asiakkaiden kokonaismäärä on valtakunnallisen tilaston mukaan kymmenessä vuodessa kaksinkertaistunut: avohuollon asiakkaana olleiden lasten ja nuorten määrä on lisääntynyt 30 000:sta 60 000:een. Viime vuosina kasvu on tasaantunut, ja määrä on jäänyt alle 60 000 lapsen ja nuoren. Ei vain kokonaismäärä, vaan vuosittain myös uusien lastensuojelun asiakkaaksi tulleiden määrä on kasvanut. Lastensuojelun avohuollon asiakkaita oli kaikkiaan 59 069 lasta ja nuorta vuonna 2006, näistä uusien asiakkaiden osuus oli noin 30 prosenttia.

KUVIO 1. Lastensuojelun avohuollon piirissä olleet lapset ja nuoret 1996–2006

Kasvaneita lukumääriä on selvitetty kuntakyselyllä; haluttiin tietää, missä määrin on kysymys tilastoinnin muutoksista tai palvelujärjestelmän toiminnan muutoksista ja missä määrin todellisesta lasten pahoinvoinnin kasvusta (Heino & Kuoppala & Säkkinen 2005). Selvityksen tulokseksi saatiin, että lukujen taustalta löytyy paljon käsitelmääritysihin, työn organisointiin ja teknisiin seikkoihin liittyviä selityksiä. Määritykset saattavat kunnissa vaihdella vuosittainkin. Syynä mainitaan yleensä, että tilastotiedot antava sosiaalityöntekijä on vaihtunut tai että kunnassa toteutettu organisaatio- ja palvelurakenteen. Työmenetelmien muutokset, lisääntynyt varhainen puuttuminen sekä verkostoyhteistyö ovat lisänneet yhteistyötä ja samalla kasvattaneet tilastoituja asiakasmääriä. Vastaajat toivat usein esiin suuria resurssiongelmia. Kun työntekijät vaihtuvat, asiakkaat jäävät vaille pitkäjänteistä auttamista. Vaihtuvuus haittaa viranomaisten välistä yhteistyötä ja työkäytäntöjen kehittymistä.

Kuntakyselyn vastaajat näkivät tilastomuutosten taustalla myös todellisia muutoksia ja lasten pahoinvoinnin lisääntymistä. Sitä selitettiin lasten ja perheiden arjen muutoksilla, vanhempien työttömyydellä, lisääntyneellä päihteiden käytöllä ja muilla lasten ja lapsiperheiden vaikeuksilla. Lastensuojelun asiakkaaksi arveltiin tulleen myös uusia ryhmiä. Selvitys¹ tuki muissa yhteyksissä havaittua: *alueellinen ja kuntien välinen erilaistuminen sekä palvelujen kirjo on lisääntynyt*. Lapset ovat saatavan avun suhteen eriarvoisia maan eri osissa.

Valtakunnallisesti ei ole tilastotietoa siitä, minkä ikäisiä tai millaisessa tilanteessa lastensuojelun avohuoltoon asiakkaaksi tulleet lapset ja nuoret ovat olleet taikka millaisia palveluja he avohuollon nimissä ovat saaneet. Tietoa ei myöskään ole siitä, missä määrin näiden lasten ja nuorten joukossa on perhetyön piirissä olleita. Tiedetään ainoastaan, että *kotipalvelun piirissä olleiden lapsiperheiden määrä on vähentynyt oleellisen paljon*. Tiedetään myös, että näitä arkisia kotiapupalveluja ei edes ole tarjolla kaikissa kunnissa (SOTKA-tietokanta). Vielä 1980-luvun lopulla 60 000 lapsiperhettä oli kunnallisen kodinhoitoavun piirissä, 18 000 vuonna 2000, ja vuonna 2005 enää 12 800 perhettä.

Mikä lapsiamme uhkaa (Bardy & Salmi & Heino 2001) -raportissa jo todettiin lastensuojelun avohuollon palvelujen ohentuneen ja toiminnan jääneen paljolti sosiaalityön varaan. Samanaikaisesti sosiaalityöntekijöiden saatavuus heikentyi, ja kehitys on jatkunut. *Kokoneiden ja pätevien sosiaalityöntekijöiden osuus on vähentynyt lastensuojelussa*. Pääkaupunkiseudulla jo 40 % lastensuojelun sosiaalityöntekijöistä on ollut alalla alle 2 vuotta (Heinonen 2007). Epäpätevien ja sijaisten osuus on myös huolestuttavan suuri. Se vaihtelee 30 ja 40 prosentin välillä. *Jos avohuollon lastensuojelutyö oli jokin aika siten sosiaalityöntekijöiden varassa, nyt se on käytännössä pitkälle perhetyön varassa*.

Stakes (Heino 2007) teki paikallisten toimijoiden (Pirkanmaalta, Satakunnasta ja Kanta-Hämeestä) kanssa yhdessä tutkimuksen siitä, keitä ovat lapset ja perheet lastensuojelun suurten avohuollon asiakasmäärien takana. Samalla paikannettiin, mitä avohuollon toiminta on ollut. Jokaisen lapsen osalta oli tarkoitus listata, mitä avohuollon palveluja on käytetty. Kävi ilmi, että monenlaista avohuoltoa on käytetty; kirjoa on kuten on erilaisia tarpeitakin.

Tutkimuksen mukaan *tukihenkilön ja tukiperheen* osalta näyttäisi erityisesti siltä, että tätä toimintamuotoa ja palvelua *tarvittaisiin, mutta sitä ei ole ollut riittävästi saatavana*. Keskusteluissa kävi ilmi myös laadullinen haaste: avohuollossa kaivattaisiin vahvoja tukiperheitä ja tukihenkilöitä, jotka kykenevät myös vaativissa tilanteissa tukemaan lasta ja perhettä. Eniten annettuina avohuollon tuki- ja palvelumuotoina korostuivat perheen *taloudellinen tukeminen sekä perhetyö lapsen kotiin*. Kotipalvelua ja lastenhoidon järjestämistä oli näiden lasten perheissä käytetty joissain tapauksissa jo ennen lastensuojelun asiakkuuden alkamista sekä myös sen aikana. Kuitenkin kotipalvelun osalta myös palvelujen puute korostui. Perhetyön osalta aineistossa oli vanhempia, jotka *kieltäytyivät sitä vastaanottamasta*, samoin lasten ja nuorten terapiapalveluja sekä vanhemman päihdeongelman hoitamista muutamit vastustivat. Vähintään joka kymmenes lapsi on saanut ennen lastensuojeluun asiakkaaksi tulemistaan *terapiapalveluja* ja vielä useampi sai niitä asiakkuuden alettua. Yhtä usein lapsi on ollut ennen lastensuojelun asiakkaaksi tulemistaan *tutkittavana ja hoidossa psykiatrisella osastolla*, mutta vielä useampi pääsi osastolle asiakkuuden alettua.

Kaisa Öhman kokosi Seppo Sallilan (Stakes) ATK-ajojen perusteella em. tutkimusaineistosta erillistarkastelun perhetyön piirissä olleiden asiakkaiden tilanteesta. Siinä verrattiin perhetyötä ja/tai kotipalvelua saaneita lapsia muihin lastensuojelun avohuoltoon asiakkaaksi tulleisiin lapsiin ja pyrittiin saamaan esiin eroja taustamuuttujien suhteen. Eroja saatiin esiin. Melkein puolet lastensuojeluun vuoden aikana tulleista lapsista oli ollut perhetyön piirissä. Perhetyötä saaneet lapset olivat usein vauvaikäisiä ja myös yksihuoltajien lapsia oli paljon. Perheillä oli taloudellisia vaikeuksia: melkein puolet näistä lapsista asui sosiaalityöntekijän arvion mukaan köyhässä per-

¹ <http://www.stakes.fi/verkkojulkaisut/tyopaperit/Tp5-2005.pdf>.

heessä, ja kolme neljästä on saanut tai sai toimeentulotukea. Perhetyötä saaneiden lasten asiakkuus oli myös muita uusia asiakkaita useammin ylisukupolvista (42 % lapsista).

Perhetyössä olleiden lasten vanhempien työmarkkinatilanne näyttää olevan muita uusia asiakkaita heikompi. Joka kolmas äideistä ei koskaan ole ollut työmarkkinoilla eikä heillä ollut ammattia. Tosin moni on ollut hoitamassa lasta/lapsia kotona erilaisen sosiaaliturvan tuella. Työmarkkinatilannetta kuvattiin muita uusia asiakkaita useammin erityisenä: vanhemmilla oli pitkäaikaistyöttömyyttä, päihteiden käyttöä, korvaushoitoa tai vankeusrangaistus meneillään.

Asiakkuuden alkuvaiheessa perhetyön alkaminen on merkinnyt näille lapsille myös vi-ranomaisten runsasta mukanaoloa heidän asiassaan, useimmiten äitiys- ja lastenneuvolan henkilöstö toimi lastensuojelun kanssa yhteistyössä. Joka kolmannen lapsen tilanne huolestutti sosiaalityöntekijää paljon.

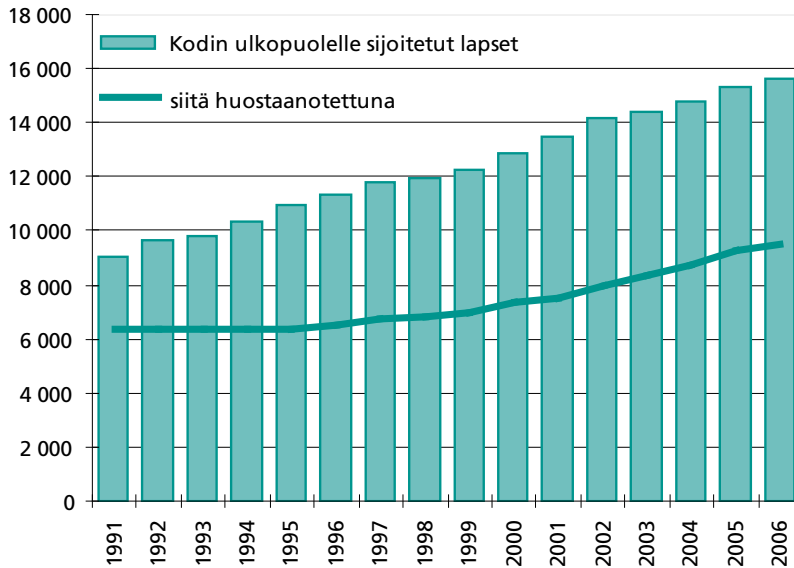
Perhetyön piirissä olleiden lasten vanhempien tilannetta kuvasi vanhempien jaksamattomuus, avuttomuus, osaamattomuus sekä vanhemmuuden riittämättömyys, vanhempien mielenterve-ysongelmat ja taloudelliset vaikeudet. Kontrollin tarve tuen rinnalla korostui näissä perheissä hieman useammin kuin muissa vastikään käynnistyneissä lastensuojelun asiakkuuksissa.

Valtakunnallista seurantatietoa ei ole käytettävissä siitä, millaisia avohuollon tukitoimia käytet-tään ja mitä tukea lastensuojelun asiakkaana olevat lapset saavat. Myöskään perhetyön laajuudesta ei saada mitään jatkuvaa tilastollista seurantatietoa. Koska lastensuojelun avohuollon asiakkuuden sisällöstä eikä asiakkaana olevien lasten taustasta ole käytettävissä valtakunnallista tilastotietoa, pitää seuranta suunnitella ja järjestää erikseen. Se taas edellyttää, että sosiaali- ja terveysministeriö ja Stakes turvaavat ja kohdentavat riittävät resurssit seurannan toteuttamiseen.

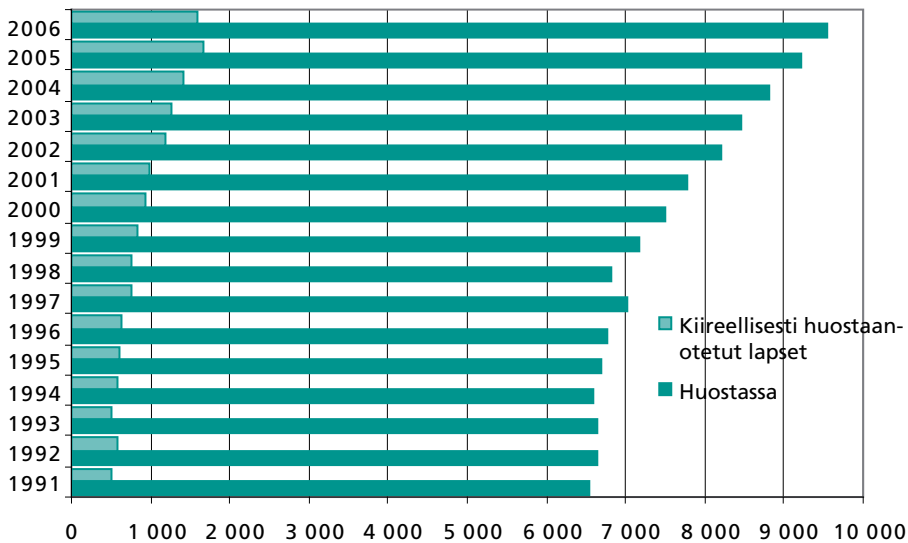
Vuonna 2006 oli kodin ulkopuolelle sijoitettuna yhteensä 15 628 lasta ja nuorta. 23 prosenttia sijoitetuista lapsista on ollut sijoitettuna avohuollon tukitoimena. Näiden joukossa on myös lapsia, jotka ovat vanhemman tai koko perheen kanssa *perhekuntoutuksessa*. *Lukumäärää ei kuitenkaan tiedetä*. Useimmiten lapsen ensimmäinen sijoitus kodin ulkopuolelle tapahtuu juuri avohuollon tukitoimena, mutta niiden osuus on vähentynyt kymmenessä vuodessa 71 prosentista 58 prosenttiin. Se tiedetään, että pienten lasten (alle kouluikäisten) osuus 14 §:n mukaan sijoitetuista on suhteellisesti vähentynyt vuodesta 1991 (40 %) vuoteen 2004 (30 %). Tämä viittaisi siihen, että perhekuntoutuksen osuus ei näyttäisi merkittävästi lisääntyneen taikka vahvistuneen (kuvio 2).

Huostaan otettuna oli kaikkiaan 10 496 lasta vuoden 2006 aikana. Vuoden viimeisen sijoi-tusperusteen mukaan huostassa oli 9 551 lasta. Huostaan otettuja lapsia on ollut vuosittain yhä enemmän, ja myös kiireellisten huostaanottojen määrä on kasvanut. Kiireellisten huostaanotto-jen osuus lasten uusista (ensimmäisistä) sijoituksista on kasvanut 18 prosentista 31 prosenttiin kymmenessä vuodessa (kuvio 3).

Lasten huostaanotot ovat vuosi vuodelta lisääntyneet. Suhteellisesti eniten ovat lisääntyneet murrosikäisten lasten huostaanotot. Vauvojen huostaanottojen osuus kaikista huostaanotoista on vastaavasti pienentynyt. Sen on tulkittu kertovan vauvaperhetyön vahvistumisesta sekä siitä, että vauvojen kohdalla työtä on kohdennettu vanhemmuuden tukemiseen, ja vauvan huostaanoton sijasta avohuollon tukea on tarjottu koko perheelle, esimerkiksi sijoituksen ja kuntoutuksen muodossa. Useimmiten kuitenkin on tarjottu erimuotoista perhetyötä. On myös kysytty, kertooko tämä toiminatapolitiikan muutos varhaisen tuen hyvästä kohdentumisesta varhaiseen aikaan elämänkaaren kannalta, vai kertooko tämä painopistemuutos samalla päinvastaisesta kehityksestä: että huostaanottoon on kuitenkin jouduttu, mutta yhä myöhemmin.

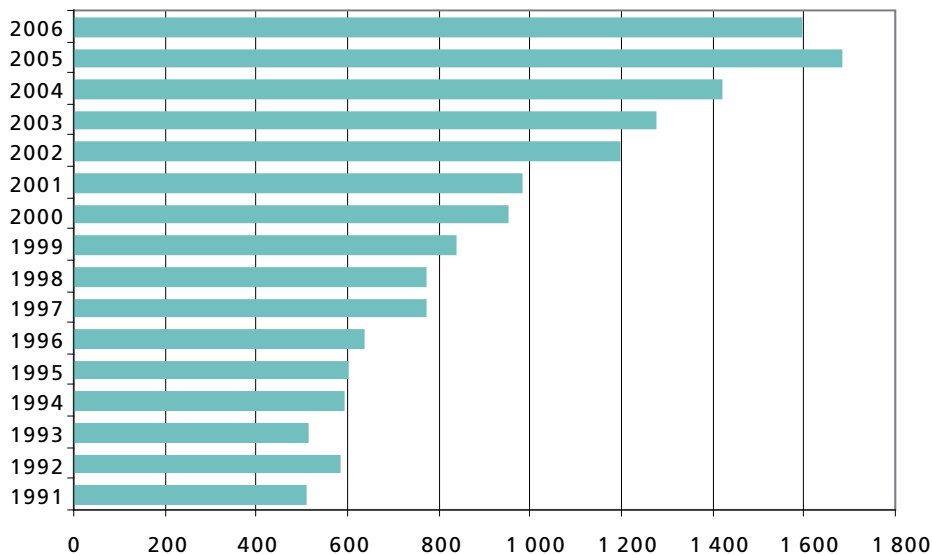

KUVIO 2. Kodin ulkopuolelle sijoitetut lapset ja nuoret vuosina 1991–2006

KUVIO 3. Kiireellisesti huostaanotetut ja huostassa olleet lapset vuosien 1991–2006 aikana

Kiireellisesti huostaanotettujen lasten määrä on yli kolminkertaistunut, 1990-luvun alun 500 lapsesta 1 600 lapseen vuonna 2006 (kuvio 4). Mistä se kertoo? Ainakin se kertoo sellaisten tilanteiden lisääntymisestä, jossa lapsen on todettu olevan välittömässä vaarassa. Mutta se voi kertoa myös siitä, miten palvelujärjestelmä on yhä vähemmän kyennyt tarjoamaan riittävää turvaa kriisiytymisen ehkäisemiseksi. On myös esimerkkejä siitä, että resurssien vähyyden takia avohuollosta ”varotetaan” ennakkoon (ennen viikonloppua) päivystäviä tahoja, jotka sitten joutuvat ryhtymään kiireellisiin toimiin.

KUVIO 4. Kiireellisesti huostaanotetut lapset vuoden aikana vuosina 1991–2006

Voidaan olettaa, että kiireellisiin huostaanottoihin ajaututaan helpommin jos lastensuojelun tarvetta ei ole huolella selvitetty ja jos avohuollon tukitoimien vaikuttavuutta ei ole yhdessä seurattu.

Lainsäädännöllinen taustoitus ja paikannus

Lastensuojelulain 11 §:ssä säädetään lastensuojelun järjestämisestä ja kehittämisestä:

Kunnan on huolehdittava siitä, että ehkäisevä lastensuojelu sekä lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu järjestetään sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua on järjestettävä tarvittavassa laajuudessa niinä vuorokauden aikoina, joina sitä tarvitaan.

Lastensuojelun on oltava laadultaan sellaista, että se takaa lastensuojelun tarpeessa oleville lapsille ja nuorille sekä heidän perheilleen heidän tarvitsemansa avun ja tuen.

Kunnassa lastensuojelun toimeenpanoon liittyvistä tehtävistä vastaa sosiaalihuoltolain (710/1982) 6 §:n 1 momentissa tarkoitettu toimielin (*sosiaalihuollosta vastaava toimielin*). Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on lastensuojelua järjestäessään oltava tarvittaessa yhteistyössä kunnan eri hallintokuntien, muiden viranomaisten samoin kuin muiden kuntien ja kuntayhtymien sekä muiden palveluja järjestävien yhteisöjen ja laitosten kanssa riittävien ja tarvetta vastaavien palvelujen järjestämiseksi ja asiantuntemuksen turvaamiseksi kunnassa.

Uusi lastensuojelulaki (13.4.2007/417) määrittää vastuun lapsen hyvinvoinnista ensisijassa lapsen vanhemmille ja huoltajille. Toiseksi kaikki viranomaiset määrätään tukemaan vanhempia kasvatustehtävässä ja tarjoamaan tarpeellista apua *riittävän varhain*, ja heidät veloitetaan myös tarvittaessa ohjaamaan lapsi ja perhe lastensuojelun piiriin. Kolmanneksi lastensuojelu määrätään tukemaan lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä sekä järjestämään tarvittavat palvelut. Lastensuojelulain 2 §:n mukaan:

Lapsen vanhemmilla ja muilla huoltajilla on ensisijainen vastuu lapsen hyvinvoinnista. Lapsen vanhemman ja muun huoltajan tulee turvata lapselle tasapainoinen kehitys ja hyvinvointi siten kuin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annetussa laissa (361/1983) säädetään.

Lasten ja perheiden kanssa toimivien viranomaisten on tuettava vanhempia ja huoltajia heidän kasvatustehtävässään ja pyrittävä tarjoamaan perheelle tarpeellista apua riittävän varhain sekä ohjattava lapsi ja perhe tarvittaessa lastensuojelun piiriin.

Lastensuojelun on tuettava vanhempia, huoltajia ja muita lapsen hoidosta ja kasvatuksesta vastaavia henkilöitä lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa järjestämällä tarvittavia palveluja ja tukitoimia. Jäljempänä tässä laissa säädettyin edellytyksin lapsi voidaan sijoittaa kodin ulkopuolelle tai ryhtyä muihin toimenpiteisiin lapsen hoidon ja huollon järjestämiseksi.

Mielikuvat lastensuojelun toimialasta sisältävät usein uhkakuvia ja epäilyä – ei pelkästään kansalaisten keskuudessa vaan uhkaavat sävyt saattavat värittää myös muiden ammattialojen kuvaa lastensuojelun sosiaalityöstä. Kapea käsitys lastensuojelun tehtäväalasta on vallitseva siitä huolimatta, että jo 1983 laissa käsite määriteltiin laajasti. Uusi lastensuojelulaki kattaa edelleen laajan lastensuojelutehtävän: kunnalla on velvollisuus *seurata ja edistää lasten ja nuorten hyvinvointia sekä kehittää palvelujärjestelmää* (Lastensuojelulaki 13.4.2007/417, 8 §) Tässä yhteydessä palvelujärjestelmällä tarkoitetaan laajasti niin terveyst-, sosiaali- kuin opetustoimenkin perus- ja erityispalveluiden kehittämistehtävää sekä sektorirajat ylittävien yhteistyömuotojen tuottamista.

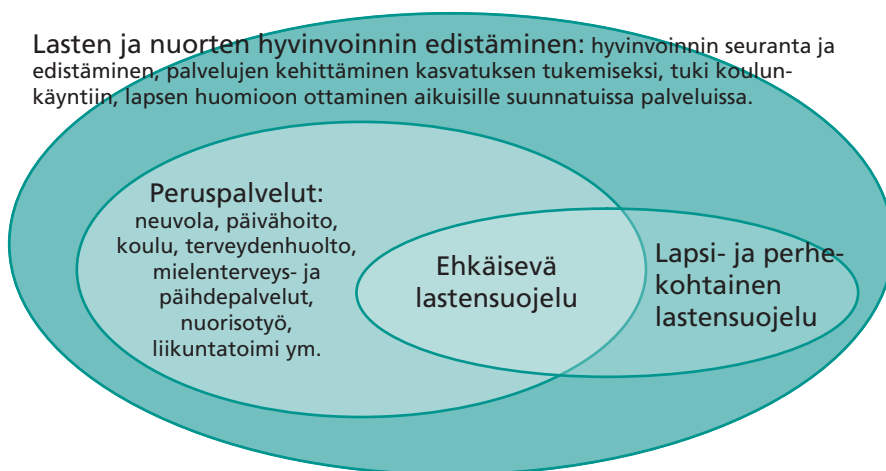
Palvelujärjestelmän kehittämistehtävä ei viittaa vain palvelurakenteen kehittämiseen, vaan kysymys on erityisesti palvelujen *sisällöistä*, siitä että ne vastaavat lasten tarpeisiin. Kunnan tehtäväksi on pantu huolehtia siitä, että lapsille, nuorille ja lapsiperheille tarkoitettuja palveluja kehitettäessä *saadaan selville* lasten, nuorten ja lapsiperheiden *erityisen tuen tarve. Kunnan on järjestettävä tarvittaessa erityisen tuen tarpeessa olevia lapsia ja nuoria tukevaa toimintaa.* Lisäksi ehkäisevä lastensuojelu sekä lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu on järjestettävä *sisällöltään ja laajuudeltaan* sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää (8 ja 11 §).

Lastensuojelulaissa puhutaan erikseen *ehkäisevästä lastensuojelusta*. Lastensuojelulain 3 §:n mukaan ehkäisevällä lastensuojelulla edistetään ja turvataan lasten kasvua, kehitystä ja hyvinvointia sekä tuetaan vanhemmuutta. Ehkäisevällä lastensuojelulla tarkoitetaan kunnan muiden palvelujen piirissä, kuten äitiys- ja lastenneuvolassa sekä muussa terveydenhuollossa, päivähoidossa, opetuksessa ja nuorisotyössä annettavaa erityistä tukea silloin, kun lapsi tai perhe ei ole lastensuojelun asiakkaana. Tämän mukaan ehkäisevän lastensuojelun piiriin voidaan sisällyttää (ja tilastoida) kaikkea ”normaalipalvelujen erityistä” ja kohdennettua toimintaa. (Kuvio 5.)

Neuvolan, päivähoidon ja koulun perhetyö – samoin kuin psykiatrian piirissä järjestetty perhetyö määrittäyty uuden lastensuojelulain mukaan ehkäiseväksi lastensuojeluksi aina silloin, kun lapsen lastensuojelun asiakkuudesta ei ole päätöstä. Siten ehkäisevän lastensuojelun ja ”varsinaisen” eli lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelun väliin ja erottavaksi tekijäksi jää kaksi asiaa: lastensuojelun *asiakkuuden kriteeri* ja työn tekemisestä vastuussa oleva taho.

Kun lastensuojelun sosiaalityöntekijä käynnistää lastensuojelun tarpeen selvityksen, alkaa lapsen asiakkuus ja siten *lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelutyö*. Lastensuojelulain mukaan lapsi- ja perhekohtaisella lastensuojelulla tarkoitetaan toimenpideprosessia: lastensuojelutarpeen selvitystä, avohuollon tukitoimia, lapsen kiireellistä sijoitusta ja huostaanottoa sekä niihin liittyvää sijaishuoltoa ja jälkihuoltoa. Lapsen lastensuojelun asiakasprosessista vastuussa oleva työntekijä *nimetään lapsen asioista vastaavaksi sosiaalityöntekijäksi* ja hänellä tulee olla sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimuksista annetun lain 3 §:n mukainen sosiaalityöntekijän ammatillinen *kelpoisuus*. Lastensuojelun työntekijäksi ei kuitenkaan määritellä pelkästään sosiaalityöntekijää, vaan töitä riittää kaikille ammattikunnille (ks. Tehtävärakennesuositus Sarvimäki & Siltamäki 2007), eritasoisten kelpoisuuksia omaaville, ja miksei myös maallikoille.

Lasten ja nuorten hyvinvoinnin edistäminen: hyvinvoinnin seuranta ja edistäminen, palvelujen kehittäminen kasvatuksen tukemiseksi, tuki koulunkäyntiin, lapsen huomioon ottaminen aikuisille suunnatuissa palveluissa.

KUVIO 5. Lastensuojelun kokonaisuus

Uuden lastensuojelulain uudistuksella selkiytetään lastensuojeluasian vireilletuloa, asiakkuuden alkuvaiheita sekä työprosessin etenemistä. Uudistuksella on pyritty ottamaan entistä paremmin huomioon lapsen etu ja oikeudet lastensuojelua toteutettaessa; turvaamaan lapsen ja hänen perheensä tarvitsemat tukitoimet ja palvelut; parantamaan viranomaisten välistä yhteistyötä; puuttumaan ongelmiin entistä varhaisemmin (normaalisuuden periaatteen mukaisesti); parantamaan tuen vaikuttavuutta; parantamaan lapsen ja vanhempien oikeusturvaa erityisesti lastensuojelun päätöksenteossa.

Avohuoltopainotteisuus kytkeytyy laissa kolmeen konkreettiseen viittaukseen:

- 1) toimeentulon ja asumisen turvaamiseen (35 §);
- 2) sosiaalihuoltolain 17 §:n 1 ja 2 momentin mukaisten sosiaalipalvelujen järjestämiseen
- 3) lastensuojelun avohuollon tukitoimien järjestämiseen (36–37 §).

Lastensuojelulaki *velvoittaa* kuntaa avohuollon järjestämiseen: ”on järjestettävä”. Yksittäisellä lapsella ja perheellä ei ole subjektiivisuonteista oikeutta avohuollon palveluun, vaan se edellyttää tarveharkintaa ”tarvittaessa” ja ”lapsen ja perheen tuen tarpeisiin perustuva”. *Avohuolto perustuu siis sosiaalityöntekijän tarvearvioon* (ja päätökseen). Lisäksi palvelun ja tukitoimen voidaan nähdä nojaavan palveluohjaukseen: toimielimelle kuuluva palvelun järjestämistä vastuu delegoituu ja konkretisoituu työntekijälle ”tarvittavan tukitoimen järjestämisen” tehtävänä. Avohuolto perustuu vielä yhdessä laadittuun asiakassuunnitelmaan, se muotoutuu ”asiakassuunnitelma huomioon ottaen” järjestetyksi lastensuojelun avohuollon tukitoimeksi. Mutkikkuutta lisää asiakkaan ja lapsen kannalta käytännössä se, että avohuollon tukitoimet ovat määrärahasidonnaisia, joten kunta järjestää niitä määrärahojensa puitteissa. Budjettikeskusteluissa ja määrärahavaroituksilla rakennetaan siten pohjaa hoitaa lastensuojelulain velvoitteet. Uuden lastensuojelulaki 36 § sanoo tarkasti ottaen näin:

Sosiaalihuollosta vastaavan toimielimen on sosiaalihuoltolain 17 §:n 1 ja 2 momentissa mainittujen sosiaalipalveluiden, kuten lasten päivähoidon ja kotipalvelun, sekä toimeentulotuesta annetun lain (1412/1997) mukaisen toimeentulotuen ja ehkäisevän toimeentulotuen lisäksi järjestettävä tarvittaessa lapsen ja perheen tuen tarpeisiin perustuva asiakassuunnitelma huomioon ottaen lastensuojelun avohuollon tukitoimina:

- 1) tukea lapsen ja perheen ongelmatilanteen selvittämiseen;
- 2) lapsen taloudellinen ja muu tukeminen koulunkäynnissä, ammatin ja asunnon hankinnassa, työhön sijoittumisessa, harrastuksissa, läheisten ihmissuhteiden ylläpitämisessä sekä muiden henkilökohtaisten tarpeiden tyydyttämisessä;
- 3) tukihenkilö tai -perhe;
- 4) lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja -terapiapalveluja;
- 5) perhetyötä;
- 6) koko perheen 37 §:ssä tarkoitettu sijoitus perhe- tai laitoshoitoon;
- 7) vertaisryhmätoimintaa;
- 8) loma- ja virkistystoimintaa; sekä
- 9) muita lasta ja perhettä tukevia palveluja ja tukitoimia.

Jälkihuoltoa säätelevässä pykälässä viitataan edellä siteerattuun pykälään – siis vaikka kohdissa 1, 2, 4 ja 9 mainitaan vain lapsi, se tarkoittaa myös nuorta. Tukitoimien luettelo on esimerkinomainen. Tarkoitus ei ole, että vain näitä avohuollon tukitoimia on tarjolla tai niitä pyritään järjestämään, vaan kunnassa esiintyvän tarpeen, siis lasten, nuorten ja perheiden tarpeiden mukaisesti varaudutaan palvelujen järjestämiseen.

Kohdassa 6) mainitaan ”koko perheen 37 §:ssä tarkoitettu sijoitus perhe- tai laitoshoitoon” Hallituksen esityksen perustelutekstissä kuitenkin käytetään tässä yhteydessä myös käsitettä perhekuntoutus. Siinä sanotaan: ”Kyseeseen voi tulla esimerkiksi koko perheelle yhdessä järjestettävä kuntouttava hoito esimerkiksi lyhytaikaisena sijoituksena lastenkotiin tai päihdehuollon hoitolaitokseen, jossa on mahdollisuus monipuolisiin perhekuntoutuspalveluihin. Perhekuntoutusta voidaan antaa myös raskaana olevalle päihteitä käyttävälle naiselle syntyvän lapsen terveyden turvaamiseksi.”

Avohuollon tukitoimien järjestäminen ja tuottaminen ovat eri asioita. Kunnallisessa (tai julkisen hallinnon sisäisessä) työnjaossa yllä lueteltuja tukimuotoja voidaan järjestää kunnan omana toimintanakin monella tapaa. Esimerkiksi lapsen kuntoutumista tukevia hoito- ja -terapiapalveluja ei yleensä järjestetä sosiaalitoimen piirissä, vaan terveydenhuollon toimesta ja yhteistyössä. Sen edellyttämä asiantuntemus ja osaaminen löytyvät nimenomaan terveydenhuollon henkilöstöltä. Hallinnolliset rajat tuottavat joissain tapauksissa lapsen edun vastaisia ratkaisuja ja monimutkaisia byrokraattisia järjestelyjä. *Kuntien yhteistoiminta palvelujen hankkimisessa ja tuottamisessa on tullut yhä keskeisemmäksi.* Kunnat saattavat järjestää yhteisesti perhetyön palveluja, mutta myös ostaa niitä yhdessä järjestöiltä tai toisilta kunnilta. Kunnat voivat yhteistyössä sopia kilpailutuksesta ja palvelujen hankinnasta yksityisiltä palveluntuottajilta.

Lastensuojelun palvelujärjestelmän kuvaus

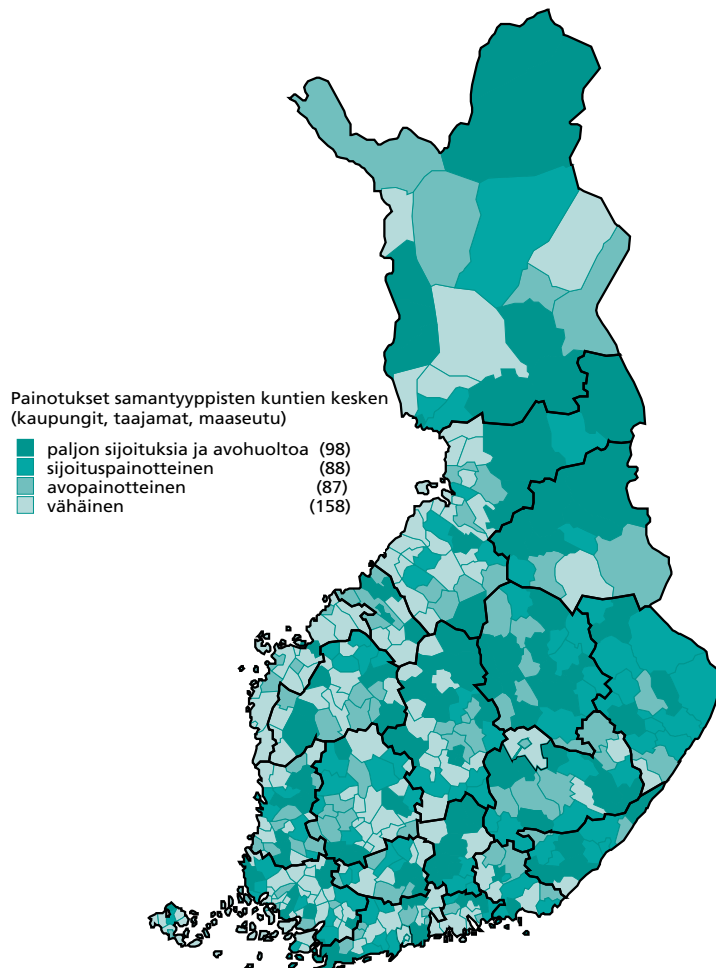
Lastensuojelutyö on kokonaisvaltaista. Siihen kuuluu lasten materiaalisista perustarpeista huolehtiminen (taloudellinen perusta; huolenpidon materiaallinen perusta) ja immateriaalisiin rakkauden ja identiteetin (kasvuun, kehitykseen ja hyvinvointiin liittyviin) tarpeisiin vastaaminen.

Lastensuojelussa työtä tehdään ihmisten kanssa; työ perustuu inhimillisiin kohtaamisiin, yhteysien rakentamiseen. Palvelujen vaikuttavuus kiinnittyy määrällisen riittävyyden ohella vahvasti laadullisiin tekijöihin. Pätevien ja kokeneiden lähityöntekijöiden, sosiaalityöntekijöiden sekä muiden sosiaali-, terveys- ja opetusalan työntekijöiden riittävyys, saatavuus ja osaaminen vaikuttavat lastensuojelun kokonaisuudessa. Työ on kaikilla tasoilla suhdeperustaista, ja se paikantuu suhteisiin: lapsen suhde vanhempiinsa; vanhempien keskinäiset suhteet; ammattikasvattajien suhde lapseen ja vanhempiin; ammattikasvattajien keskinäiset suhteet; palveluja hallinnoivien ja niiden järjestämisestä vastuussa olevien työntekijöiden ja luottamushenkilöiden sisäiset ja keskinäiset suhteet.

Lastensuojelun palvelujärjestelmä ei käytännössä muodosta seuduittain yhtä samanlaista kokonaisuutta, ei määrällisesti, ei rakenteellisesti eikä laadullisesti. Sekä avo- että sijaishuollon; sekä perus- että erityistason lasten, nuorten ja perheiden palvelujen tarve, saatavuus ja sisällöt vaihtelevat paljonkin alueittain ja kunnittain. Myös sosiaalityöntekijöiden tehtäväkuvat vaihtelevat käytännössä paljon. Lapsi- ja perhepalvelujen järjestelyt sekä tiimityön rakenteet muodostavat oman toimintatapansa, paikallisesti luodun käsitteistönsä ja kirjonsa.

Karttaesitys kuvaa kunnallisen lastensuojelun strategista painotusta ja sen kirjoa. Tarkastelu perustuu siihen, miten paljon kunnassa lastensuojelun asiakkaita on yhtäältä avohuollossa ja toisaalta sijoitettuna oman kodin ulkopuolelle (Stakesin lastensuojelutilaston mukaan).

Oheisessa karttakuvassa (kuvio 6) lastensuojelun asiakasmäärät on suhteutettu kunnan alle 18-vuotiaiden määrään sekä verrattu kuntaa sitä vastaavaan kuntatyyppiin. Runsas lastensuojelu tarkoittaa, että kunnassa on runsaasti lastensuojelun asiakkaita: sekä avohuollossa että sijoitettuna on keskiarvoa enemmän lapsia. Sijoituspainotteinen lastensuojelu tarkoittaa, että lapsia on sijoitettu kodin ulkopuolelle keskiarvoa enemmän ja avohuoltoa käytetty keskiarvoa vähemmän. Avohuoltopainotteinen kuvaa päinvastaista tilannetta: sijoitettuna on vähemmän lapsia, mutta avohuollossa asiakkaita on keskimääräistä enemmän. Vähäinen lastensuojelu tarkoittaa että kunnassa lastensuojelun asiakkaita keskiarvoa vähemmän. Kuva on tehty yhteistyönä, ja sen tuottamiseen ovat Stakesista osallistuneet Tuula Kuoppala, Anne Forss ja Tarja Heino,

Lähde: Lastensuojelu. SVT. Stakes

© Affecto

KUVIO 6. Lastensuojelu kunnittain 2005

Lasten hyvinvointia tukevat toimivat peruspalvelut muodostavat tärkeän ehkäisevän lastensuojelun toimintakokonaisuuden. Kartassa avohuollon asiakkaiden joukossa on merkittävä määrä lapsia jotka saavat myös erityistä tukea peruspalveluista. Usein kysymys on varhaisen tuen intensiivisestä järjestämisestä, yhteistyöstä ja verkostotyöstä.

Sen lisäksi lastensuojelussa on kysymys erityispalvelujen toimivuudesta ja koordinoinnista. Lapsen hoito ja kuntoutus saattaa edellyttää ja verkostoida erityispalvelut yhteistyöhön *yli hallinnonalojen.* Esimerkiksi lasten ja nuorten psykiatrinen ja muu lääketieteellinen tutkimus, terapia ja hoito kulkevat yhä useammin lastensuojelutyön rinnakkaisprosessina sekä ennen, jälkeen että lastensuojelun asiakkuuden aikana. Vastaavasti koulun opetuksen ja oppilaskohtaisen tuen erityisjärjestelyt kohdentuvat usein ”yhteisille” lapsille. Raskaana olevan naisen palveluja sekä lasten vanhempien mielenterveys- ja päihdepalveluja tarvitaan sikiön taikka lapsen suojelemiseksi kiireellisesti ja ilman, että asiakkaalta edellytetään riittävää määrää selviä päiviä taikka muita yleisiä jonotuskriteerejä. Erityispalveluja ja -järjestelyjä tarvitaan, kun vanhempi on lapsen kanssa vankilassa. Kärjistyneet ja pitkittyneet lasten huolto- ja tapaamisriidat heijastuvat nykyään yhä enemmän ja haavoittavammin lastensuojelun tarpeeseen.

Yleisellä tasolla lastensuojelun palvelujärjestelmä muodostuu edellä kuvatuista palveluista ja moninaisesta yhteistyöstä niiden välillä. Yksilöllisellä, lapsi- ja perhekohtaisella tasolla kukin lastensuojelun asiakkaana oleva lapsi tarpeineen vaatii perhekohtaisesti neuvoteltavan ja rakennettavan, toimivan kuvion, jossa palvelujärjestelmä konkreettisesti sitoutuu lapsi- ja perhekohtaisen asiakassuunnitelman toteuttamiseen. *Lastensuojelulle on ominaista sen erityinen yhteistyöluonne;* yhteyksien rakentaminen ihmisten välille mutta myös ammatillisten yksiköiden välille.

Lastensuojelussa voisi olla selkiyttävää puhua sen ydinpalveluista ja ydintoiminnoista. Ne koostuvat lapsi- ja perhekohtaisesta työprosessista, jossa sovitetaan yhteen lapsen etuun ja tarpeeseen vastaavaa tuen ja palvelujen kokonaisuutta, yhteistyössä tilannetta jatkuvasti seuraten, selvittäen ja arvioiden. Siinä *avohuollon* palvelut sisältävät toimia laajassa kaaressa yleisten tuki- ja palvelujärjestelmien hyväksikäytöstä räätälöityyn, joustavaan ja tarpeen mukaiseen terapian ja moninaisten erityistoimien järjestämiseen lapsi- ja perhekohtaisesti. Sosiaalityö kutoo ja kytkee asiakaskohtaisen kokonaisuuden, vastaa prosessin kuljettamisesta, ja käyttää tässä apunaan mm. lapsen kotiin viedyn perhetyön mahdollisuuksia.

Silloin kun kotiin viety apukaan ei turvaa lapsen kehitystä, lapsen arki järjestetään *muualla kuin lapsen kotona.* Aina silloinkaan lapsen huostaanotto ei ole välttämätöntä, vaan apu voidaan järjestää avohuollon tukitoimena tai kiireellisenä sijoituksena. Lastensuojelun erityispalvelut koostuvat kriisityön ja päivystyspalvelujen sekä perhehoidon, perhekuntoutuksen ja laitoshuollon eri muodoista. Lastensuojelun erityisin ydintehtävä on turvata lapsen etu *lapsen huostaanoton* kautta. Jokainen lapsi, myös huostaan otettu lapsi tarvitsee rakastavan ihmissuhteen, asumisyhteisön, jossa yhdistyvät huolenpito, oppiminen, kuntoutuminen, hoito, eheytyminen ja kasvu aikuisuuteen. Jälkihuoltovelvollisuus edellyttää, että kunnalla on tarjolla ja käytettävissä monipuolinen jälkihuollon (siis avohuollon) palvelukokonaisuus.

Perhetyön paikka lastensuojelun palvelujärjestelmässä

Perheiden tukeminen ja lapsen edun turvaaminen muodostavat ajoittain jännitteisen suhteen. Marie Connolly (2006) on kiinnittänyt huomiota siihen, miten lastensuojelun toimijat ovat jatkuvassa neuvottelussa lapsen suojelemisen ja perheen tukemisen jännitteen kanssa. Hän tarkastelee tätä jännitettä sen molemmista päistä. Jos lastensuojelutarpeen selvittäminen alkaa liian varhain ja liian mittavana, se voi koitua lapsen vahingoksi. Jos taas vanhempia ja vanhemmuutta tuetaan ilman erityistä lapsen tarpeiden huomiointia, voidaan joutua sokeisiin pisteisiin ja lapsen turvallisuuden vaarantumiseen (Ks. myös Hurtig 2003). Silloin kun vanhemmuuden ja lasten edun

välillä havaitaan jännite, se on Connollyn mukaan saatava näkyviin sekä reflektoitavaksi. Tämä dilemma on perhetyössä tuttu (Heino & Berg & Hurtig 2000) ja alati läsnä oleva.

Perhetyön ”tulo” lastensuojeluun

Reijosen (2005) mukaan lastensuojelun perhetyön synty voidaan ajoittaa sodan jälkeiseen Suomeen, jolloin käynnistyivät ensimmäiset Mannerheimin lastensuojeluliiton järjestämät kodinhoitajatyönkurssit. Tarkoituksena oli tarjota varattomien, monilapsisten perheiden äideille työvoima-apua ja valistusta kodin ja lasten hoidossa. (Ks. myös Kaikko 2004, 9–12; Korkiakangas 2005, 18–21 ja Nätkin & Vuori 2007, 10–17).

1970-luvulla Ruotsissa kehiteltiin intensiivinen perhetyön Hemma hos -malli, jossa terapeutit jalkautuivat ja sovelsivat ammatillisia työmenetelmiään perheen kotiarjessa. Suomeen se tuli tehostetun kotipalvelun kokeiluna. Mannerheimin lastensuojeluliitto ja sosiaalivaltio aloittivat tehostetun perhetyön kokeilun Ruotsista saadun mallin mukaan vuonna 1976 (Nupponen & Simonen 1983). Siitä muodostui vuosien myötä melko kattava käytäntö kunnissa. Vuonna 1980 tehostettua perhetyötä oli saatavissa jo 80 kunnassa (Satka 1994, 323–330). Tehostetun perhetyön kokeilun innostamina muutkin järjestöt ryhtyivät kehittämään ja kokeilemaan erilaisia perhetyön muotoja. Ensi- ja turvakotien liitto aloitti Alvari – perhetyön kokeilun vuonna 1989 ja se on laajentunut jo 20 paikkakunnalle. Sittemmin järjestö toi Suomeen intensiivisen Families First – kriisiperhetyön mallin.

1980-luvun lopulla elettiin palvelujen kehittämisessä ”laitosten purku” -vaihetta. Lastensuojelun laitosrakenteita oli muutettu jo 1983 lastensuojelulailla. Laitokset ”avautuivat” (Tuurala 1992) eri puolilla maata (monia esittelyjä Heino & Berg & Hurtig 2000). Laitosten työntekijät lisäsivät kotikäyntejä ja yhteistyötä suoraan perheiden kanssa jo ennen lapsen sijoitusta, sen aikana ja myös sijoituksen jälkeen. Työtä suuntasi ajatus koko perheen tukemisesta ja vahvistamisesta, ja sitä ohjasi ratkaisukeskeinen, tulevaisuuteen suuntautuva viitekehys. Työntekijät kutsuivat itse tätä työtä jo perhetyöksi (Forsberg 1998).

Laitosrakenteiden muuttuminen vahvisti työtä avohuollollisen toiminnan suuntaan, ja laitostyössä kehiteltyjä menetelmiä voitiin siirtää avohuoltoon. Tässä yhteydessä myös perhetyö vahvistui, työmenetelmien kehittäminen vilkastui, ja voitiin havaita selkeitä muutoksia myös laajemmin lastensuojelun toimintatavoissa. Sisällöllisesti työhön tuli mukaan erilaisia ”ohjelmia”, työskentelyn intensiteetti ja tavoitteellisuus vahvistui. Työskentelyä kyetään kuvaamaan, sen etenemistä vaiheistamaan sekä sitomaan arviointia jaksoihin. Muutos näkyi pieninä murtumina, uuden ajan ja työskentelyn esilletuloina.

1990-luvun alun laman jälkeen kodinhoitajan työ lapsiperheissä väheni, mutta tehostettu perhetyö kuitenkin jäi eloon. Kävi jopa niin, että saadakseen kunnallista kodinhoitoapua lasten piti jo olla lastensuojelun tarpeessa. Perhetyön ammattikunta oli kehittymässä, ja lastensuojelun avohuollossa perhetyöntekijöiden vakansseja oli vasta muutamia koko maassa. Vuonna 2003 kotipalvelu oli jo korvautumassa perhetyöllä, eikä tehostettua kotipalveluakaan enää yleisesti ollut kunnissa tarjolla (Lääninhallitusten tekemä peruspalvelujen arviointi 2003). Havaittavissa oli kuitenkin myös toisenlaista liikettä: joissain kunnissa kotipalvelusta oli siirretty kotiaivustajat vanhusten kotiapuun, ja joissain kunnissa sosiaalityön lastensuojelutyötä vahvistettiin siirtämällä kodinhoitajia perhetyöhön.

1990-luvulta alkanut lapsiperheiden saaman kunnallisen kotiavun väheneminen on jatkunut 2000-luvulla. Samaan aikaan 1990-luvulla järjestöt alkoivat enenevästi kehittää ja tarjota kysyttyä perhetyötä. Alkoi projektien kultakausi (Bardy & Salmi & Heino 2001). 2000-luvulla kunnat alkoivat palkata työntekijöitä perhetyöntekijä-nimikkeellä sosiaalitoimistoihin lastensuojelun

avohuollon työhön sosiaalityöntekijöiden ja kodinhoitajien työn tueksi. *Lapsiperhetyöhön muodostui uusi ammattikunta – perhetyöntekijät.*

Vuonna 2003 kolme neljästä kunnasta järjesti perhetyötä, ja 13 prosenttia kunnista suunnitteli perhetyön aloittamista; tällä hetkellä perhetyön kattavuus on huomattavasti suurempi. Neljä vuotta sitten perhetyöntekijöitä oli koko maassa alle 1 000; tämän päivän lukumäärä ei ole tiedossa, mutta määrä lienee moninkertaistunut. Perhetyöhön on muodostunut monenlaisia ”palvelukonsepteja” ja toimintamuotoja; *perhetyö on laajentunut ja juurtunut paikallisesti lastensuojeluun, projektien ja perhetyöntekijöiden innolla ja kehittäjien tuella. Prosessissa on ollut voimaa, ja toimintamuoto on osoittanut toimivuutensa.* Sille on ollut suuri tarve.

Aluksi tavallisin perhetyöntekijän koulutus oli kodinhoitajan, lähihoitajan ja sosionomin; nyt enemmistö lienee sosionomi-AMK -tutkinnon suorittaneita sosiaalihoitajia. *Sitä mukaa kun sosiaalityö on ohentunut, ”byrokratisoitunut” ja juridisoitunut, perhetyö ja sosiaalihoitajat ovat tulleet ”pelastajana” lastensuojelun psykososiaaliseen lähityöhön.* Ammattikorkeakoulut ovat kouluttaneet sosionomeja työelämän tarpeisiin. Perhetyön opintokokonaisuudet ovat kehittyneet ja lisääntyneet, ja työmenetelmäkoulutus on monipuolistunut ammattikorkeakouluissa. Myös perhetyön täydennys- ja erikoistumisopintoja on järjestetty. Yliopistoissa sosiaalityön syventävien opintojen lastensuojelulisällöt vaihtelevat paljon niin laajuuden kuin monipuolisuudenkin osalta (ks. Öhman 2006).

Matka lastensuojelun työkalutuurin muutokseen oli selvästi alkanut, kun edellinen lastensuojelulaki oli ollut voimassa noin 10 vuotta. Kokonainen sukupolven matka, 25 vuotta, kesti ennen kuin lastensuojelun käytännöissä, menetelmissä ja toimintakulttuureissa saatiin nostettua lapsi esiin. Vuonna 2008 on jo käynnissä useita koulutuksia ja olemassa materiaalia lapsen kanssa työskentelyn vahvistamiseksi. Tällä työkalutuurin muuttumisen vauhdilla uuden lastensuojelulain säädösten laajempaa todeksi tulemistä uusi sukupolvi todistaneekin aikaisintaan vuonna 2020.

PERHETYÖN AIKAISEMPIA JÄSENNYSRITYKSIÄ JA TUTKIMUSTULOKSIA

Sosiaali- ja terveysministeriön asettamassa Perhekuntoutustyöryhmässä (1993, 15 ja 21) päädyttiin samaan linjaukseen, jota on nyt selkiytetty uuden lastensuojelulain 37 §:ssä:

Lapselle voidaan järjestää asiakkasuunnitelmassa tarkoitettulla tavalla avohuollon tukitoimena tuen tarvetta arvioivaa tai *kuntouttavaa perhehoitoa taikka laitoshuoltoa* yhdessä hänen vanhempansa, huoltajansa tai muun hänen hoidostaan ja kasvatuksestaan vastaavan henkilön kanssa.

Lapsi voidaan sijoittaa avohuollon tukitoimena lyhytaikaisesti myös yksin. Sijoitukseen vaaditaan lapsen huoltajan ja 12 vuotta täyttäneen lapsen suostumus. Sijoituksen edellytyksenä on, että sijoitus on tarpeen:

- 1) lapsen tuen tarpeen arvioimiseksi;
- 2) lapsen kuntouttamiseksi; tai
- 3) lapsen huolenpidon järjestämiseksi väliaikaisesti huoltajan tai muun lapsen hoidosta ja kasvatuksesta tällöin vastaavan henkilön sairauden tai muun vastaavan syyn vuoksi.

Vanhan lain 14 § ja uuden 37 § määrittelevät tukimuodon yhdeksi tavoitteeksi kuntoutumisen. Kuitenkin myös uudessa laissa edelleen paikannetaan kuntoutus tapahtuvaksi perhehoidossa tai laitoshuollossa. Perhekuntoutustyöryhmä (1993) katsoi, että perhekuntoutus on ammatillista toimintaa, joka edellyttää kuntoutusta antavalta ammattitaitoa, koulutusta ja vuorovaikutustaitoja. Näin ollen sellaisesta yksityiskodissa annetusta perhehoidosta, joka ei ole ammatillista, ei voida puhua perhekuntoutuksena. Toisin sanoen, perhekuntoutus paikantuisi 37 §:n mukaisena toimintana laitoshuoltoon.

Sosiaali- ja terveysministeriön asettaman perhekuntoutustoiminnan nykytilaa ja kehittämistavoitteita selvittäneen työryhmän muistiossa todetaan, että lastensuojelulaissa ei ole perhekuntoutukselle tarkkarajaista määritelmää (sitä ei ole uudessakaan laissa/th). Kuntoutuksen tai perhekuntoutuksen käsitettä ei ole määritelty myöskään mielenterveyslaissa, päihdehuoltolaissa, eikä kuntoutusta sääntelevässä lainsäädännössä. Laajasti ymmärrettynä kuntoutus tarkoittaa muistion mukaan toimenpiteitä, joilla ”pyritään palauttamaan tai ylläpitämään ihmisten fyysistä, psyykkistä tai sosiaalista hyvinvointia ja kykyä toimia yhteiskunnan jäsenenä. Yksittäiset kuntoutuksen toimenpiteet voivat ulottua avohuollon itsenäiseen asumiseen liittyvistä tukitoimista aina osallistumiseen erillisessä laitoksessa annettavaan kuntoutusjaksoon.” (Perhekuntoutustyöryhmän muistio 1993, 7–15.)

Sosiaali- ja terveyshallituksen oppaassa Kuntoutus uudistuu (1992) katsotaan, että lastensuojelun perhekuntoutusta voi olla avohuollon tukitoimena tehty koko perheen sijoitus laitokseen tai perhehoitoon. Laitokseen sijoitetun lapsen perheen kanssa perhekuntoutusta voidaan tehdä myös siten, että perhe käy säännöllisin väliajoin laitoksessa perheistunnoissa. Niin ikään perhekuntoutusta voidaan oppaan mukaan toteuttaa perheleiriluonteisena, jolloin järjestäjänä voi olla lastensuojelulaitos, järjestö tai jokin muu taho. Kotona toteutetusta perhekuntoutuksesta käytetään käsitettä tehostettu perhetyö. (Perhekuntoutustyöryhmän muistio 1993, 23.)

Juridiikka ei tuo tarkkarajaisuuden mielessä selkeyttä perhekuntoutuksen määrittelylle. Käsite on jätetty ”sateenvarjokäsitteeksi,” jonka alle jäsentyy lähes kaikki perheiden kuntoutukseen tähtäävää toiminta lastensuojelu- ja terapiatyössä. Perhekuntoutusta selvittäneen työryhmän mukaan vakiintuneita kuntoutuksen muotoja ovat: ohjaus ja neuvonta, perheterapia ja perheryhmäterapia, erilaiset kotiin viedyt kuntoutuksen muodot (myös kodinhoitajan palvelut), perheleirit ja sopeutumisvalmennuskurssit, sekä laitoshoido koko perheelle tai vanhemmalle, lapselle

ja nuorelle. Tehostetun perhetyön käsitettä käytetään sen perusteella, missä paikassa (kotona) perhekuntoutusta annetaan. Perhekuntoutustyöryhmä päätyykin muistiossaan väljään määrittelyyn: ”Perhekuntoutuksella tarkoitetaan niitä sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja, jotka kohdentuvat perheyhteisön tai useamman kuin yhden jäsenen fyysisen, psyykkisen ja sosiaalisen turvallisuuden ja toimintakyvyn ylläpitämiseen, edistämiseen ja/tai palauttamiseen.” (Emt. 24.)

Perhekuntoutustyöryhmän määrittelyn pohjalta kaikkia työmuotoja voisi kutsua perhekuntoutuksen käsitteellä. Käytännössä kaikista perheen kuntouttamiseen tähtäävistä toimintamuodoista ei suinkaan käytetä perhekuntoutuksen käsitettä. Esimerkiksi Ensi- ja turvakotien liitossa perhekuntoutuksella on pitkät perinteet, mutta toiminnassa käytetään mm. sellaisia käsitteitä kuin päiväryhmät ja tehostettu perhetyö. Liiton hankeraportissa perhekuntoutuksella tarkoitetaan ”sellaisia vakiintumassa olevia sosiaali- ja terveystoimen työmenetelmiä, joissa vanhemmat ja lapset ovat tuen piirissä yhdessä, hoitoprosessi on suunnitelmallinen ja tavoitteellinen, työskentely perheiden kanssa on sekä toiminnallista, että keskusteluun pohjaavaa, ja joissa tavoitteena on saada positiivinen muutos vanhemman ja lapsen väliseen suhteeseen” (Törrönen 1998, 108).

Perhetyötä on kehitetty vilkkaasti 1980-luvulta alkaen, vuosituhannen vaihteessa se on ollut monen oppinäytetyön aiheena, tutkittukin sitä on yhä enemmän, mutta vielä löytyy kehitettävää ja myös tutkimatonta. Perhetyö on Lahtisen (2007) mukaan haastava, laajentuva ja kehittyvä työmuoto, joka elää monenlaisten ristiriitaisten ja jännitteistenkin odotusten paineessa. Sitä on kuvattu ovelaksi (Reijonen 2005), hämmentäväksi (Heino & Berg & Hurtig 2000), epämääräiseksi (Uusimäki 2005), kaksijakoiseksi, monimuotoiseksi ja hajanaiseksi (Kaikko 2004). Lahtinen & Martikainen (2005) epäilevät, että perhetyön aukoton määrittely on vaikeaa, liekö mahdollista tai tavoiteltavaakaan.

Jaana Vuori ja Ritva Nätkin (2007) ovat vastikään toimittaneet Perhetyön tieto -nimisen artikkelikokoelman, jossa omaksutaan perhetyön käsitteelle laaja ala. Tekijöiden mukaan siinä eritellään perhetyön ulottuvuuksia ja tietoa, jota perheistä tuotetaan ja jota niille tarjotaan. Tutkijat määrittelevät perhetyön alaa: ”Perhetyöllä tarkoitetaan kirjassa kaikkea sellaista ammatillista ja joskus maallikkovoiminkin tehtävää työtä, jonka kohteena tai asiakkaina ovat perheet ja niiden jäsenet yhdessä tai erikseen. Työtä tehdään perheiden hyvinvoinnin nimissä ja sitä ohjaa huoli perheiden ongelmista. Tällainen työ on nykyisin laajaa ja muodoiltaan jatkuvasti uudistuvaa. Se kokoa yhteen usein ammattilaisia monelta eri alalta, sitä tehdään niin julkisella sektorilla kuin järjestöissä, seurakunnissa ja yrityksissä, ja sen nimissä myös usein ylitetään organisaatioiden rajoja ja hallinnollisia rajoja.” Seuraavassa esitellään tehtyjä jäsenyyksiä muutaman merkkipaalun ja aineiston pohjalta.

Stakesin perhetyön projekti vuonna 1999–2000

Perhetyötä (tai perhekeskeistä työtä) oli pitkään tehty sekä lastensuojelun sosiaalityön että laitoshuollon yhteydessä. Sen lisäksi perhetyöstä puhuttiin ”kaikkialla”, ja oli syntynyt joukko uusia perhetyöavauksia. *Valtakunnalliselle projektille oli suuri tilaus 1990-luvun lopulla.* Niinpä Stakesin huostaanottoprojektissa ryhdyttiin kokoamaan, selvittämään ja jäsentämään perhetyötä (Heino & Berg & Hurtig 2000). *Tuolloin tehtiin kattava jäsenyys yhdessä tutkijoiden ja perhetyön kentän toimijoiden kanssa.* Projektiin osallistui noin sata perhetyön ammattilaista, ja heillä oli suuri tarve paikantaa oma työmuotonsa perhetyön kentässä, vaihtaa kokemuksia sekä vertailla työkäytäntöjä ja resursseja.

Kristiina Berg teki kirjallisuuskatsauksen 1990-luvun loppuun mennessä julkaistujen perhetyöhankkeiden raporteista. Tuolloin perhetyön kentäksi hahmottuivat 1) perhekuntoutus lastensuojelun laitoshuollossa, 2) ns. välimaaston perhetyömuodot, 3) perhetyömuodot avohuollossa,

joita edustivat intensiivisissä perheiden kotona tehtävä kunnan ja järjestöjen perhetyö erilaisine muotoineen sekä 4) järjestöjen ns. ehkäisevä matalan kynnyksen perhetyö.

Avohuollon perhetyö näyttäytyi perheen kotona ja arjessa työskentelynä, yhteisenä tekemisenä, käytännön apuna ja ohjauksena, keskusteluna, perheen itsenäisyyden ja elämänhallinnan tukemisena, lääkinnällisenä, sosiaalisena ja pedagogisena kuntoutuksena, lapsen ja vanhemman kiintymyssuhteen sekä vanhemmuuden kanssa työskentelynä perhekohtaisesti ja ryhmän avulla. *Välimaaston perhetyössä* korostui em. työmuotojen lisäksi perheterapeuttiset istunnot, perheen itsenäisen selviytymisen tueksi ja lapsen sijoituksen ehkäisemiseksi erilaisia toiminnallisia menetelmiä, ratkaisukeskeisiä perheneuvotteluita, erilaisten palvelujen käyttöön ohjausta ja räätälöintiä tarvittavan tuen suhteen, kotikäynnit. *Laitosmaisessa perhekuntoutuksessa* painottui yhteisöhoito, perheterapia ja perhekeskustelut, perheryhmät ja leirit sekä yhteistyö avohuollon kanssa kuntoutuksen päättyessä. Teoreettinen perusta kiinnittyi pääasiassa systeemiteoriaan, toimintateoriaan, ekologiseen ja ekokulttuuriseen malliin, systeemiseen terapiaan, ratkaisukeskeiseen orientaatioon, lyhytterapeuttisiin malleihin, supportiiviseen terapiaan, psykososiaaliseen orientaatioon.

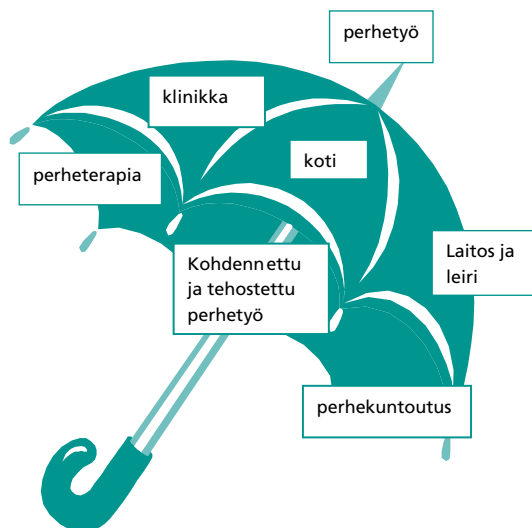
Jäsennystyö eteni vaiheittain, monenlaisten välijäsennysten ja pohdintojen kautta. Kävi ilmeiseksi, että pelkästään organisaation ja toteuttajatahon mukaista kriteeriä ei koettu mielekkääksi. Hallinnollisen kontekstin sijasta ryhmiteltiin seuraavaksi perhetyömuodot kohteen mukaan. Lastensuojelun asiakkaiden osalta kohde ajateltiin yhtäältä sen mukaan, miten vakava tilanne oli ja miten paljon oli huolta lapsesta sekä toisaalta sen mukaan miten työssä tuen ja kontrollin tarve painottui. *Ryhmittely tuotti perhetyön käyttötilanteet:* 1) ennaltaehkäisevä normaali sosiaalipalvelu, 2) kriisitilanteessa kohdennettuna sosiaalipalveluna tehostettu perhetyö 3) huostaanoton uhkan tilanteessa selvittelyä, arviointia ja tehostettua tukea ja 4) huostaan otetun lapsen perheelle sen mukaan, onko tavoite kotiutus vai pitkäaikainen lapsen sijoitus kodin ulkopuolelle.

Osallistujien kokoamat perhetyömuodot koottiin vielä perustietotaulukoiksi: kuka on järjestäjä, kuka perhetyötä tekevä työntekijä, millä koulutuksella, keiden kanssa, kohdeperheet, orientaatio ja työmuodot. Lopuksi osallistajat kuvasivat asiakasperheen kautta perhetyön sisältöä ja prosessia yksikössään. Näiden tapauskuvausten perusteella käydyissä ryhmäkeskusteluissa päästiin *abstraktin tavoitepuheen tasolta konkreettiseen tekemiseen*, tarkastelemaan konkreettisella ja arkisella tasolla perhetyömuotojen sisältöä sekä teemottamaan sitä. Temaattiset jännitteet tuotiin esiin – ne näkyvät myös tämän päivän ammatillisessa työssä ja keskusteluissa, ja sellaisenaan ne tarjoavat edelleen hyvää orientaatiomateriaalia aiheeseen (Heino & Berg & Hurtig 2000, 30–54).

Jäsennystyön tuloksena esitettiin sateenvarjokäsitteeksi perhekuntoutuksen sijasta perhetyötä (kuva 1). Perhetyö jaetaan sen mukaan erilaisiin muotoihin, missä perhetyötä tehdään. *Erotteleva kriteeri on se, miten asiakasperheen jäsenet liikkuvat:* tuodaanko perhetyö kotiin, käyvätkö he päiväsaikaan kodin ulkopuolella perhetyön piirissä vai majoittuvatko he pidemmäksi aikaa kodin ulkopuolelle perhekuntoutuksen. Perhekuntoutusta luonnehdittiin seuraavilla kriteereillä:

- kysymys on ympärivuorokautisesta hoidosta ja kuntoutuksesta
- henkilöstö on moniammatillinen
- kuntoutus on laaja-alaista: fyysinen, psyykinen, sosiaalinen, taloudellinen
- kuntoutuspaketti on toiminnallinen ja monimuotoinen
- koko perhe on kuntoutuksessa samanaikaisesti taikka perheen jäsenten hoito eri paikoissa ja/tai eri aikaan tapahtuu suunnitellusti ja kokonaisuutena. (Emt., 188.)

Perhetyön paikkaa lastensuojelussa kuvattiin yhteenvetotaulukolla (emt., s. 190). Kuvalla haluttiin tähdentää myös perhetyön resurssointia. Perhetyön vaativuus, osaaminen ja tukirakenne määrittävät sen mukaan, millaiseen perheen tarpeeseen ja tilanteeseen sillä yritetään vastata. (Taulukko 1.)

KUVA 1. Perhetyön sateenvarjo

TAULUKKO 1. Perhetyön paikka lastensuojelussa

Tilanne	Sosiaalinen riski; Ennaltaehkäisevä työ	Kriisi (äkillinen, lyhyt); Kriisityö	Pitkittänyt kriisi; Lastensuojelun sosiaalityö; avohuollon tukitoimet	Huostaanoton uhka; Lastensuojelun sosiaalityö, tarpeen selvittely, "harmaa pakko"	Huostaanotto; Lapsen hoito, huolto ja kuntoutus
Työmuoto; työn sisältö	Normaali sosiaalipalvelu	Kohdennettu sosiaalipalvelu	Jatkuva seuranta; tehostettu tuki	Selvittely, arviointi, päätöksenteon valmistelu; tehostettu tuki ilmeisen uhkan ilmapiirissä, paljon motiivintuotantoa ja/tai pakottamista	Päätöksenteko; Lapsen sijoituksen tavoitteena kotiuttaminen tai pitkäaikainen sijoitus
Huoli lapsesta;	Huoli lapsesta vähäistä; perhe motivoitunut saamaan tukea	Huoli lapsesta kasvava;	Lapsi vaarassa, huolta paljon ja jatkuvasti ja ajoittain välittömästi	Lapsi vaarassa, huolta paljon ja jatkuvasti tai välittömästi; vanhemmat ja/tai lapsi vältteleviä, ei vastaanottavia.	Vakava vaara, huolta paljon, mutta vähenevällä ja huojentavalla perspektiivillä.
Tuen ja kontrollin yhdistelmä ja niiden painotus	Tukea	Tukea/kontrollia	Tukea/kontrollia	Kontrollia/tukea	Kontrollia/tukea
Resurssikysymys	Luottamus omiin mahdollisuuksiin hyvä. Yksin työskentelyä	Luottamus omiin mahdollisuuksiin hyvä. Toive lisävoimavaroista ja kontrollista nousee. Yksin ja parin kanssa/työnohjaus	Omat voimavarat ehtymässä, tarve lisävoimavaroihin ja kontrolliin kasvava. Parityö/työnohjaus	Omat voimavarat ehtymässä; puuttettava välittömästi tilanteeseen. Parityö/tiimi/työnohjaus	Uusia voimavaroja, tuki ja kontrolli yhdistyy. Vakiintunut työyhteisö/työnohjaus
Perhetyön muoto	Ehkäisevä perhetyö	Kohdennettu perhetyö	Tehostettu perhetyö ja -kuntoutus	Perhetutkimus ja -kuntoutus	Perhekuntoutus tai kohdennettu perhetyö (huostaanoton tavoitteen mukaan)

Johanna Hurtig luokitteli (emt. 195–196) uudelleen perhetyön työmuotoja ja luokitteli sen kuudeksi avun alalajiksi. Nimeämisessä ratkaisevia elementtejä ovat 1) perhetyön rooli palvelujen kokonaisuudessa, 2) pääasiallisen tuen kohde perheessä sekä 3) toteuttamisen rytmi ja intensiteetti suhteessa muihin palveluihin. Yhdessä työmuodossa voi olla elementtejä useammasta; työmuodot voivat sijoittua toistensa sisään ja mennä myös päällekkäin. Tyypittelyn avulla Hurtig avaa perhetyön moni-ilmeisyyttä. Avun kuusi alalajia ovat: lisääpu, täsmäapu, arkiapu, turva-apu, tehoapu ja yhdistelmäpu.

Lisääpua perheelle ovat sellaiset perhetyön muodot, joiden rooli on lähinnä täydentää muita perheen palveluita. Vanhemmille suunnatut päivätoimintaiset ryhmät kokoontumisineen voivat olla lisääpua.

Täsmäavussa puolestaan on työlle nimetty kohteeksi joko tietty ongelma tai kohderyhmä. Vanhempien päihdeongelma, tarve saada ohjausta ja opetusta taloustöissä, rahankäytössä tai pienen vauvan vuorokausirytmien löytämisessä voivat olla tarpeita, jotka kokoavat samassa tilanteessa olevia yhteen. Täsmäapua organisoidaankin usein ryhmille. Maahanmuuttajat, murrosikäiset tytöt ja pienten lasten kotiäidit voivat muodostaa ryhmän.

Arkiapu on perhetyön työmuotona kotiin vietävää arjen selviytymistä tukevaa työtä. Suhde yksittäiseen perheeseen muodostuu tiiviiksi ja tärkeäksi. Työ voi olla yhdessä tekemistä, harrastamista, mutta ennen kaikkea se on perheen omassa arjessa mukana olemista ja elämistä. Keskustelu on yksi työn keskeinen elementti ja työ on suunnitelmallista ja tavoitteellista. Tavoitteiden sopivuutta ja toteutumista arvioidaan toistuvasti yhdessä perheen kanssa. Arkiapu eroaa tehostetun kotipalvelun perhetyöstä siinä, että työn painopiste on arkipäivän hallinnan sijaan laajentunut käsittämään yleensä vanhemmuuden ja elämän hallinnan kysymyksiä.

Erilaisista avun alalajeista *turva-apu* käynnistyy ehkä selkeimmin kriisitilanteessa. Perheessä oleva väkivaltatilanne pakottaa hakemaan asumisen ja elämisen turvaa ja suojaa kodin ulkopuolelta. Turvakoti tarjoaa suojanpaikan lisäksi kuitenkin myös keskusteluapua, sekä auttaa käytännön asioiden järjestämisessä ja tulevaisuuden ratkaisujen punnitsemisessa.

Tehoapu on psykososiaalista tehohoitoa. Hoidon ajaksi perhe irrottautuu kokonaan omasta arkiympäristöstään ja on ympärivuorokautisesti ammattilaisten avun valvonnan, tarkkailun ja mutta myös hoivan ja huolenpidon ja tuen vaikutuspiirissä. Laitosympäristöön viety tehoapu irrottaa perheen arkisista velvoitteista ja antaa mahdollisuuden keskittyä kokopäiväisesti joko vanhempien päihdeongelman hoitoon, perheen kokonaistilanteen ratkaisuun tai lasten avun tarpeeseen. Tehoapua voidaan toteuttaa monin tavoin ja perustein, mutta yhteistä on työskentelyn intensiteetti sekä pyrkimys molempien vanhempien ja lasten yhtäaikaiseen huomioimiseen ja auttamiseen.

Yhteistyöpainotteinen *yhdistelmäapu* on tyypillistä erityisesti nuorten ja kouluikäisten kanssa työskenneltäessä. Oppilashuolto, koulun terveydenhoitaja, nuoriso- ja jengityöntekijät voivat olla yhdistelmäaputyypisessä työssä päivittäisiä yhteistyökumppaneita. Yhdistelmäapua on sisällöltään hyvin lähellä lisääpua, erona kuitenkin yhteistyön merkityksen korostuminen.

Työmuotojen tyypittelystä on mahdollista nähdä perhetyön vaihtoehtoiset painopisteet. Työssä voidaan keskittyä joko ongelmiin, vanhempiin, hyväksi nähtyihin työmenetelmiin, tärkeäksi ja akuutiksi koettuun tilanteeseen ja tehtävään tai erityisesti juuri lapsen tilanteeseen.

Stakesin perhetyöhanke (2000, 202) nosti työnsä lopuksi esille kolme asiaa. Ensiksikin, *perhetyö on monella tapaa välimaaston työtä*. Usein uusi kehitys alkaa toimintamuotojen rajoilla. Perhetyötä tehdään monilla rajoilla, kehittämissä on tukeuduttu useiden opinalojen, metodien ja ammattien tietotaitoon. Perhetyötä tehdään myös erilaisten toimintamuotojen välillä, sitä on kehitetty mm avohuollon ja sijaishuollon, avopalvelujen ja laitoshuollon linkkikohtiin. Sen avulla rakennetaan

monenlaisia siltoja kodin ja kodin ulkopuolisten toimintojen välille, rakennetaan yhteyksiä perheen jäsenten välille sekä helpotetaan perheen ja muiden palvelujen välistä yhteistoimintaa ja keskinäistä ymmärrystä.

Välimaastoissa joudutaan neuvottelemaan. Uutta toimintaa luodaan ja kehitetään neuvottelun, ja tässä vuoropuhelussa ovat mukana asiakkaat ja työntekijät. Perhetyö on suhdetyötä, kohtaamista. Yhtäältä ammattilainen tulee perheen jäsenten yksityisyyden alueelle, kotiin asti, toisaalta perhe tulee ammattilaisten maaperälle, hoitoyksikköön istuntoon taikka asumaan. Välimaaston perhetyön voima saattaaakin perustua juuri siihen, että sillä on usein mahdollisuus yhdistää joustavasti ja asiakaslähtöisesti erilaista toimintaa asiakkaan ympärille. Samalla perhetyöntekijän on mahdollista kulkea tässä maastossa yhdessä perheen kanssa sekä luoda ja vaalia luottamuksellista suhdetta perheen jäseniin.

Kolmanneksi viitattiin tulevaan: että *lastensuojelun perhetyöhön muotoutuisi seudullinen tukirakenne*, joka verkostoisi alan työntekijät, kehittäjät, opettajat ja tutkijat yhteistoimintaan. Tärkeitä teemoja jäi vielä käsiteltäväksi. Koulutus, perhetyön vaikuttavuuden mittaaminen ja arviointi sekä kootun asiakaspalautteen analysointi jäivät odottamaan jatkoprojektejaan. Näitä on toteutunut paikallisesti, ei kansallisesti eikä koottuna.

Raporttia on käytetty paljon perhetyön koulutuksessa ja kehittämisessä. Paikallisia hankkeita on ollut ja perhetyö ammattina on muodostunut, vaikkakin ammattinimekkeet vaihtelevat. Vuonna 2003 valmistui Helsingin sosiaaliviraston selvitys, jossa Pia Mäkeläinen (2003, 25–26) selkiytti perhetyötä ja laati ehdotuksia sen kehittämiseksi. Ehdotusten jättämisen jälkeen Helsingissä toteutettiin laaja organisaatiouudistus ja myös mittava tehtävärakenneselvitys tehtiin². Mäkeläisen raportissa esitetään, että eri perhetyön tekemisen malleja ja perhetyön kokonaisuutta tulee selvittää sosiaalivirastossa ja että lastensuojelun perhetyö määritellään ja työnkuva selkiytetään suhteessa muihin lastensuojelun ammatillisiin toimijoihin. Tavoitteena on, että lastensuojelun perhetyö keskitetään isompiin yksiköihin, jotta perhetyön ammatillinen osaaminen vahvistuisi ja perhetyötä voidaan parhaiten kohdentaa palveluketjujen eri vaiheisiin. Siten perhetyö muotoutuu itsenäiseksi lapsiperheiden palveluksi, joka toimii kiinteässä yhteistyösuhteessa lastensuojelun sosiaalityön kanssa.

Mäkeläinen (2003, liite 3) esitti seuraavat painopistealueet perhetyön kehittämiseksi:

- Työn rajaaminen: työskentely perheisiin, joissa vielä selkeästi voidaan vaikuttaa perheen vuorovaikutukseen ja muutos vanhemmuudessa on mahdollinen.
- Perhetyön kehittäminen asiakaslähtöiseen suuntaan, eli tavoitteet määritellään yhdessä perheen kanssa. Tämä sitouttaa perhettä työskentelyyn ja sitä kautta mahdolliseen muutokseen.
- Perhetyöntekijöiden kouluttaminen ryhmien vetäjiksi: lastensuojelun poikaryhmiä, päihdeperheitten lasten vertaisryhmiä, vanhempien vertaistukiryhmiä, perheleirejä, toiminnallisia menetelmiä. Verkostoituminen eri toimijoiden kesken edesauttaa ennaltaehkäisevän työtteen toteutumista. Perhetyöntekijät voisivat esim. vetää ryhmiä yhteistyössä perheneuvoloitten tai päivähoidon kanssa.
- Perhetyön ja laitospaikkojen välimaastojen kehittäminen yhteistyössä perhe- ja laitostyöntekijöiden kanssa.
- Virka-ajan ulkopuolella tehtävä työ: Pohdittava sitä, mitä muutoksia siirtyminen virka-ajan ulkopuolella tehtävään työhön vaatii.
- Suosituksena parityön malli.
- Pohdittavaksi tarvitaanko perhetyöhön omaa kriisiyksikköä tai erikoistuneita toimenkuvia.
- Kotipalvelun perhetyö organisaatiouudistuksen näkökulmasta?

² <http://www.socca.fi/tehty/>.

- Intensiivinen perhetyö.
- Perhetyöntekijöille tulee luoda edellytykset vastata perheiden muuttuviin tilanteisiin, joka tarkoittaa joustoja kerroissa ja ajoissa.
- Koulutusta kriisityöhön.
- Edellyttääkö intensiivisen perhetyön toteutuminen siirtymistä työskentelyyn myös virka-ajan ulkopuolella?

Perhetyö on sijoitettu Helsingin organisaatiossa perhekeskuksiin (helsinkiläinen nimitys lapsiperheiden sosiaalitoimistoille). Tällä hetkellä Helsingin neljässä perhekeskuksessa on erikseen lastensuojelutiimit ja varhaisen tuen tiimit. Lastensuojelutiimeissä työskentelee sosiaalityöntekijä ja sosiaaliohjaaja työparina, ja vuonna 2008 perhekeskuksiin on perustettu 19 uutta sosiaaliohjaajan vakanssia. Varhaisen tuen tiimit tekevät yhteistyötä päivähoidon kanssa. Ne tekevät kotipalvelun perhetyötä ja niissä työskentelee kodinhoitajia, lähihoitajia sekä sosiaaliohjaajia.

Asiantuntijatapaaminen 2006; väliarviointi

Vuoden 2006 keväällä järjestettiin valtakunnallinen asiantuntijatapaaminen teemalla Perhetyö perheiden elämässä. Tilaisuuden tavoitteena on koota perhetyön asiantuntijoita, tutkijoita ja kehittäjiä tekemään väliarviointia ja luomaan perustaa perhetyön systemaattiselle kehittämiselle lapsi- ja perhepalvelujen kokonaisuudessa. Tarkoituksena on kartoittaa tehtyä työtä sekä sitä, mitä juuri nyt on meneillään ja millaisia kysymyksiä on noussut esiin sekä millaisia arvioidaan nousevan. Asialistaksi koottiin perhetyön kehittämisen haasteita teoreettisen ja käsitteellisen tutkimuksen tarpeesta, juridis-hallinnollisen aseman selkiyttämisen tarpeesta sekä perhetyön sisällön selkiyttämisen tarpeesta.

Asiantuntijatapaamisessa nousi esiin muutama tärkeä havainto ja haaste jatkotyölle. *Kaivattiin yhteiskunnallista keskustelua.* Kristiina Berg nosti tutkimusaineistostaan esiin havainnon, jonka mukaan kulttuurissamme näyttäisi olevan yhtä aikaa läsnä se, etteivät äidit saa riittävästi apua ja se, etteivät he myöskään pyydä sitä. Vallalla on työteliään, kaiken jaksavan äidin malli, median ruokkima uranaisen kaikesta selviävä malli. Aineistossa näkyi tietynlainen joko–tai-asetelma: jos äiti ei pärjää itsenäisesti, mietitään huostaanottoa. Näissä tilanteissa tarvitaan monipuolisempaa tarkastelua ja välimaaston tukea. Onko tässä ajassa perheen kannalta on uhkaavaa pyytää apua, jos se tulkitaan kynnyskyvyttömyydeksi? Vanhempainryhmien ajatellaan luovan tilaa perheiden välisen keskinäisen avun saamiselle ja pyytämiseksi, mutta onko vanhemmuus (äitiys) sellainen tekijä, joka yhdistää mm. erilaisista sosiaalista ryhmistä tulevia. Miten saadaan sovitettua yhteen sosiaalinen eristäytyneisyys ja liittyminen, kysyi Marjatta Kekkonen asiantuntijatapaamisessa.

Asiantuntijatapaamisen aikaan hyvinvointipalvelujen kilpailutuskysymykset olivat mediassa ajankohtaisesti esillä. Pohdittiin, miten ne vaikuttavat kunnan ja järjestöjen palvelujen tarjontaan; Raha-automaattiyhdistyksen uudet linjaukset keskusteluttivat, ja niiden nähtiin heijastuvan kotipalvelun ja perhetyön palveluihin. *Pelättiin palvelujen saatavuuden heikentyvän entisestään.* Tutkija toi esiin, että äitien suuri tarve saada konkreettista apua kotitöihin ja lasten hoitoon on selvästi näkyvässä, mutta kotiapua ei ole saatavissa. Yhtäältä todettiin kotiapuvuuden näkyneen jo vuosia. Perheet ovat halunneet siivous- ja pyykkiaapua, mutta sitä ei ole järjestetty. Asiakkaalle tulee kokemus, etteivät he saa sitä apua, jota tarvitsevat, ja kuitenkin olisi tärkeää antaa apu siihen, mihin perhe on valmis. Konkreettista apua tarjoamalla voidaan vahvistaa asiakkaan luottamusta ottaa puheeksi myös niitä asioita, joita voi olla konkreettisen avun tarpeen taustalla (Aila Puustinen-Korhonen). Perheet haluavat työapua, eivät vain keskustelijaa kotiin (myös Mervi Uusimäki). Toisaalta korostettiin, että perinteistä kodinhoitajan työtä on joissain kunnissa hyvin saatavilla (Aila Hietaniemi), ja että se koetaan tärkeäksi. Tuntuma kuitenkin oli, että kotiaputyö kallistuu.

Kotiavun kysyntä todettiin suureksi, ja kotipalvelun korvautuminen perhetyöllä huolestutti. Yhteiskunnallisia ongelmia nähtiin yksilöllistettävän perheen ongelmiksi (arkiauttamista tarvitaan, mutta psykososiaalista apua tarjotaan). Asiantuntijat olivat yhdestä asiasta kiistattoman yksimielisiä: kotipalvelu kunniaan!

Mielenkiintoista oli *kulttuurisen näkökulman* avautuminen: maahanmuuttajatyön kautta nousee aivan eri tavalla esille sukupuolikysymykset ts. se, mitä perhetyö voi olla naisten kannalta, miesten ja lasten kannalta. Perheen käsitteen problematisointi perhetyön yhteydessä on tarpeen. Perhepuhe on moneen otteeseen todettu epämääräiseksi. Näkökulmavalinta kohdentaa katseen, mutta samalla se rajaa muuta ulkopuolelle. *Perhe on kulttuurinen, taloudellinen ja sosiaalinen konsepti, ja sen lisäksi se muodostaa emotionaalisen kasvualustan ja arjen.*

Marjo Kuronen (2006) halusi sosiaalityön perhetutkijana kysyä, miksi kaikki haluavat tehdä perhetyötä, miksi se on niin suosittua. Hän korosti perhetyöhön liittyvien diskurssien ja ideologioiden kriittisen analysoinnin tärkeyttä. *Vaikka perhettä käytetään ongelmien selittäjänä, ratkaisu perheen pulmiin ei useinkaan ole irrottautuminen perheestä, vaan pikemminkin perhe itse.* Perhe on asiantuntijakäytännössä myös ratkaisemisen resurssi. Ratkaisu asiakkaan ongelmiin on hyvin toimiva perhe tai perheenomainen tila. Mutta samalla on tarpeen huomioida sukupuoli- ja sukupolvinäkökulma. Äitien ja naisten ensisijaisuus ja isien ja miesten poissaolo on perhetyössä noteerattu, ja toisenlaisen käytännön kehittyminen on vielä alullaan.

Yksi tapa määritellä perhe on ollut tarkastella samassa taloudessa eläviä perheenä, ja määritellä perhe ns. jääkaappikriteerin avulla. Tätä on käytetty lähinnä etuusmäärittelyjen yhteydessä. *Lapsen kannalta hänelle tärkeät perheenjäsenet voivat asua yhdessä tai erillään;* lapsen perheeseen kuuluvat sisaruksetkin voivat olla eri vanhemmista ja asua eri paikassa. Kun perhettä määritellään kuntouttavassa tai hoidollisessa yhteydessä, taikka lapsen terveyttä tai kasvua uhkaavan asian kautta, siitä tuleekin *elävän muotoinen: määrittystä on tuottamassa asia ja tilanne, joka aiheuttaa perhetyön tarpeen.* Perheen työskentelyn kohteena määrittääkin se, minkä asian kanssa työskennellään ja miten tämä liittyy lapsen aikaisempiin ja nykyisiin, jopa tuleviin, perhesuhteisiin. Perhetyön alussa onkin ensimmäinen tehtävä määritellä, keitä lapsen perheeseen kuuluu ja mikä on se perhe/lapselle merkitykselliset ihmiset, jotka kytetään perhetyöhön sopivalla tavalla.

Tehtävärakenteen murros ja tehtävien liu'utus sosiaalialalla nousi keskusteluissa uudelleen esille. Keväällä 2006 Helsingissä oli määritelty tehtäväkuvat ja työnjako sosiaalityön ja perhetyön välillä. Annina Myllärniemi (2006) havaitsi tutkimusaineistossaan kehityskulkuja, joissa *lastensuojelun sosiaalityö on siirtymässä perhetyöntekijöille, ja perhetyöntekijöiden tehtävät ovat siirtymässä lapsiperhekotipalvelutyöntekijöille.* Perhetyöntekijän tehtäviin oli Helsingissä kirjattu mm. huoltosuunnitelman toteutumisen arviointi sosiaalityöntekijän kanssa ja asiakkaan kannattelu jonossa (hoitopaikkaa odottaessa).

Helsingissä keskusteltiin tuolloin myös perhetyöhön tulevista uusista tehtävistä ja siihen kohdistuvista paineista. Arjessa työskentely sallii perhetyöntekijälle toisenlaisia mahdollisuuksia toimia tilanteen mukaan ja valita keinot kuin mitä sosiaalityöntekijällä on käytössään virastossa. Kun sosiaalityöntekijälle kerrotaan lapsen tilanteeseen liittyvästä huolesta, hänen on luontevaa tarkistuttaa tilanne perhetyöntekijän kautta. Niinpä perhetyöntekijän kaksoisrooli pohdituttaa aidosti. Tutkimuksessaan Myllärniemi (2007) vertaa perhetyön kontekstin muutosta: kun sosiaalipalvelutoimiston perhetyö käynnistysvaiheessa paikannettiin lastensuojeluprosessin varhaiseen vaiheeseen ja työn keskeiseksi orientaatioksi määritettiin ennaltaehkäisy, vuonna 2007 se näyttää paikantuvan lastensuojeluprosessin kannalta korjaavaan vaiheeseen ja sillä pyritään vastaamaan perheiden erityiseen, lastensuojelullisen tuen tarpeeseen. Lisäksi Myllärniemi toteaa, että *lastensuojelu on eriytyvässä erityispalveluksi, jonka tarve ja asiakkuus syntyvät erityisin kriteerein.*

Perhetyön paikannuksen osalta Mervi Uusimäki (2006) on tehnyt käsitteanalyysiä osana väitöstutkimustaan. Hän linjaa erilleen perhetyön ja *perhepalvelun*. Traditionaalisiin käsittein eron voisi paikantaa kaikille tarkoitettun sosiaalipalvelun (perhepalvelu) ja tarveharkintaan perustuvan

sosiaalihuollon (perhetyö) välille. Uusimäen (2005a) aineiston perusteella perhetyötä voidaan luonnehtia neljällä tavalla³:

- 1) Perhetyö on *osa palvelujärjestelmää*, jolloin se voi olla joko uusi oma sektorinsa tai olemassa olevien sektorien sisällä olevaa toimintaa.
- 2) Perhetyö voidaan nähdä *yhteistyönä*, jossa ulottuvuuksina ovat moniammatillinen yhteistyö viranomaistahojen kesken, perheen kanssa tehtävä yhteistyö, verkostotyö (jossa osallisina ovat viranomaiset ja perhe itse) sekä verkostojen yhteistyön koordinointi.
- 3) Perhetyö voi tarkoittaa kaikkea toimintaa, jossa *työotteena* on perhekeskeisyys /-lähtöisyys, jolloin siinä on olennaisesti kyse suhtautumisesta perheeseen.
- 4) Perhetyössä tehdään *interventioita* perheeseen, missä pohdittavaksi nousee tukemisen ja puuttumisen ehdot ja merkitykset perhetyölle ja sen pohtiminen, onko tukeminen intervention tekemistä perheeseen? (Uusimäki 2005a, 197–198; Uusimäki 2005b, 188–189.)

Uusimäen (2005a) mukaan tärkeää on pohtia perhetyön peruseriaatteita sekä sitä, mitä perhetyöllä halutaan tarkoittaa ja mitä seurauksia sen määrittelystä on käytännön toiminnalle. Palvelujärjestelmässä perhetyö näytti Uusimäen (emt. 198) aineiston valossa olevan selkeimmin sosiaalityön ja järjestöjen toimialaa silloin kun siihen yhdistetään intervention tekeminen perheisiin. Ennalta ehkäisevässä perhetyössä käytettiin mieluummin nimitystä *perhepalvelu* tai *perhetukipalvelu* erottamaan tätä työtä kontrolloivasta ja interventioita perheeseen tekevästä *perhetyöstä*. Varsinaisesta perhetyöstä puhuttiin erityisesti huolen harmaalla vyöhykkeellä toimimisena. Sen tavoitteena on tukea perheitä taloudellisesti, fyysisesti, emotionaalisesti ja sosiaalisesti. (Uusimäki 2005a, 198.)

Eeva Kaukoluoto (2006) pohti pitkiä kehityskaaria ja syvemmän perehtymisen tarvetta perheeseen liittyviin ilmiöihin. Hänen johtopäätöksensä perhetyön hallinnollisen selkiyttämisen tarpeesta tiivistyi näin: Ennen kuin aletaan laatia hallinnollisia ohjeita, raameja tai linjauksia, *pitäisi mennä hiljempaa ja syvemmälle*. Nyt kun tässä selvityksessä ollaan tekemässä ministeriön toimeksiannosta linjauksia, on hyvä pitää mielessä toimintaympäristön luonne ja ikaikaiset ilmiöt, pitkät kehityslinjat, nopean tiedon ja hitaan kokemustiedon syklit.

Kysely keväällä 2007

Työryhmä teki sähköpostikyselyn Sosiaalialan osaamiskeskusten lastensuojeluverkkoon. Siinä pyydettiin tietoja hankkeista, niistä saaduista kokemuksista sekä tietoja perhetyön uusista julkaisuista ja kootuista materiaaleista. Kysely tuotti kymmenisen vastausta. Niissä kuvattiin kolmisenkymmentä hanketta, ja käyttöön saatiin kymmenisen selvitystä, sekä koottua aineistoa.

Päähavainto oli, että hankkeissa on monia tavoitteita. Yhtäältä kehitetään metodista osaamista. Toisaalta pyritään luomaan perhetyölle rakenteellista paikkaa kunnallisissa ja seutukunnallisissa yhteyksissä. Kolmanneksi perhetyömuodoille haetaan selkiytystä ja luodaan yhteistyötä peruspalvelujen kanssa. Kehittämisen kysymykset ovat pääosin samoja, joita on jo aiemmin esitelty tässä raportissa. Kysely toisti kirjon; kirjavat käsitykset ja työmuodot näyttävät olevan käytännön todellisuutta.

Vaikka perhetyöstä on lastensuojelukontekstissa ollut olemassa jokseenkin yhtenevä (valtakunnallinen) käsitys perheen kotona tehtävänä työnä, oli mukana yllättäviä koosteita. Eräällä alueella tehdyn perhetyöselvityksen tulos oli, että perhetyöpuheella viitataan kaikenlaiseen perheiden kanssa työskentelyyn. Pikkukuntien ammattilaisten vastauksissa perhetyö usein kytkettiin perheen kotona työskentelyyn, mutta siihen sisällytettiin lisäksi kotiapu, päivähoidon palvelut, oppilashuolto, perheneuvontaa ja työskentelyä muissa lasten kasvuympäristöissä – laajimmillaan

³ Tässä on käytetty hyväksi Pia Lahtisen toimittamaa materiaalia.

kaikenlaista perhealkuista työtä - yhdessä vastauksessa perhetyönä esiteltiin jopa perhehoitoa (vrt. Nätkin 2007). Perhetyöntekijöiden tehtäväkuvat ovat edelleen laajoja ja vaihtelevia. Lääninhallitusten peruspalvelujen arviointikyselyssä eräs kunta vastasi kysymykseen, ketkä teillä tekevät perhetyötä: ”Meillä perhetyötä tekevät kaikki.” Lisäselvityksissä kävi ilmi, että perhetyötä tekevät liikunta- ja nuoriso-ohjaajasta lähtien todellakin kaikki lasten kanssa tekemisissä olevat. Tämä kunta sai esiin työntekijä- ja perhetyön kohteena olevien lasten lukumääränä mittavan toiminnan (Kaikko 2008).

On kuntia, joissa perhetyöntekijän työnkuva rakentuu laajasti koko huolen asteikolle varhaisesta puuttumisesta ja tuesta aina korjaavaan työhön, odotusajasta jälkihuoltoon. Osa perhetyöntekijöistä toimii esim. lastensuojelun avohuollon tukihenkilönä lapselle tai nuorelle ja/tai tukee nuorta jälkihuollossa (Lahtinen 2007).

Pia Lahtinen Keski-Suomen lastensuojelun kehittämissyksiköstä kokosi tilannekuvauksen Keski-Suomen maakunnan perhetyöntekijöitä koskevien tietojen pohjalta (tilanne 1.1.2008). Kartoituksen mukaan noin puolet Keski-Suomen kunnista (14/26) oli palkannut perhetyöntekijöitä. Perhetyöntekijöiden määrä vaihteli kunnittain Jyväskylän 20 perhetyöntekijästä (18 avohuollossa + 2 laitoksen avotyössä) Korpilahden, Uuraisten ja Pihtiputaan yhteen perhetyöntekijään kunnassa. Keskimäärin näissä 14 kunnassa on 5–6 perhetyöntekijää/kunta. Niissä kunnissa (12), joissa ei ole lainkaan perhetyöntekijää, perhetyön palveluita joko ei ole lainkaan tai niitä ostetaan ulkopuolelta vähän. Perhekuntoutuspalveluita voidaan ostaa tarvittaessa, mutta näin tapahtuu harvakseltaan.

Perhetyöntekijöitä on Keski-Suomessa yhteensä 59. Näistä toimii järjestöissä 6:

- Ensi- ja turvakotien liiton Alvarit 3
- Jyväskylän Katulähetyksen perhetyö 3.

Perhetyöntekijöitä toimii Keski-Suomessa hankkeissa 9:

- Jyväskylän seudun Perhe-hanke 3 (lopun Perhe-hankkeen perhetyöntekijät laskettu kuntien perhetyöntekijäkiintiöön)
- Jyväskylän Katulähetyksen Perhepolku-projekti 2
- Keski-Suomen Ensi- ja turvakodin KUHMU-projekti 2
- Jyvässeudun Nuoret Lesket ry:n leskiperhetyö 2.

Vastaavat tiedot olisi hyvä saada käyttöön koko maata koskien, laajennettuna perhetyöntekijöiden perus- ja jatkokoulutusta koskevilla tiedoilla. Tämä kokonaista maakuntaa koskeva kartoitus tuo esiin kuntakohtaisen kirjon sekä jättää ilmaan vakavan kysymyksen: *jos kunnassa ei ole perhetyöntekijöitä, onko silloin lastensuojelun avohuoltoa kehitetty jollain uudella innovatiivisella tavalla, vai onko avohuollossa palveluja lainkaan?*

Perhekuntoutuksen työryhmä 2007

Helsingin sosiaalivirastossa työskentelee parhaillaan perhekuntoutuksen työryhmä, jonka puheenjohtajana on perhekeskustoiminnan päällikkö Sisko Lounatvuori. Työryhmässä esillä ollut määritelmä ei tee eksplisiittistä eroa perhetyön ja perhekuntoutuksen välillä. Työryhmä ei ole lähtenyt liikkeelle perhetyöstä sateenvarjokäsittienä (kuten Heino ym. 2000), vaan se valitsi perhekuntoutuksen sateenvarjokäsitteeseen. Tavallaan perhekuntoutus kattaa ympärivuorokautisen, välimaastossa tapahtuvan sekä kotiin viedyn perhetyön muodot. Työryhmän työ on kesken, ja se mitä tässä työstä raportoidaan, perustuu Tarja Heinon ja Ilkka Määtän muistiinpanoihin ja pohdintoihin; kokouksessa esitettiin alustuksiin ja niistä käytyyn keskusteluun sekä siellä

jaettuihin aineistoihin. Työryhmä laatii omat esityksensä keväällä 2008 lapsiperheiden palvelujen vastuualueen johtoryhmälle.

Perhekuntoutuksen työryhmä haluaa kuntoutuskäsitteellä korostaa tavoitteellista ammatillista työtä, joka perustuu asiakaskohtaiseen suunnitelmaan kuntoutumisen toteutumiseksi ja joka toimii lastensuojelullisessa viitekehyksessä. Kuntoutuksessa on koko perhe samanaikaisesti taikka perheenjäsenten hoito ja/tai kuntoutus tapahtuu eri paikoissa ja/tai eri aikaan, mutta oleellista on, että se tapahtuu *suunnitellusti ja kokonaisuutena*. Perheiden kuntoutumiseen tarjottavat palvelut muodostavat kokonaisuuden, jossa on monensisältöistä ja tasoista perhekuntoutusta. Perhekuntoutusta ei siten määritellä paikan kautta, vaan se voi tapahtua asiakkaan kotona; ammatillaisen luona; ryhmämuotoisena toimintana yksilöllisten ja koko ryhmää koskevien tavoitteiden mukaisesti; välimaaston toimintana; ympärivuorokautisena kuntoutuksena pidempänä jaksona tai intervallijaksoina. Oleellista on, että *perhekuntoutusta edeltää ammattilaisen tekemä arvio* perhekuntoutuksen tarpeesta. Perhekuntoutuksessa ei siten enää arvioida kuntoutuksen tarvetta, vaan sen *tehtävä on kuntouttaa*. Tavoitteena on, että palveluketju toimisi ja että sen porrastuminen perustuisi palveluohjaukseen. (Lounatvuori 2007.)

9.11.2007 pidetyn työkokouksessa käsitteellistä jäsenystä ei saatu loppuun asti valmiiksi. Perhetyön ja -kuntoutuksen käyttökäsitteiden eroa kuvaa esimerkiksi se, mitä tapahtui kun Helsingin kaupungin Oulunkylän perhetukikeskus joutui muuttamaan vuonna 2007 uusiin tiloihin Lapinlahden sairaalaan, mutta tilat eivät enää sopineetkaan perheasumiseen. Yksikön tiedotteessa (9.10.2007) yhteistyökumppaneille kerrotaan: ”Ympärivuorokautisen *kuntoutuksen* sijaan tulemme palvelemaan teitä intensiivisen, *kuntouttavan perhetyön* keinoin.” Toimintamuodon muuttumisen jälkeen yksikössä puhutaan ympärivuorokautisen perhekuntoutuksen sijasta kuntouttavasta perhetyöstä. Perhetukikeskus saa jälkimäreeksen Perheasema. Muutos yksikön fyysisissä tiloissa tuotti toiminnallisia ja käsitteellisiä muutoksia. Nyt työ tapahtuu pääasiassa perheiden kotona. Kuten aiemminkin, perheet tulevat toiminnan piiriin asiakasohjausryhmän kautta, ja toiminta on määräaikaista, 3–6 kuukautta. Työpari työskentelee perheessä ja konsultoi tarpeen tullen laitoksen psykologia ja erityissosiaalityöntekijää (Pirjo Aho 19.11.2007).

Samanlaisia ratkaisuja on vuosien myötä tehty muuallakin Suomessa. Usein laitoksen lakkauttamisen tai laitosten hallinnollisen yhdistämisen yhteydessä ohjaajat ovat aloittaneet uuden perheiden kotiin ja verkostoihin viedyn avotyömuodon, jolla on perhetyön piirteitä.

Perhetyökäsite on molemmilta osiltaan laaja, ja tällaisena se on hyvin palvellut toiminnan joustavaa kehitystä: perhe viittaa monenlaisiin muodostelmiin ja suhteisiin; työkään ei rajaa, vaan ainoastaan liittyy sen perheeseen. Perhekuntoutuksenkin kokonaisvaltaisuus tulee esiin seuraavissa kuvauksissa ”työn kohteena on koko elämä” (Kirsi-Maria Manninen 19.11.2007) ja työn kuvataan olevan ”elämällä opettelemista” (Kaisa Penttinen 19.11.2007).

Perhekuntoutuksen jäsenyykseen kytkeytyy oleellisesti perhepalvelujen porrasteisuus, joka herätti keskustelua työkokouksessa. Se edellyttää eroa, porrasta, palvelujen intensiteetin ja/tai vaadittavan ammatillisen osaamisen ja monipuolisuuden suhteen. Terveystuollossa käytössä oleva porrasteisuus viittaa myös eroon perustason (yleinen) ja erityistason (erikoistunut) välillä. Sosiaalialan käsitteistössä porrasteisuus ja ketjutus haastetaan. Yksilöllisen oirekohtaisen hoidon kohdalla porrasteisuus toimii hyvin, mutta perhekohtaisessa kokonaistarkastelussa joudutaan rakentamaan toisenlaista lähestymistapaa. Perheenjäsenten tarve erikseen ja yhdessä, vaihtuvissa kokoonpanoissa erilaiseen palveluun, tukeen, hoitoon, terapiaan ja kuntoutukseen kulkee useille eri portaille ja portaita kuljetaan molempiin suuntiin. Portaiden tilalle tarjotaan *palvelukokonaisuuden* käsitettä (mm. Eija Ruokonen 19.11.2007).

Diakonissalaitoksen perhetyön yksikön johtaja Juha-Pekka Strömberg (19.11.2007) ehdotti perhekuntoutuksen seuraavaa palveluporrastusta: Päiväkeskus > Perhetyö > Laitoskuntoutus. Tässä ajattelussa päiväkeskus korostuu ryhmämuotoisen ja perhekohtaisen tuen paikkana, johon perhe tulee päivisin kotoaan. Jos ilmenee, että perheessä tarvittaisiin enemmän tukea arkeen ja

kotiin, intensiteettiä lisätään kotiin vietyä perhetyönä, ja lopulta vaativin palvelu toteutetaan laitoskuntoutuksena.

Vantaan intensiiviperhetyö

Vantaan intensiiviperhetyön esittely perustuu Ilkka Määttäin teksteihin. Intensiiviperhetyöllä tarkoitetaan intensiivistä apua kotiin tehtynä lastensuojelun asiakasperheiden auttamiseksi. Työmuodon kehittäminen käynnistettiin helmikuussa 2007 kahden vuoden hankkeena. Hanke sijoitettiin osaksi Kuuselan perhekuntoutuskeskusta ja osaksi lastensuojelun avopalveluja. Työntekijät (neljä perhetyöntekijäparia + vastaava perhetyöntekijä = 8 + 1) palkattiin, ja asiakastyö alkoi toukokuussa 2007. Työskentely tapahtuu perheen kotona sopimuksen mukaan 3–5 kertaa viikossa, tarvittaessa myös viikonloppuisin ja iltaisin, 1–5 kuukauden ajan kerrallaan.

Intensiiviydölle määriteltiin hallinnollisesta näkökulmasta *tavoitteeksi lasten sijoitusten määrän vähentäminen, mikä tapahtuu sekä estämällä sijoituksia että purkamalla niitä*. Toisaalta haluttiin myös tehdä näkyväksi palvelujen tarve ja erilainen perhetyö ja -kuntoutus. Samalla voidaan opetella asiakkaiden tarpeen ja palvelutarjonnan tarkoituksenmukaista kohdentamista asiakasohjauksen kautta. Tavoitteeksi asetettiin myös saatujen kokemusten tiivis seuranta (ensimmäinen seuranta jo vuoden 2007 lopulla).

Intensiiviydöhön pääsee asiakkaaksi, jos

- on akuutti huostaanoton riski (tilannekartoitus tehty).
- tavoitteena on huostaanoton purkaminen intensiiviperhetyön avulla.
- on tarkoitus turvata kiireellisen huostaanoton jälkeinen kotiinpaluu.
- on tarkoitus välttää avohuollon sijoitus.
- avohuollon muut tukikeinot eivät riitä.
- perheellä on intensiivisen tuen tarve.

Intensiiviydöskentelyn organisoimista ohjaavat periaatteet määriteltiin hankkeen alussa. Ensinnäkin työskentely nähdään tietoisesti vaiheittain etenevänä ja työ organisoidaan sen mukaan tutustumisen ja liittymisen, työskentelyn ja lopettamisen vaiheisiin. Auttamisen tapoja ja -menetelmiä etsitään sekä työskentelyn vaiheen että perheen mukaan. Tässä on käytetty apuna perheluokitusta: 1) avoin ja/tai toimiva perhe, 2) kieltävä ja/tai suljettu perhe, 3) rajaton ja/tai tahdoton perhe.

Hanke perustuu prosessinomaisuuteen sekä asiakastyössä että työtavan kehittämisessä ja siinä kehitetään viitekehjyksiä tiedostavaa lastensuojelun perhetyötä, jossa korostuu suunnitelmallisuus, moniäänisyys, dialogisuuteen kannustaminen sekä verkostotyö.

Hankkeeseen liittyy myös tutkimus, jolla haetaan vastauksia seuraaviin kysymyksiin: mikä menetelmä toimii milloinkin; millaiset perheet on autettavissa ja tavoitettavissa intensiiviperhetyön keinoin; miten toteutetaan hyvä siirtymä perheiden erilaisuus huomioiden.

Asiakasprosessi sisältää seitsemän vaihetta. Prosessi käynnistyy siitä, kun 1) sosiaalityöntekijä arvioi tuen tarpeen. Hän 2) laatii lähetteen asiakasohjausryhmälle. Lähetteen saavuttua 3) vastaava perhetyöntekijä tutustuu siihen ja on 4) tarvittaessa yhteydessä sosiaalityöntekijään tarkennusten tekemiseksi. Näillä perusteilla 5) hän esittelee hakemuksen asiakasohjausryhmälle, joka 6) päättää asiakkaaksi ottamisesta. Perheen asiassa 7) järjestetään alkuneuvottelu, jossa selvitetään eri osapuolten odotukset ja tavoitteet ja jossa osapuolet lupautuvat työskentelyyn.

Työskentely jakautuu kolmeen vaiheeseen: 1) tutustumisvaiheen työskentely; 2) varsinainen työskentely, jossa pidetään ensimmäinen välineuvottelu kuukauden kuluttua; 3) loppuneuvottelu. Työskentelyn päätyttyä sosiaalityöntekijöiltä pyydetään heti arviota työskentelyn tarkoituksenmukaisuudesta. Perheeltä pyydetään arviota sekä loppuneuvottelun yhteydessä että siitä kuukauden

kuluttua. Asiakasperheistä kootaan myös tilastotietoja mm. aiemmasta palvelujen käytöstä, erilaisista ristitekijöistä. Lisäksi kootaan sekä perheenjäsenten ja työntekijöiden käsityksiä tavoitteiden toteutumisesta työskentelyn aikana.

Intensiiviperhetyö dokumentoidaan huolella. Työ perustuu sosiaalityöntekijän tekemään asiakassuunnitelmaan sekä erilliseen perhetyön suunnitelmaan, jonka asiakas allekirjoittaa. Työskentelyn aikana dokumentoidaan tapaamiset, ja lopuksi laaditaan kirjallinen yhteenveto työskentelystä perheelle ja sosiaalityöntekijälle. Siinä kuvataan tavoitteiden toteutuminen; työskentelyn aikana esiin tulleet lapsen ja perheen hyvinvointiin vaikuttavat asiat; lapsen kasvua ja kehitystä vaarantavat tekijät ja mikä perhettä jatkossa auttaisi riskitekijöiden korjaamisessa.

Intensiiviperhetyön käytössä on monia työmenetelmiä, joita kaikkia ei luonnollisestikaan käytetä jokaisen perheen asiassa, vaan tarpeen mukaan.

Työmuodolle on järjestetty vahvat työskentelyn tukirakenteet: parityöskentely, työryhmän ja vastaavan perhetyöntekijän tuki sekä työryhmän kokemus. Lisäksi on järjestetty ryhmätyöohjaus, lastenpsykiatrian puhelinkonsultaation mahdollisuus, aikuispsykiatrian konsultaation mahdollisuus, yhteistyö päihdehuollon ja lähettävän sosiaalityöntekijän kanssa, lasten somaattinen lääkärintarkastus sekä yhteistyö ohjausryhmän ja asiakasohjausryhmän kanssa.

Intensiiviperhetyöstä saadut alustavat tulokset ovat hyvin rohkaisevia. Hallinnollisia tavoitteita voidaan arvioida jo hyvin saavutetun puolen vuoden kokemuksen perusteella. Intensiiviyötä haettiin 41 perheelle, joissa oli yhteensä 95 lasta. Näistä valittiin työskentelyyn alle puolet, 18 perhettä, ja näistä 16 perheessä työ käynnistyi.

Intensiiviperhetyön piiriin tuli puolessa vuodessa 40 lasta ja perheiden kanssa on työskennelty vähintään 3 kuukautta. Jonossa on koko ajan ollut kymmenisen perhettä. Intensiiviperhetyö on johtanut 9 lapsen kohdalla (4 eri perheestä) huostaanoton purkamiseen. Kahden lapsen huostaanoton purkamisen mahdollisuuksia vielä selvitettiin. Kuuden perheen kohdalla työskentely päättyi. Näistä yhden nuoren lastensuojeluasiakkuus lopetettiin kokonaan, toisen perheen kohdalla oli pyrkimyksenä lopettaa se vuoden lopulla (5 lasta). Muut perheet siirtyivät toisaalle avun ja tuen piiriin.

Lastensuojelun avohuollon ja perhetyön dokumentointityö

Sosiaalialan teknologiahanke on luonut valtakunnallisesti koordinoitua kehittämistyötä mm. lastensuojeluun. Työ on tehty työryhmissä eri puolilla maata. Hankkeen dokumentaatio-osio on tuottanut vuoden 2007 aikana luonnokset palvelualakohtaisesti valtakunnalliseksi dokumentaatorakenteeksi. Lastensuojelun avohuollon määrittelytyön osana on eriytetty perhetyön palveluprosessin dokumentaatio. Ohjeistusehdotukset ovat olleet lausunnolla syksyllä 2007. Tarkemmin asiasta www.tikesos.fi.

NYKYTILA JA HAASTEET

Monet rakenteet ovat samanaikaisesti muutoksessa ja liikkeessä, ja se tuo epätietoisuutta ja epävarmuutta työntekijöiden arkeen. Rinnakkain ja samanaikaisesti voi olla meneillään kuntarakenne-, palvelurakenne-, palkkaus rakenne-, johtamisrakenne- ja tehtävä rakenneuudistus. Niihin liittyvät rahoitusrakenneratkaisut ovat selvityksen alla. Lisäksi on esitetty monia muutossuunnitelmia liittyen sosiaali- ja terveysministeriön hallinnonalaa ja alaisia yksiköitä koskevaan ohjaukseen, tutkimukseen ja kehittämiseen.

Kuntatasolla haasteet ja velvoitteet lisääntyvät samanaikaisesti kun pätevistä sosiaalityöntekijöistä on pulaa ja virkoihin on niukalti tulijoita. Syksyllä 2007 alueellisiin lastensuojelulakikoulutuksiin osallistuneiden tunnelmat ja todellisuus vaihtelivat rauhallisesta selviytymismielialasta suureen huoleen ja paniikkimielialaan. Mitä pidemmälle vuosi on edennyt, sitä heikommalta on näyttänyt palvelujärjestelmän valmius ja kyky vastata ahdingossa olevien lapsiperheiden, syrjäytymisvaarassa olevien nuorten ja kaltoinkohdeltujen lasten tarpeisiin. Tilanteet vaihtelevat ja kirjo käytettävissä olevien resurssien ja palvelujen suhteen on valtakunnassa suuri.

Vuonna 2007 on käynnissä poikkeuksellisen paljon kansallisia ohjelmia: Lasten, nuorten ja perheiden politiikkaohjelma on käynnistynyt ja siihen liittyen valtioneuvosto on hyväksynyt lapsi- ja nuorisopoliittista kehittämisohjelman, joka luo hallituksen tavoitteet, painopisteet sekä käytännön toimet lasten ja nuorten hyvinvoinnin parantamiseksi kuluvalle hallituskaudella. Poliitiikkaohjelman painopisteenä on ehkäisevä työ ja varhainen puuttuminen. Ohjelma vahvistaa lapsiystävällistä Suomea, jossa tuetaan lasten, nuorten ja perheiden arjen hyvinvointia, vähennetään syrjäytymistä, lisätään lasten ja nuorten osallistumista ja kuulemista sekä lasten oikeuksista tiedottamista. Näillä toimilla vähennetään pitkällä aikavälillä pahoinvoinnista aiheutuvia kustannuksia. Poliitiikkaohjelma jakautuu kolmeen osa-alueeseen: lapsilähtöinen yhteiskunta, hyvinvoiva lapsiperhe sekä syrjäytymisen ehkäiseminen. Läpileikkaavina teemoina nostetaan jokaisessa osa-alueessa esiin sukupuolten tasa-arvo ja monikulttuurisuus. Lisäksi Terveyden edistämisen politiikkaohjelma liittyy muun muassa hallitusohjelman tavoitteisiin lasten ja nuorten syrjäytymisen ja pahoinvoinnin vähentämisestä.

Kuntarakenteen ja koko sosiaali- ja terveystoimen palvelurakenteen uudistus (PARAS-hanke) on käynnistynyt. Sosiaali- ja terveydenhuollon kansallinen kehittämisohjelma (KASTE) käynnistyy vuoden 2008 alusta ja siinä hyödynnetään mm. kansallisen terveyshankkeen ja sosiaalihanke myötä kehittyntä uutta työtettä. Ohjelmassa selvitetään uudistustarpeet ja viedään läpi haluttuja muutoksia yhteistyössä sidosryhmien ja kentän toimijoiden, erityisesti kuntien kanssa. Kehittämisohjelman valmistelua ja toimeenpanoa varten on nimitetty neuvottelukunta, jonka puheenjohtajana toimii peruspalveluministeri Paula Risikko ja varapuheenjohtajana valtios sihteeri Terttu Savolainen. Ohjelman on tarkoitus päättyä vuoden 2011 lopussa (www.stm.fi).

Lastensuojelun painoalueella on rahoitettu valtionavustuksilla noin sataa lastensuojelun hanketta viimeisen viiden vuoden aikana. Eri puolilla maata on kymmenisen lastensuojelun seudullista kehittämysyksikköä aloittanut toimintaansa. *Kehittämysyksikkö rakenteiden vakiintuminen, työmuotojen siirtyminen perustyöhön, projektien hyvien ja toimivien puolen juurtuminen arkeen on aidosti iso kysymys.* Raha-automaattiyhdistys on tukenut monia järjestöjä lastensuojelualan tutkimus- ja kehittämissä. Järjestöjen toiminta palvelujen, vertaisryhmien ja yhteisöllisten toimien kehittämisessä on ollut erittäin merkittävää, vaikkakin valtakunnallisesti (paikallisesti) epätasaisesti kohdentunutta.

Lastensuojelun kehittämisohjelman monivuotisen työn tulokset ovat käytössä; lastensuojelulakiuudistus on toteutettu ja sen toimeenpanohaasteet kohdataan heti alkuvuodesta 2008. Yksi tärkeimmistä asioista mietittäessä lastensuojelun avohuollon ja perhetyön kehittämistä

onkin, *miten kunnissa ja seutukunnissa (yhteistoiminta-alueilla) ratkaistaan avohuollon palvelut ja työntekijöiden saatavuus*. Eriarvoisuudesta tulisi päästä eroon.

Toteutetut kehittämishankkeet ovat nostaneet esiin monia kehittämistä ja resurssointia vaativia kohteita. Palvelujen kehittämisen vauhdissa kunnallinen kotiapu on jäänyt jalkoihin. *Sosiaalityö tarvitsee puheen rinnalle konkreettisia tukipalveluja ja perhetyökin tarvitsee rinnalleen konkreettista työapua*. Vain harvoin sosiaalityössä ja perhetyössä voidaan saavuttaa tuloksia pelkästään työskentelemällä vuorovaikutussuhteiden varassa. Lastensuojeluissa avohuollon tukitoimi tarkoittaa käytännössä, että näitä toimia on käytössä ja järjestettävissä tarpeen mukaan, myös viikonloppuina ja ilta-aikaan. Se tarkoittaa, että on tukiasuntoja, on työpaikkoja nuorille, on tukihenkilöitä, on taloudellista tukea, on terapiaa, on vertaisapuryhmiä jne.

Kilpailu lastensuojelun avohuollon palvelumarkkinoilla ei vielä ole kunnolla alkanut – ainoastaan tilaa ja tarvetta erilaisille palveluille olisi, kunhan kunta rahoittajana olisi valmis. Seurakunnat ja kansalaisjärjestöjen käynnistämät projektit ovat tulleet sosiaalityön kurjistumisen ja resurssipulan myötä perheille avuksi. Sitä mukaa kun Raha-automaattiyhdistys on lopettanut juuri järjestöjen tuottamien palvelujen tukemisen, on tilanne kärjistymässä kunnissa. Mannerheimin lastensuojeluliiton organisoima lastenhoitoapu on jäänyt ilman RaY:n avustusta. Raha-automaattiyhdistys ja kunnat ovat yhteisesti vastanneet kotiin annattavan perhetyön kustannuksista mm. eri puolella maata toimivan Alvari-perhetyön osalta. Keväällä 2006 tehdyn uuden linjauksen mukaan RaY ei enää vuoden 2010 jälkeen tue perhetyötä, koska perhetyön palvelujen järjestäminen katsotaan kuntien tehtäväksi. Osa niistä kunnista, joissa kyseistä työmuotoa on ollut jo pian 20 vuoden ajan, on jo tehnyt päätöksen palvelun ostamisesta jatkossakin, mutta osa kunnista on jäänyt seuraamaan tilannetta.

Perhetyökeskusteluissa, niin kuin palvelujen kehittämisessä yleisemminkin, korostuu yhteistyön ja moniammatillisuuden haaste. Se näyttää nimenomaan haasteelta. Arja Veijolan (2004) tutkimuksen mukaan moniammatillisen perhetyön esteenä olivat tiedon puute, tasa-arvon ja keskustelun puutteena ilmenevä suvaitsemattomuus, asiantuntijakeskeisyys sekä toiminnan pirstaleisuus. Kehittämistyön jälkeen moniammatillinen perhetyö näkyi vanhempien mukaan emotionaalisenä ja tiedollisena tukena, ja ammattihenkilöiden mukaan toiminta ilmeni kumpuunautena ja voimaantumisen tukemisena. Toiminnan kehittymiseen vaikuttivat positiivinen asennoituminen, joka ilmeni myönteisenä ilmapiirinä ja muutosmyönteisyytenä, ja keskusteleva kulttuuri, joka ilmeni keskustelutaitona ja tietoisuutena asioista.

Kun kunta tekee yksin tai yhdessä muiden kuntien kanssa lastensuojelun suunnitelman, olisi tärkeää tarkastella lastensuojelun avohuoltoa ja ehkäisevää työtä kokonaisuutena, yli sektorirajojen. Näkökulman vaihdos voisi auttaa suuntaamaan määrärahoja sinne, missä on suurin tarve, eikä käyttämään määrärahoja, kuten tähän asti vanhan toimialajaon ja edellisten vuosien määrärahan käytön perusteella.

Peruspalvelujen perhetyö

Sosiaalihuoltolaissa säädetään selkeästi kunnan velvollisuudesta huolehtia tiettyjen sosiaalipalvelujen järjestämisestä. Näiden palvelujen joukkoon kuuluvat mm. sosiaalityö, kasvatus- ja perheneuvonta, kotipalvelut sekä asumispalvelut.

Kotipalvelulla tarkoitetaan asumiseen, henkilökohtaiseen hoivaan ja huolenpitoon, lasten hoitoon ja kasvatukseen sekä muuhun tavanomaiseen ja totunnaiseen elämään kuuluvien tehtävien ja toimintojen suorittamista tai niissä avustamista (sosiaalihuoltolain 20 §).

Kotipalveluja annetaan alentuneen toimintakyvyn, perhetilanteen, rasittuneisuuden, sairauden, synnytyksen, vamman tai muun vastaavanlaisen syyn perusteella niille, jotka tarvitsevat apua suoriutuakseen 20 §:ssä tarkoitetuista tehtävistä ja toiminnoista (sosiaalihuoltolain 21 §).

Lapsiperheiden tarpeiden ja palvelutodellisuuden kohtaamisen osalta on eri yhteyksissä todettu kotipalvelujen riittämättömyys. Palvelun merkitys elämäntilanteen helpottajana ja siten varhaisen tuen muotona on kiistaton. Tarvitaan tuntuva toiminnan uudelleenarviointia. Erityisesti tulee päästä pois siitä, että perhe saa kunnallista kotiapua vasta, kun sitä pyydetään lastensuojelun viitekehuksesta, eli vasta kun lapsesta on tullut lastensuojelun asiakas. Konkreettisen avun saata- vuutta voidaan parantaa kuntatasolla varaamalla rahaa budjettiin. Kunta voi varmistaa, että köyhä lapsiperhe voi hankkia *tarvitsemansa siivous- tai kotiapua ja perhetyön ehkäisevän toimeentulotuen taikka palvelusetelin avulla* silloin, kun kunta ei itse lapsiperheen tarvitsemaa palvelua järjestä.

Seuraavan neuvolaa koskevan esityksen on kirjoittanut Tuovi Hakulinen-Viitanen Stakesin uudesta Neuvolatyön kehittämis- ja tutkimuskeskuksesta. Lastenneuvolatyötä ohjaavissa valtakunnallisissa suosituksissa (STM 2004) neuvolan perhetyö on yhtenä keskeisenä kehittämishaasteena. Neuvolassa asioivat lähes kaikki lapsiperheet (vuositasolla noin 400 000 lasta ja arviolta noin 600 000 vanhempaa). Terveystenhoitajat ovat näköalapaikalla tekemään havaintoja lasten ja perheiden arkea kuormittavista tilanteista. Aina huolen aiheet eivät ole selkeästi muotoiltavissa tai sellaisia vakavuudeltaan, että esimerkiksi yhteydenotto lastensuojeluviranomaisiin tai ohjaus mielenterveyden tai päihdehoidon ammattilaisille olisi perusteltua. Näihin tilanteisiin neuvolaan ehdotetaan lisättäväksi perhetyön osaamista. Perhetyöntekijä toimii neuvolassa terveydenhoitajan työparina tukea tarvitsevilla perheillä. Perhetyöntekijän tehtävänä on tukea ja edistää erityistä tukea tarvitsevien perheiden elämänhallintaa tilanteissa, joissa perhetilanteen selvittely ja perheen tukeminen edellyttävät toistuvia ja riittävän pitkäkestoisia kotikäyntejä. Tällaisia tilanteita ovat esimerkiksi itkuisen vauvan äidin väsymys, äidin lievä masennus, yksinhuoltajan tai hyvin nuorten vanhempien epävarmuus, lapsen levottomuus tai poikkeava uhmakkuus ja maahanmuuttajaperheiden tilanne.

Ehkäisevän perhetyön vaikuttavuutta muun muassa neuvolasta käsin järjestettynä on arvioitu Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lapsiperhe-projektissa vuosina 1996–2000 (Häggman-Laitila ym. 2000, Häggman-Laitila 2002). Perhetyön tavoitteena oli perhe-elämän laadun kohentuminen sekä perheen tukiverkon ja myönteisen elämänkulun vahvistuminen. Projektin vaikuttavuutta arvioitaessa todettiin, että perhekohtaisen työn seurauksena yli 500 (534/551) perheessä perhe-elämän laatu koheni hankkeen johdosta. Kohentumista tapahtui mm. vanhemmuudessa, lasten kasvatuksessa ja hoidossa sekä parisuhteessa. Hankkeen sisäisen ja ulkoisen arvioinnin mukaan perhetyön avulla perheissä vältyttiin 4–6 kertaa kalliimpien palvelujen käytöltä. Ehkäisevällä ja varhaisella tuella oli vaikutusta lapsiperheiden hyvinvoinnin lisääntymiseen. Ehkäisevä ja varhainen tuki merkitsivät perheille parhaimmillaan negatiivisten elämäntapahtumaketjujen katkeamista.

Ensimmäisessä kansallisessa neuvolatyön selvityksessä (Hakulinen-Viitanen ym. 2005) ilmeni, että perhetyöntekijän palveluja tarjosi noin kolmasosa terveystakeskuksia vuonna 2004. Ehkäisevän perhetyön merkitys ja tarve oli havaittu jo tuolloin eri puolilla maata. Vuonna 2007 tehdyssä neuvolatyön johtaminen ja suunnittelu -selvityksen (Hakulinen-Viitanen ym. 2008) mukaan perhetyöntekijän palvelut ovat saatavilla lähes kaikissa terveystakeskuksissa, mutta joka kymmenes terveystakeskus ei niitä järjestänyt lainkaan.

Valtakunnallisen sosiaalialan hankkeen ja kansallisen terveydenhuoltohankkeen yhteinen PERHE-hanke on päätynyt vuoden 2007 lopussa. Hanke on luonut perustaa lasten ja lapsiperheiden hyvinvoinnin edistämisen ja ennaltaehkäisevän lastensuojelutyön palvelurakenteiden vahvistumiselle. Se on luonut perustaa ennaltaehkäisevän lastensuojelun vahvistua. Samalla perhetyön käsitteen käyttö on laajentunut lastensuojelun perhetyöstä peruspalvelujen perhetyöhön: neuvolaan, päivähoitoon ja kouluun. Valtakunnallinen PERHE-hanke käynnistettiin 2005 luomaan uudenlaisia rakenteita perheiden palveluille (www.sosiaaliportti.fi). Tällainen muun peruspalvelun yhteydessä *erityisen tuen tarpeessa oleville* lapsille ja nuorille järjestetty toiminta määrittynyt uuden lastensuojelulain mukaisesti ehkäiseväksi lastensuojeluksi. Vastaavasti siltä

osin kun perheet hakeutuvat omatoimisesti taikka peruspalvelujen ohjaamina järjestöjen tai seurakunnan perhepalvelujen piiriin (eivätkä perheen lapset ole lastensuojelun asiakaslapsia), vertaisryhmätoiminta ja perhetyö määrittävät lastensuojelulain tarkoittamaksi ehkäiseväksi lastensuojeluksi.

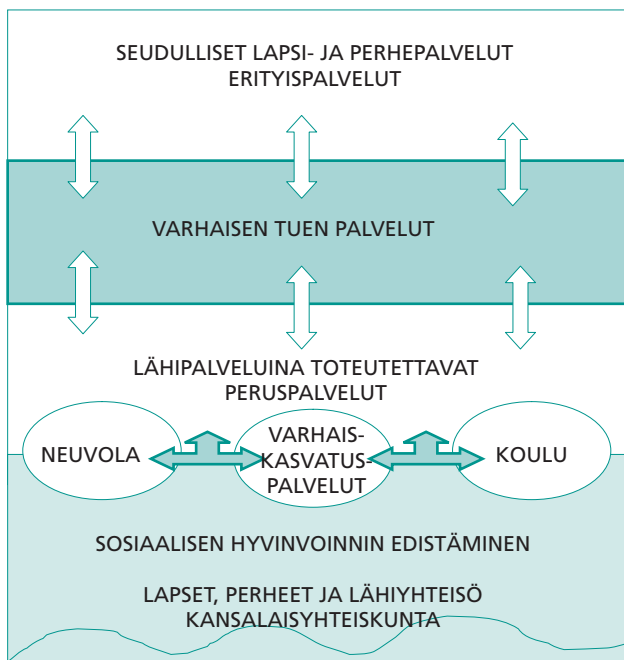
Riitta Viitalan mukaan perhekeskuksen palvelukonseptin tavoitteena on tukea vanhemmuutta, ja näin edistää lasten, nuorten ja koko perheen hyvinvointia. Perhekeskuksen palvelukulttuuri, organisaatorakenne ja työ- ja toimintatavat perustuvat ennalta ehkäisevän toiminnan vahvistamiseen. Vanhemmuutta tuetaan perheiden tavanomaisen elämän taitekohdissa tavoitteena ongelmien ehkäiseminen sekä tarjoamalla erilaisissa lapsen, vanhemman tai perheen elämän- ja kriisitilanteissa helposti saatavilla oleva varhainen tuki ja apu. Perhekeskuksen työ- ja toimintatavat ovat perhelähtöisiä. Olennaista on myös se, että lapset ja vanhemmat itse voivat osallistua toiminnan suunnitteluun ja toteutukseen. Perhekeskustoimintaan kehitettyjä perhelähtöisiä hyviä käytäntöjä ovat mm. laajennetun perhevalmennuksen, hyvinvointineuvolan, vanhempainryhmä- ja vertaistuen, isätoiminnan, ennalta ehkäisevän parisuhdetyön, ehkäisevän perhetyön ja avoimen varhaiskasvatustoiminnan, perhekahvilan ja erilaiset muut matalan kynnyksen palvelukonseptit. Perhekeskus on kaikkien perheiden saavutettavissa ja antaa sekä ammatillista että vertaistukea vanhemmuuteen ja lasten kasvatukseen. Perheiden kannalta on tärkeää, että asuinalueelta löytyy tila lasten ja vanhempien vertaisryhmille ja perheiden keskinäiseen kohtaamiseen. Paikallinen toimintatila perheiden kohtaamispaikkana luo yhteisöllisyyttä. Se on tärkeä kiinnittymisen areena kaikille lapsiperheille ja usein erityisesti alueelle muuttaneille ja maahanmuuttajille. Sieltä saa tarvittaessa tietoa kunnan, järjestöjen ja seurakunnan lapsiperheiden palveluista. Paikallinen toimintatila edistää myös alueen työntekijöiden ja muiden toimijoiden keskinäistä verkottumista.

PERHE-hankkeessa kuntiin on syntynyt varhaisen tuen palveluja lähipalveluina toteutettavien peruspalvelujen ja perustyön tueksi. Kuntien varhaisen tuen palvelut ovat rakentuneet peruspalvelujen ja erityispalvelujen ennalta ehkäisevän toiminnan yhteistyöksi ja sijoittuneet palvelujen välimaastoon. Ne myös uusintavat ehkäisevän toiminnan työkäytäntöjä ja toimintatapoja. Varhaisen tuen palveluja ovat esimerkiksi erilaiset moniammatilliset verkostorakenteet, *perhetyö* ja sen toimintatavat, palveluohjauksen toteuttaminen tai erityistyöntekijöiden jalkauttaminen. Lasten ja perheiden tuki annetaan mahdollisimman pitkälle peruspalveluissa (kuvio 3). (PERHE-hankkeen loppuraportti, 2008.)

Perhekeskustoimintamallin myötä kunnissa on voimistunut tarve hahmottaa perhetyötä kokonaisuutena; peruspalveluista lastensuojeluun ja ennalta ehkäisevästä korjaavaan työhön. Palveluohjauksen kehittäminen kytkeytyi kuntahankkeissa usein perhetyöhön ja sen moniammatilliseen kehittämiseen. Ennalta ehkäisevää perhetyötä kehittämissä kuntahankkeissa perhetyön kehittäminen tapahtui yleisesti laajalla rintamalla; neuvolan, päivähoidon ja lastensuojelun piirissä. Perhetyön seudullinen kehittäminen oli myös varsin yleistä. (PERHE-hankkeen loppuraportti 2008.)

PERHE-hankkeen loppuraportissa (käsikirjoitus 2008, 31) esitetään ennalta ehkäisevän työn rakentuminen kunnissa kuvana. Siinä missä PERHE-hanke kehittämistyössään keskittyy kuvan varhaisen tuen keltaiselle vyöhykkeelle ja sen alapuolella oleviin peruspalveluihin, lastensuojelun perhetyön lähtökohta on yhteistyö keltaisella alueella sekä toiminnallisen kokonaisuuden rakentaminen myös erityispalveluihin.

Paikallista verkottumista on edistänyt myös laaja Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiön Kuntoutus- ja kehittämiskeskus Huvituksen vuosina 2003–2007 toteuttama Varvas-hanke (Varhainen vastuunotto lapsen hyvinvoinnista). Siinä kehitettiin moniammatillista toimintamallia lasten kasvuympäristöissä Lounais-Suomessa ja pääkaupunkiseudulla. (Remsu & Törrönen toim. 2007.) Hankkeessa korostui erityisesti ryhmämuotoisen perhetyön merkitys sekä vanhemmille että lapsille. Huvitus on pitkään ja ansiokkaasti kehittänyt ja kannatellut perhekuntoutuksen lapsi- ja perhelähtöisiä työmenetelmiä ja kuntoutussisältöjä ennaltaehkäisevästä työstä kuntouttavaan, kaikilla huolen vyöhykkeillä, arkiyhteisöissä ja erityisyksiköissä.

KUVA 2. Ennalta ehkäisevän työn rakentuminen kunnissa

Lastensuojelun perhetyön näkökulmasta voi paikantaa haasteeksi kaksi asiaa. Perhepuhetta ja toimintamuotoja on paljon, käsitteistö on kirjavoitunut, ja tämä vaikeuttaa perustyöstä etäämpänä olevien keskushallinnon ja seudullisten toimijoiden edellytyksiä paikantaa puhetta yhteyksiinsä. Perhetyömuotojen välisen yhteistyön haaste on *paikallisella tasolla toimivan kokonaisuuden luominen*; yhtäältä päällekkäisen toiminnan ja toisaalta erillään toimimisen välttäminen. Samat sanat voivat tarkoittaa eri asioita. Esimerkiksi *varhainen tuki* lapsiperheille voi tarkoittaa äitikahvilatoimintaa taikka erittäin kohdennettua varhaista tukea perheille lapsen huostaanoton ehkäisemiseksi. Lastensuojelun suunnitelmaa valmisteltaessa on paikallisesti arvioitava ja selkiytettävä, mitä käsitteistöä käytetään ja mitä perhetyöllä tarkoitetaan, jotta kunnanvaltuutetut tietävät mistä päättävät hyväksyessään suunnitelman.

Uuden lastensuojelulain mukaan perhekeskustoiminta paikantuu ehkäisevän lastensuojelun piiriin sikäli kun palvelua annetaan erityisen tuen tarpeessa olevalle lapselle ja nuorelle. *Kun kysymys on peruspalveluista, olisikin selkeää tältä osin puhua perhepalveluista*. Kukin peruspalvelu, jonka toimintaan perheiden kanssa työskentely kiinnittyy, määrittää sitä oman perustehtävänsä kautta: neuvola lasten terveyden ja vanhemmuuden tuen, päivähoito varhaiskasvatuksen, koulu oppimisen jne. kautta. *Jos ehdottomasti halutaan näissä yhteyksissä käyttää käsitettä perhetyö, olisi selkeää liittää perhetyön eteen määre: neuvolan perhetyö; päivähoiton ja varhaiskasvatuksen perhetyö, koulun perhetyö, seurakunnan perhetyö jne.*

Perhetyö ja -kuntoutus erityispalveluissa

Bardy ja Öhman ovat tehneet katsauksen vaatimaan vauvaperhetyöhön. Perhetyön kohde on heidän käsitteistöössään määrittynyt vauvaikäisten lasten perheisiin, ja etuliite vaativa viittaa erityisosaamisen haasteisiin. He pohtivat katsauksessaan *varhaisen ja ehkäisevän* käsitteiden sisältöjä ja liittymistä toisiinsa. Alkoholi- ja huumeriippuvuus, mielenterveydelliset ongelmat

tai muut kuormittavat riskitekijät luonnehtivat oloja ja suhteita, joihin interventioilla pyritään vaikuttamaan lapsen kehityksen ja terveyden turvaamiseksi. Näin *varhainen ehkäisy liittyy korjaavaan* työhön, jossa voidaan vastata kuntouttaviin, hoidollisiin ja terapeutisiin tarpeisiin - kiinnokehtana uusi elämä ja uusi elämänvaihe niin, että vanhemmuus pääsee kehittymään lapsen vastaanottavalla tavalla. (Bardy & Öhman 2007.)

Perhekuntoutus psykiatriassa

Lastensuojelun ikkunasta katsottaessa näyttää siltä, että vanhemman psykiatrisen hoidon saataavuudessa ja palvelujen käytössä on ongelmia. Aila Puustinen-Korhosen (2006) Vantaalla tekemän selvityksen mukaan vain joka kolmannen vauvan vanhempi, jolla oli ollut mielenterveyspulma, oli ollut hoidossa mielenterveyspalvelujen piirissä.

Psykiatrian perhetyön ja perhekuntoutuksen tarkastelussa ja kuvaamisessa on konsultoitu Stakesin tutkimusprofessori Tytti Solantausta. Lastenpsykiatrian ja nuorisopsykiatrian piirissä perhetyöstä ja perhekuntoutuksesta ei yleisesti puhuta näillä käsitteillä. Lastenpsykiatriassa tavataan vanhempia tai lapsen huoltaja aina osana lapsen tutkimusta ja hoitoa. Hoitojakson aikana tapaamisissa käsitellään monia perheen asioita, myös vanhemman jaksamista ja perheen ihmissuhteita. Yksilöterapian sivussa tavataan vanhempia myös, mutta yleensä harvemmin, ja tapaamisten fokus vaihtelee. Vanhempien tapaamiset ovat lasten- ja nuorisopsykiatriassa ehkä tavallisin perhetyön muoto. Lastenpsykiatriassa tavataan myös päivähoidon ja koulun työntekijöitä sekä tutkimusvaiheessa että hoitovaiheessa yhdessä vanhempien kanssa.

Perhekeskeinen työorientaatio hoitomuotona vastaa psykiatriassa lähinnä perheterapiaa. Sitä käytetään luultavasti yksilöterapijaa vähemmän, mutta tarkkoja tietoja ei ole saatavana. Verkostoterapian käyttö lienee vähäistä, mutta on kasvamaan päin. *Jos psykiatrian piirissä olevan lapsen tai nuoren perhe tai aikuispotilas itse tarvitsee perhetyötä, hänelle pyritään järjestämään se sosiaalitoimen palvelujen piiristä, oli hän avohoidossa tai laitoshoidossa. Tuki perheen arkeen haetaan sosiaalipalveluista.*

Psykiatrisissa yksiköissä on olemassa myös ns. perheosastoja, joissa koko perhe viettää päivänsajan. Siellä on toimintaa, ohjausta ongelmien ratkaisussa, keskustelua vanhempien kanssa, vanhemmuuden ja lasten ohjauksen tukemista.

1990-luvulla lastenpsykiatrian ns. korvamerkityillä valtionavustusrahoilla perustettiin useita jalkautuneita työryhmiä ja käynnistettiin projekteja. Työryhmien toiminnasta ei ole koottuna mitään systemaattista tietoa, mutta yleensä jalkautuvat työryhmät menevät kotiin tai kouluun, keskustelevat aikuisten ja lasten kanssa lapsen tai nuoren ongelmista ja etsivät käytännön ratkaisuja. Varsinaista kodinhoitotyötä työryhmät eivät tee, mutta ne voivat kuitenkin viettää aikaa lapsen kotona ja olla avuksi joissakin arkisissa tilanteissa. Intensiivisessä vaiheessa työntekijä voi olla perheessä useina päivinä peräkkäin. Näin on voitu välttää esimerkiksi kriisissä olevan lapsen sairaalaan ottaminen. Parasta Stakesin lastenpsykiatri Tytti Solantauksen mukaan olisi, jos samaan aikaan kotiin tulisi sosiaalitoimesta perhetyöntekijä, jolloin eri ammattikuntien asiantuntemus ja käytännöt voisivat täydentää toisiaan.

Tällaisia projekteja hankkeita on vuosikymmenten aikana toteutettu eri puolilla Suomea. Niiden vakiintuminen ja laajeneminen kaikkien sairaanhoitopiirien alueelle käytäntöön on ollut kuitenkin hidasta. Muun muassa Keski-Suomen sairaanhoitopiirissä on käynnistynyt vuonna 2001 Lastenpsykiatrian kriisi- ja kotihoitoprojekti TELLU, jossa on kehitetty lasten kotihoitoa.

Aikuispsykiatriassa on meneillään muutos suhtautumisessa potilaiden lapsiin. Kun aikaisemmin katsottiin, että lapset eivät kuulu vastuun piiriin, on nyt useissa sairaanhoitopiireissä ja mielenterveystoimistoissa ohjeistettu ja koulutettu työntekijät ottamaan huomioon myös potilaan lasten hoidon ja tuen tarve. Tässä yhteydessä on myös yhteistyö sekä lastenpsykiatrian

että sosiaalitoimen kanssa lisääntynyt. Kuten vuoden 1983 lastensuojelulaissa myös uudessa laissa (13.4.2007/417, 10 §) säädetään lapsen huomioon ottamisesta aikuisille suunnatuissa palveluissa:

Kun aikuiselle annetaan sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja, erityisesti päihdehuolto- ja mielenterveyspalveluja, ja kun aikuisen kyvyn täysipainoisesti huolehtia lapsen hoidosta ja kasvatuksesta arvioidaan tällöin heikentyneen, tai kun aikuinen on suorittamassa vapausrangaistustaan, on selvítettävä ja turvattava myös hänen hoidossaan ja kasvatuksessaan olevan lapsen hoidon ja tuen tarve.

Terveydenhuollon ja sosiaalihuollon viranomaisten on tarvittaessa järjestettävä välttämättömät palvelut raskaana olevien naisten ja syntyvien lasten erityiseksi suojelemiseksi.

Jos aikuisen potilaan on vaikea selvittää arkisista kodin tehtävistä, käydään psykiatristen palvelujen puitteissa potilaan kotona, kartoitetaan arkipäivän selviytymistä ja suunnitellaan kuntoutusta. Vanhemmuus ja lasten huomioiminen ei kuitenkaan ole kuulunut tämän toiminnan piiriin ennen kuin aivan viime aikoina, mutta vielä ei kaikkialla. Omaiset mielenterveyden tukena ry:llä on ns. Kotiosoite-projekti, jonka puitteissa yhdistyksen työntekijä menee potilaan kotiin yhdessä potilaan oman työntekijän kanssa. Tätä työtä on erityisesti tehty lapsiperheissä. Tytti Solantaus ehdottaa, että psykiatrista perhetyötä voisi aikuispsykiatrian työntekijä tehdä yhdessä sosiaalipalvelujen työntekijän, ja tarvittaessa myös lastenpsykiatrian työntekijän kanssa. (Ks. myös psykoedukatiivinen työ, esim. Kuipers ym. (1998).)

Tarkkaavaisuushäiriöisten ja ylivilkkaiden lasten ja nuorten (ADHD) Käypä hoito -ohjeessa (Duodecim 2006) suositellaan kotiin vietyä lasten/nuorten ja vanhempien/vanhemmuuden tukemista. Lapsen vaikea käytös johtaa usein kovakouraiseen vanhemmuuteen ja päinvastoin, kovakourainen vanhemmuus lapsen käytöshäiriöihin. Kierteen katkaisemiseksi suositellaan kotiin vietyä palveluja.

Menetelmien ja toimivan työotteen puuttumisen takia varsinkin murrosikäisten lasten kohdalla päädytään helposti huostaanottoihin ja sijoituksiin. Lapsen ja vanhemman vuorovaikutussuhteen korjaaminen pitkän välimatkan takaa voi olla vaikeaa eikä sijoitus tuota aina lapsenkaan kohdalla toivottua käyttäytymisen muutosta. Tälle voisi perustellusti nähdä myös vaihtoehtoisia tapoja kohdata nuoret tilanteessaan.

USA:ssa kehitetty ja Pohjoismaihinkin levinnyt (suhteellisen kallis) MST (multisystem therapy) työskentelymalli, joka on moniammatillisen tiimin kotiin vietyä toimintaa ja terapiaa. Se on osoittautunut yksilöterapiaa tehokkaammaksi monien ongelmien kanssa painiskelevien nuorten kanssa työskennellessä. Tätä ja muita menetelmiä on esitelty ja arvioitu Alpo Heikkisen selvityksessä, joka koskee nuorten avohuoltoa (2007, 65–72) ja on myös tehty Lastensuojelun kehittämishankkeen toimeksiannosta.

Perhekuntoutus päihdehuollossa

Lastensuojelun ikkunasta katsottuna näyttää siltä, että kiireellisesti huostaan otettujen vauvojen taustalla näkyvät voimakkaasti vanhempien päihdesyyt, myös huumeidenkäyttö. Päihdehoidon saatavuudessa ja palvelujen käytössä on ongelmia. Aila Puustinen-Korhosen (2006) Vantaalla tekemän selvityksen mukaan niistä vauvoista, joiden vanhemmilla oli päihdeongelmia, 66 prosenttia oli otettu kiireellisesti huostaan. Aikaisempia päihdehuollon palvelujen käyttöä oli vain joka kolmannen vauvan vanhemmilla siitä joukosta, jossa päihdesyy oli vauvan laitokseen tulon taustalla.

Seuraavaksi tarkastellaan lyhyesti päihdeperhekuntoutuksen nykytilaa, toimintaa ja haasteita. Seuraava perustuu pääasiassa siihen, millaisia pulmia ja kehittämisaatuksia tuli esille jo aiemmin

mainitussa Helsingin sosiaaliviraston Perhekuntoutustyöryhmän järjestämässä työkokouksessa 19.11.2007.

Perhe ohjataan perhekuntoutusta antaviin päihdelaitoksiin joko päihdehuollon tai lastensuojelun kautta – siis sosiaalityöntekijä tekee siitä päätöksen joko päihdehuoltolain tai lastensuojelulain perusteella. Pykäläpelistä on aikaisemmin tullut ilmi myös esimerkki, joissa lakipykälien valinta on johtanut ulkopuolelta katsottuna omituiseen ratkaisuun: Lapsi on ollut sijoitettuna avohuollon tukitoimena ja huoltajavanhempi hakeutuu ja pääsee päihdeyksikköön hoitoon ja haluaa lapsen sinne mukaan. Lapsen sijoituspaikaksi ei muuteta päihdeyksikköä, mutta lapsen sallitaan siirtyä sinne huoltajan mukana (ehkä varmistamatta kyseisen yksikön arjen toimintojen lapsilähtöisyyttä).

Järjestelmänäkökulmien todettiin tuovan ongelmia ja keskenään kilpailevien yksiköiden sijasta tulisi päästä toimivaan kokonaisuuteen. Näin voitaisiin tuottaa parempaa eri yksiköiden osaamisen hyödyntämistä. Ongelmien monimuotoistuksessa ei pitäisi asettaa vastakkain päihdehoitoa ja perheen tukemista. Esimerkiksi korvaushoidon jonotilanne tuottaa väliinpuotoja-asiakkaita: jonossa pysymisen kannalta seulojen osoittamat repsahdukset ovat hyväksi, ja perhekuntoutuksessa pysymisen kannalta repsahdukset ovat pahaksi; asiakas nähdään hoitoon motivoitumattomana, ja perhekuntoutus saatetaan keskeyttää.

Diakonissalaitoksen Perheen yhdistetyn hoidon (PYY) yksikkö tuottaa kuntouttavaa päihde- ja perhehoitoa raskaana oleville päihteiden väärinkäyttäjille sekä perheille, joissa vanhemmalla tai vanhemmilla on huumeongelma. Se ottaa perheitä sisään sekä lastensuojelu- että päihdehuoltolain perusteella. Yksikkö edellyttää hoidontarpeen arviointia sekä tarvittaessa vieroitushoitoa ennen kuntoutuksen aloittamista. Yksikössä voidaan kuntouttaa myös korvaushoitoa saavia asiakkaita. Kuntoutusajat suunnitellaan yksilöllisesti yhteistyössä asiakkaan ja lähettävän tahon kanssa (Kaisa Penttinen 19.11.2007).

Lastensuojelussa Ensi- ja turvakotien liitto on pitkään kehittänyt päihdeäitien perhetyötä ja -kuntoutusta, myös raskaana oleville naisille. Tästä on julkaistu useita tutkimuksia ja artikkeleita⁴.

Työkokouksessa asiantuntijat olivat yhtä mieltä siitä, että *tarvitaan erillisiä perhekatkopaiikkoja*, joissa perhekuntoutus on mahdollista käynnistää ja jossa lapset voivat olla mukana. *Tarvitaan lisää perhekuntoutuspaikkoja* ja lisää välimatkan paikkoja, erityisesti sellaisia laitoksen ja avohuollon välimaastoon sijoitettavia *hoitomuotoja, jotka toimitsevat yli sektorirajojen*. Erialaisten raja-aitojen rikkominen koettiin yleisesti tarpeelliseksi. Laitoshoidon malleja ja kokemuksia nähtiin tarpeelliseksi hyödyntää myös avotyössä.

Haasteena nähtiin asiakasohjauksen toimivuus; sen pitäisi olla riittävän joustavaa. Hoitoketjun portaittaisuus nähtiin haasteena, jopa joskus esteenä. Porrasteisen hoitoketjun käsitteistön tilalle haettiin jotain joka kuvaisi ja korostaisi joustavuutta, monipuolisuutta sekä perhekohtaista hoitopolkua tukevaa palvelukokonaisuuden rakentumista. Jälkihoitoon on erityisesti saatettava, sovittava kunkin perheenjäsenen kohdalla tarvittava tuki ja avohoitokontakti.

Pääasiassa aikuisille tarkoitettujen laitosten toiminnan lapsilähtöisyyden toteutuminen on yksi haasteista. Tältä osin monet perheosastot ovat erityisesti panostaneet uusiin työmuotoihin, menetelmiin ja yksikön yhteisöllisen hoitokulttuurin luomiseen.

Useissa puheenvuoroissa korostuivat perusasiat: työssä pitää olla *riittävästi aikaa* kohtamisille. Luottamuksen rakentuminen vaatii aikaa. Se myös maksaa hoitovuorokausina – mutta maksanee itsensä myös takaisin. Keskeytynyt hoito ei palvele kenenkään etua. *Kuntien tulisi sitoutua riittävän pitkiin hoitajaksoihin*. Samat haasteet näiltä osin koskevat lastensuojelun erityispalveluna järjestettävää perhekuntoutusta.

4 www.ensijaturvakotienliitto.fi/julkaisut.

Perhekuntoutus lastensuojelussa

Perhekuntoutuksen nykytilan kuvaus kattaa tässä toiminnan, jota tehdään joko lastensuojelulaitosten yhteydessä taikka ns. välimaastossa intensiivisenä avokuntoutuksena. Nykytilan haasteena on myös tältä osin käsitteellisen selkeyden aikaan saaminen.

Näyttää siltä, että *perheet tulevat lastensuojelulaitosten perhekuntoutukseen pääasiassa erittäin vaikeissa tilanteissa*. Kysymys on vakavista ongelmista perheen vuorovaikutuksessa ja toimintatavassa; huolenpitäminen lapsesta ja lapsen tarpeisiin vastaaminen on hyvin puutteellista; avohuollon muut keinot eivät turvaa lapsen terveyttä; lapsen huostaanotto uhkaa olla seuraava turvatoimi. Vanhempien omat pulmat usein ovat mielenterveyden, päihdeidenkäytön sekä päihde- ja huumeriippuvuuden alueilla. Diakonissalaitoksen perhekuntoutuksessa vuonna 2007 olleissa perheissä on 44 prosentissa ollut päihdeongelmia ja 17 prosentissa mielenterveysongelmia (perhetyön yksikön johtaja Juha-Pekka Strömberg 19.11.2007).

Aila Puustinen-Korhosen (2006) tekemän tutkimuksen mukaan oli yllättävää, että *vanhempien päihde- ja mielenterveysongelmat olivat hoitamattomia* ennen Kuuselan perhekuntoutuskeskuksen perhekuntoutukseen tulemista - vain harva vanhempi on käyttänyt näitä palveluja, ja lastensuojelun kautta vasta tarjoutui mahdollisuus (tai pakko) tarttua näiden ongelmien käsittelyyn ja hoitoon. *Päihde- ja mielenterveysalan osaaminen ja näiden alojen henkilökunnan saatavuus lastensuojelulaitoksiin on iso haaste*.

Osa lastensuojelun yksiköistä asettaa kriteeriksi perhekuntoutukseen pääsille, että perheen jäsenillä ei ole akuuttia päihde- tai mielenterveysongelmaa. Näissä tilanteissa tulkitaan tapauskohtaisesti, mitä on akuutti ongelma. Ennen kuin hoito tehoaa, on kuljettava monen vaikean vaiheen kautta. Ensimmäinen vaativa työ on herättää hoitomotivaatio, ja seuraava haaste on saada perheen aikuiset hakeutumaan hoitoon. Tämäkään ei riitä, vaan vielä pitäisi kyetä turvaamaan, että hoito järjestyy juuri silloin kun motivaatiota on. Vielä pitäisi motivaation säilyä hoidon alkuvaiheen yli niin että asiakas kokee sen vastaavan tarpeeseen, eikä hän keskeytä hoitoa. Tiia Perämaa (2003) kuvaa tutkimuksessaan osaa perhetyöhön tulleista lastensuojelun perheistä saippuaperheiksi, jotka lipeävät helposti hoito-otteesta.

Perhetyön ja -kuntoutuksen tavoitteet vaihtelevat. Joidenkin yksiköiden kuntoutusjakso nähdään vain prosessin käynnistäjänä, ja perheen kokonaiskuntoutumiseen pääsemiseksi on jatkettava toisessa palvelumuodossa. Toisaalta monissa tilanteissa yhden sosiaalityöntekijän – vaikka olisi vastuusosiaalityöntekijäksi nimetty – mahdollisuudet vastata asiakkaan (viime kädessä lapsen) saaman avun jatkumosta ovat käytännössä rajalliset. Vastuu hoitoon lähettämisestä ja vastuu hoidon toteutumisesta on eri tahoilla. Hoitopolku muodostaa aina kokonaisuuden, oli se suunnitellun ja tarkoitetun kaltainen tai ei. Isona haasteena onkin aikaansaada eri kuntoutusmuotojen saumaton jatkumo.

Perhekuntoutuspaikkoja ei ole riittävästi ja ne jakautuvat epätasaisesti eri puolille maata. Ylikunnallisesti palveluja tarjoavista perhekuntoutusyksiköistä ei ole käytettävissä yhtenäisesti koottua tietoa. Tietoa ei ole valtakunnallisesti, ja suurkaupunki Helsinginkin edustaja totesi, että kaupungin olisi tarpeen laatia yhtenäiset tuotekuvaukset palvelujen tarjonnasta, jotta se voi suunnitella ja valmistella tulevia hankintapäätöksiään.

Järjestöjen rooli perhekuntoutuksen kehittäjänä on ollut monessa mielessä uraa uurtava. Ensi- ja turvakotien liitto on tehnyt näkyväksi ja nostanut yhteiseen keskusteluun monia haastavia teemoja, ns. ilkeitä ongelmia. Liitto on tehnyt merkittävää tutkimus- ja kehittämistyötä eri puolilla maata ensi- ja turvakodeissa. Niissä inhimillisiä kokemuksia ja ammatillista työtä on avattu erilaisten näkökulmien ja spesifien ilmiöiden kautta: perheväkivallan, vauvojen ja vauvatyön, miesnäkökulman, lapsinäkökulman, maahanmuuttajan, raiskatun, kriisityön, päihdeäitien, FAS-lasten jne. kautta.

Lastensuojelun perhetyö

Helsingissä on laskettu olevan käytössä 50–60 erilaista työkäsitettä perhetyöstä. Jokainen kunta, kukin työyhteisö, yksikkö, projekti ja tiimi määrittävät perhetyönsä oman toimintakontekstinsa, työnsä ja perustehtävänsä kautta. Yhtäältä käsitteet viittaavat paikkaan tai organisaatioon joka perhetyötä tarjoaa (seurakunnan perhetyö, neuvolan perhetyö, laitoksessa tehtävä perhetyö). Ne kuvaavat pyrkimystä (ehkäisevä perhetyö, tehostettu perhetyö, kuntouttava perhetyö, perhekuntoutus) tai metodia (toiminnallinen perhetyö, intensiivinen perhetyö) taikka työn kohdetta (vauvaperhetyö, Baby blues, päihdeperhetyö). Ne kertovat itsestään aivan muilla nimillä (Veturi, Alvari). Lisäksi on joukko laitoksesta kotiin jalkautuvaa perhetyötä (avoperhetyö).

Seuraavassa esitellään käytyä keskustelua, ongelmia ja haasteita liittyen perhetyöhön lastensuojelun asiakkuusprosessin eri vaiheissa, perhetyön tehtäviä ja sisällöllisiä teemoja, perhetyön ja -kuntoutuksen jäsenystä sekä lastensuojelun avohuollon osaamisalueita.

Perhetyö kytketty lastensuojelun asiakkuusprosessin kaikkiin vaiheisiin. Seuraavassa käydään keskustelua uuden lain myötä määräytyvän lastensuojeluprosessin vaiheiden mukaan ja esitetään näkökulmia perhetyön paikan arviointiin. Lakimuutos näyttää avanneen uudelleen keskustelun sosiaalityön ja perhetyön työnjaosta.

Lastensuojeluprosessi käynnistyy, kun sosiaalityöntekijä saa tietää lastensuojelun tarpeesta olevasta lapsesta. Silloin kun tieto avun tarpeesta tulee asiakkaalta itseltään, eteneminen luontuu toisenlaisena kuin jos sosiaalityöntekijä saa tiedon perheen ulkopuolelta. Jos tieto tulee päivähoidosta, lienee luonnollista että lastensuojelutarpeen selvitys tehdään yhteistyössä perheen ja päivähoidon kanssa.

Jos asiakkuus käynnistyy lastensuojeluilmoituksen johdosta, on ensimmäinen tehtävä selvittää, onko ilmoitus aiheellinen. Tarkoitus on saada selville, mistä lastensuojeluilmoitus johtuu, mitä se lapsen suojelemisen tarpeen mielessä tarkoittaa ja tarvitaanko ylipäätään lastensuojelun toimia. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tai mielellään koko tiimin asia on päättää, miten ilmoitus tarkistetaan ja kuka selvitystyötä ilmoituksen johdosta tekee.

Ilmoitusten tarkistus on joissain kunnissa suunniteltu delegoitavaksi perhetyöntekijän tehtäväksi. Samoin lastensuojelutarpeen arvioinnin yhteyteen on tarjottu perhetyöntekijää sosiaalityöntekijän työpariksi. Vaikuttaa siltä, että näissä tilanteissa on kysymys pikemminkin pikaisen tilannearvion tekemisestä kuin perhetyöstä, ja herää epäily riittämättömien resurssien aiheuttamista työjärjestelyistä pikemmin kuin perhetyöntekijän tehtävistä. Kysymys liittyy vahvasti tehtävärakenteen uudistamisen yhteydessä käytävään keskusteluun.

Joissain tilanteissa on mahdollista, että perhetyö käynnistyy samalla kun selvitetään lastensuojelun tarvetta asiakkuuden alkuvaiheessa. Näissä tapauksissa on voitu alkutietojen pohjalta arvioida, että perhetyötä tarvitaan (tai perhe on sitä alkujaan pyytänyt) ja että sitä voidaan järjestää. Parhaimmassa tilanteessa perhe voi jo lastensuojelutarpeen selvittämisen vaiheessa tutustua henkilöön, joka voi jatkaa arvion jälkeen perhetyötä. Yleisesti lastensuojelutarpeen arvioinnin käynnistämässä oleellista on, että sosiaalityöntekijä arvioi ensimmäiseksi sitä, kenen kanssa juuri sen lapsen ja perheen tilanteessa on mielekästä tehdä alkuarvio parina: kuka on se lähityöntekijä, joka jo tuntee lapsen tai jonkun perheenjäsenistä. Perheellä itselläänkin voi tässä asiassa olla ehdotuksia. Läheskään aina selvitystä tekevän parin ei ole tarpeen olla perhetyöntekijä.

Lastensuojelun tarpeesta säädettäessä tarkoitus on ollut, että lapsen ja perheen tilanne kartoitetaan huolella, jotta tarkoituksenmukaista apua voidaan tarjota ja järjestää varhaisessa vaiheessa. Tarkoitus ei ole ollut nostaa esiin ammattikuntakysymystä eikä luoda asiakastilanteissa joustamatonta menettelytapaa sen suhteen, minkä ammattiryhmän kanssa sosiaalityöntekijä selvittää lastensuojelutarvetta. Lapsen tilanteen erityispiirteille on oltava herkkä heti alusta alkaen; asiakaslähtöisyyden on tarkoitus määrittää menettelyjä, ei järjestelmälähtöisyyden.

Lastensuojelun perhetyö käynnistyy sosiaalityöntekijän päätöksellä samaan tapaan kuin kaikki po. pykälässä mainitut avohuollon tukitoimet. Vaikka näitä tukitoimia listataan lain avohuoltoa koskevassa luvussa, se ei tarkoita, etteikö tätä tukea ja palvelua voisi myöntää myös huostaan otetulle taikka jälkihuollossa olevalle lapselle ja nuorelle. Päinvastoin, jos tarvetta todetaan olevan, laki ei estä siihen vastaamasta eikä laki myöskään estä kuntaa järjestämästä sellaistaakin toimintaa, jota tässä listassa ei mainita.

Jälkihuoltoon siirtynyt nuori on ensimmäistä kertaa itsenäisen asumisen ja elämisen vaiheessa. Joissain tilanteissa tukihenkilön apu voi riittää, ja tällainen saattoapu voikin järjestyä edellisestä sijoituspaikasta. Toisinaan voi perhetyö olla kohdallaan nuoren jälkihuollon tukena.

Lastensuojelulaki sisältää uuden säädöksen, jolla veloitetaan perheen jälleenyhdistämiseen. Huostaanoton lakkauttamista harkittaessa saattaa olla tarkoituksenmukaista tukea perheen uudelleen muotoutuvaa arkea perhetyön keinoin – usein tässä vaiheessa kotiuttamisen edellytyksiä vielä samalla tutkitaan ja arvioidaan.

Kuten aiemmin on todettu, arkiset ja tarpeelliset perheen selviytymistä auttavat ammatit (kodinhoitaja, kotiapulainen) ja toimintatavat (lyhytaikainen lastenhoito, siivous, sairaan lapsen hoito yms.) ovat menettäneet asemaansa, paikoin jopa kokonaan kadonneet kunnallisesta palvelutarjonnasta. Nykytilanteessa ammattitaitoisen perhetyön rinnalle tarvittaisiin myös näitä perhepalveluja, joiden ”uutuus” ei tulisi itse työstä, vaan siitä miten se kytketään perhe- tai sosiaalityön kautta osaksi perhettä auttavaa verkostoa. Yhdelle ja samalle perheelle on joskus perusteltua antaa ”päällekkäin” mutta koordinoitusti sekä perhetyötä, kotipalvelua, lastenhoitoapua että siivousapua.

Perhetyön tulisi olla myös huostaan otetunlapsen perheen ulottuvilla. Järjestelmälähtöisestä ajattelusta ja toiminnasta kertoo esimerkki. Kaupungissa lastensuojelu on organisoitu niin, että perhetyön palvelu on budjetoitu avohuoltoon. Lapsen kotiuttamisen katsottiin olevan mahdollista, jos perhe saa perhetyötä ja huostaanotto pidetään voimassa vielä niin kauan että saadaan näyttöä siitä, että arki hoituu lapsen kannalta riittävän turvallisesti. Koska lapsi oli huostassa ja sijaishuollon budjetissa ei ollut tähän tarkoitukseen momenttia, perhetyötä ei luvattu järjestää. Asia järjestyi vasta, kun asiakkaat kääntyivät vaatimuksineen luottamushenkilöiden puoleen.

Väliytteenvetona voisi määritellä lastensuojelun perhetyöllä tarkoitettavan lastensuojelun avohuollon tukena taikka huostaanoton lakkauttamisvaiheessa perheelle annettavaa perhetyötä, joka perustuu tehtyyn lastensuojelutarpeen selvitykseen, asiakassuunnitelmaan sekä lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän tekemään päätökseen perhetyön aloittamisesta.

Lopuksi kootaan muutama ajatus sosiaalityön ja perhetyön työnjaosta. Pätevien ja pysyvien lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden henkilöstötilanne muistuttaa jossain kunnissa katastrofia. Tehtävärakennekustelut ovat olleet paikoittain kiivaita. Ammatilliset rajaukset keskusteluttavat. Yhtäältä rajoja vedetään yleisinä ja toisaalta käytännön tilanteissa ne liukuvat sen mukaan mitä henkilöstöä on olemassa. Silloin kun sosiaalityössä on vaihtuvuutta ja vastavalmistunutta väkeä, mutta perhetyössä on kokenutta ja pitkään ammatissa toiminutta henkilöstöä, saattaa tulla tilanteita, joissa tehtävärajaukset venyvät. Lahtisen (2007) tutkimusaineistossa näkyy halu eron tekoihin: perhetyöntekijät eivät halua tehdä sitä työtä, mikä lakisääteisesti ja työkäytäntöjen näkökulmasta kuuluu sosiaalityöntekijöille. Toisaalta näyttäytyy myös sellainen ilmiö, että kokeneilla perhetyöntekijöillä voi olla enemmän koulutusta, osaamista ja rohkeutta esimerkiksi lastensuojelutarpeen selvittämiseen kuin sosiaalityöntekijällä, puhumattakaan perheen kohtaamisesta.

Kun perhetyön paikkaa etsitään lastensuojelun asiakkuusprosessin vaiheiden kautta, tulee esiin sekavuutta. Vaikuttaa siltä, että keskustelussa sosiaalityön ja perhetyön tehtävistä sekoittuvat keskenään työmuoto (palvelu) ja tehtävänimikkeet. Aikaisemmin erityisesti lastensuojelun sosiaalityöntekijän työ näyttäytyi hämäränä. Näyttääkö nyt siltä, että sosiaalityön selkiytymisen

myötä lastensuojelun perhetyö hämärtyy. Onko se hämärtynyt sitä enemmän, mitä enemmän se on etäännytynyt konkreettisesta arkiavusta ja liittynyt psykososiaaliseen arvioivaan viitekehukseen? Lisääkö sekaannusta se, että sosiaalityöntekijä ei toimikaan vain ”tilaajana” (tilaa perhetyötä asiakkaalleen), vaan kutsuu sosiaaliohjaajan tai perhetyöntekijän työparikseen ”virkatehtäviin”.

Perhetyön tehtävistä

Lastensuojeluprosessiin sisältyy erilaisia tehtäviä – on tarpeen selkiyttää, mitä tilataan ja mitä tuotetaan, kun asiakkaalle järjestetään perhetyötä. Selkiytyä on tarpeen sekä asiakkaan suuntaan että palvelun tuottajan suuntaan. Niin lastensuojelutyössä ylipäättään kuin perhetyön ja perhekuntoutuksen käyttöyhteydessä asiakastyö tosiasiaa kattaa

- 1) tutkimusta ja arviointia
- 2) tukea ja ohjausta
- 3) hoitoa ja kuntoutusta.

Erottelua näyttää olevan vaikea tehdä kategorisesti, mutta käytännössä toiminta saattaa painottua näistä vaihtoehdoista johonkin, vaikka usein ne limittyvät.

Lastensuojelun perhetyön pääasiallinen tehtävä on tarpeen ilmaista selkeästi, myös sen sisältämien tuki-, arviointi- ja kontrollitehtävien osalta. Kun perhetyöltä odotetaan erityisesti asiakkuuden alkuvaiheessa tilanteen tarkempaa selvittämistä ja palvelun tarpeen arviointia, perhetyön tehtäviin on liitetty *tuen tarpeen selvittämistä*. Näissä tilanteissa sosiaalityöntekijä delegoi osan selvitystehtävästä perhetyötä tekeväille. Hän ei kuitenkaan voi delegoida lastensuojelutarpeen selvitystä itseltään kokonaan pois, sillä tehtävä kuuluu lain mukaan lapsen asioista vastaavalle sosiaalityöntekijälle. Kuitenkin usein vasta perhetyön aikana tulee tilaa sille, että kukin perheenjäsen voi luottavaisin mielin ilmaista itseään ja erityisiä tarpeitaan: lapsi saattaa tutustua ja koetella suhdetta pitkäänkin, ja myös vanhempien yksilölliset tarpeet ja pelot, vanhemmuus sekä koko perheen tilanne jäsentyvät vasta ajan kanssa.

Kun perhetyöllä tavoitellaan muutosta perheen toimintaan, lasten asemaan, kasvattamiseen ja huolenpitoon, vanhemmuuteen, tai kun kysymys on kriisistä, puhutaan muutokseen tähtäävästä perhetyöstä tai *kuntouttavasta* perhetyöstä (psykososiaalinen ja kuntouttava perhetyö). Se voi kohdistua äkilliseen elämänkriisiin tai muuhun kriisitilanteeseen, jossa tuetaan lyhytaikaisesti ja intensiivisesti selviytymistä. Mutta se voi yhtä lailla kohdistua pitkään jatkuneeseen, pitkittyneeseen kriisiin, jossa kuitenkin on perheen kuntoutumisen tavoite.

Joskus voi olla kysymys jopa siitä, että huostaanoton välttämiseksi perhetyöstä muodostuu lapsen koko lapsuuden mittainen, jatkuva ja välttämätön *arjessa selviytymistä tukeva palvelu ja tukirakenne*. Jotkut puhuvat kannattelusta. Joskus on kysymys myös huostaanottotarpeen selvittämisestä.

Perhetyöllä voidaan pyrkiä joko välttämään lapsen huostaanotto taikka lakkauttamaan se ja sijoittamaan lapsi takaisin kotiin. *Intensiiviperhetyö* viittaa vahvaan psykososiaaliseen tukeen koko perheelle, tutkimukseen, hoitoon ja kuntoutukseen. Intensiiviseen perhetyöhön voi sisältyä intervallihoitona perhekuntoutusyksikössä. Toisinaan lapsen turvallisuuden takaamiseksi ja sen toteutumisen seuraamiseksi ja arvioimiseksi on *perhekuntoutus* ympärivuorokautisena hoitona ja kuntoutuksena tarpeen.

Perhetyön tehtäviä on määritelty monin tavoin. Helposti ne muodostuvat varsin laajoiksi tehtäväkuvauksiksi. Taulukkoon 2 on koottu jäsenysten pääsuunnat.

TAULUKKO 2. Perhetyön paikka lastensuojelussa, toinen jäsenyys

Työmuoto	Perhepalvelu; kotipalvelu (kaikille suunnattu)	Ennaltaehkäisevä lastensuojelu; peruspalvelun perhetyö	Lastensuojelun avohuollon (ja jälkihuollon) perhetyö	Intensiiviperhetyö	Perhekuntoutus ammatillisessa yksikössä; ympärivuorokautista
Käsite	Perhekeskustoiminta		Lastensuojelun perhetyö		
Käynnistyminen; kriteerit	Kansalainen pyytää/hakee palvelua kokemansa tarpeen perusteella; ei tarveharkintaa	Kansalainen hakeutuu tarjotun palvelun piiriin, joko itse tai ohjattuna. Erityinen tuki tarpeen	Tehdyn selvityksen ja ammatillisen arvion perustella myönnetty tukitoimi (viranomaispäätös). Lapsen terveys tai kehitys vaarantunut.	Tehdyn selvityksen ja ammatillisen arvion perustella myönnetty tukitoimi (viranomaispäätös). Lapsen terveyttä tai kehitystä uhkaa vakava vaara.	Tehdyn selvityksen ja ammatillisen arvion perustella myönnetty tukitoimi (viranomaispäätös). Lapsen terveyttä tai kehitystä uhkaa vakava vaara; tarve turvata lapsen arki
Työn sisältö	Normaali sosiaalipalvelu	Kohdennettu sosiaalipalvelu (esim. kaikki lasta odottavat perheet); erityistä tukea peruspalvelun järjestämänä	Lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu lastensuojelun tarpeessa olevalle. Psykososiaalinen ja toiminnallinen, ammatillinen tuki ja ohjaus; yhteinen arviointi ja seuranta. Lapsi-, perhe- ja sosiaali-työtä lapsen kotona. Asiakassuunnitelma perustana.	Tutkimusta, selvittelyä, kuntoutusta; arviointia. Tavoitteena huostaanoton ehkäisy. Lapsi-, perhe- ja sosiaali-työtä pääasiassa lapsen kotona, arkiympäristöissä, intervallihoidoissa erityisyksiköissä ja vertaisryhmissä. Monimuotoista. Asiakassuunnitelma perustana. Kokonaisvaltaista; intensiivistä.	Tutkimusta, selvittelyä, kuntoutusta; arviointia; päätöksentekoon valmistavaa. Aikuisen tai lapsen tai koko perheen sijoituksen tavoitteena lapsen kotiuttaminen tai pitempiaikainen sijoitus kodin ulkopuolelle. Asiakassuunnitelmaan perustuvaa ja sitä tarkistavaa (erikseen lapselle ja aikuisille); kokonaisvaltaista; intensiivistä, kodin ulkopuolella
Resurssit, työjärjestelyt	Yksin työskentelyä	Monimuotoista yksilö-, perhe- ja ryhmätoimintaa; monimuotoisuuden hyväksikäyttöä Yleensä yksin, työnohjaus	Yhteistyö ja työnjako välttämätöntä. Tarvitavien palvelujen ja hoidon koordinointi. Parityö, työnohjaus, konsultaatio.	Tarkoitukseen varatut tilat käytettävissä. Moniammatillinen yhteistyö ja työnjako sovitettu. Tarvitavien palvelujen ja hoidon koordinointi. Parityö, työnohjaus, konsultaatio. Intensiivijakso määritelty.	Tarkoitukseen varatuissa tiloissa. Moniammatillinen yhteistyö edellytys; Parityö, tiimi, työnohjaus, konsultaatio. Määritelty hoitojakso.

Välimaaston perhetyö ymmärretään käyttökäsitteenä melko yhtenäisesti käytännöissä siten, että työ kontekstoituu avohuollon ja sijaishuollon väliseen lastensuojelutyön vaiheeseen. Perhetyön, intensiiviperhetyön ja perhekuntoutuksen muodot ja työmenetelmät ovat monet. Kirjo on syntynyt, ja sitä voi pitää rikkautena. Vaikka erinäisissä käytännöissä ja projekteissa eri puolilla Suomea on otettu käyttöön omia käyttökäsitteitä, on syytä kysyä, olisiko sittenkin selkeintä puhua – ainakin juridishallinnollisissa yhteyksissä – yksinkertaisesti vain lastensuojelun perhetyöstä.

Käytännössä peruseron (vrt. taulukko 2) perhetyön ja perhekuntoutuksen välille tekee tila: missä työtä tehdään: perheen kotona vai muualla. Saman työmuodon sisällä voi olla molempia tai useampia tiloja, ja sen mukainen jako ei tuo riittävää selkeyttä. Lastensuojelulaki ei tunne perhekuntoutuksen käsitettä; se vilahtaa vain hallituksen esityksen perusteluissa. Monien loivien ja

jyrkkien mutkien jälkeen selkeytysesitys on, että *sateenvarjokäsitteenä käytettäisiin lastensuojelun perhetyö -käsitettä*. Sitä määrittävät seuraavat seikat:

Lastensuojelun perhetyöllä tarkoitettaisiin:

- lastensuojelukontekstissa tapahtuvaa
- lapsilähtöistä, perhettä tukevaa ja perhekokonaisuuden toimivuutta vahvistavaa
- tavoitteellista ja suunnitelmallista
- intensiivistä ja ammatillista (moniammatillista)
- psykososiaalista, toiminnallista, monimuotoista työtä,
- joka kohdistuu sekä perheen jäseniin yksilöinä että perhekokonaisuuteen;
- jota tehdään perheen kotona taikka lapsen arki- ja kasvuympäristössä; taikka tähän tarkoitukseen varatuissa tiloissa jaksoittain toteutettuna.
- jonka käynnistymistä edeltää lähete taikka ammatillinen arvio perhetyön tarpeesta:
- jonka etenemistä arvioidaan säännöllisesti ja sovitusti asiakkaan kanssa, lapsen asiasta vastaavan sosiaalityöntekijän (kirjallinen suunnitelma) ja tilaajan (läheteen tekijän) kanssa
- johon tarvittaessa kytketään muita palveluja niin että siitä muodostuu tarvetta vastaava palvelukokonaisuus
- jossa huolehditaan, että perhetyön jälkeen lapsen ja perheenjäsenten tarvitsemista palveluista, tuesta sekä mahdollisesta jälkihuollosta ja -hoidosta on sovittu.

Perhetyön sisällöllisiä teemoja

Perhetyön sisällöstä nostetaan seuraavassa muutamia keskeisiä teemoja esiin ja tarkasteltavaksi. Samoja teemoja voi paikantaa psykososiaaliseen auttamistyöhön yleisemminkin. Näitä ovat suhteissa työskentely, monialaisuus ja -tasoisuus, ajoitus/kesto, tila ja paikka. Teemoituksen koonti perustuu Bardyn & Öhmanin 2007 raporttiin sekä mm. Bardyn 2007 ja Heinon 2007 esityksiin Perhetyön valtakunnallisessa seminaarissa.⁵

Suhdeperustaisuus: suhdetyötä suhteissa, riittävän lähelle ja sopivan etäältä

Perhetyö on ihmistä lähellä tehtävää työtä; lähellä lasta, äitiä, isää. Se on myös yksityisellä alueella tehtävää työtä silloin kun ammattilaisen työpaikka on perheen kotona.

Perhetyön ja intervention kohde on suhde, perhetyöntekijä yrittää vaikuttaa perhesuhteisiin, suhteeseen vanhemman ja lapsen välillä, vanhempien välillä, sisarusten välillä. Työntekijä on osapuoli suhteissa, hän tekee vuorovaikutus- ja suhdetyötä. Näin tehdessään hän voi samalla tutkia, miten hänen oma toimintansa vaikuttaa, miten oman toiminnan muuttaminen muuttaa toisen toimintaa, millaisia reaktioita havaitaan kun tehdään niin tai näin. Vuorovaikutustyön perusteeksi on: Toista ei voi muuttaa, voi vain muuttaa omaa toimintaansa. Ammatillainen reflektoi työtään. Työn vaikuttavuutta parantaa, että perhetyöntekijää pääsee lähelle ihmistä ja että suhteessa on luottamusta. Lähellä työskennellessään työntekijä joutuu samalla pitämään riittävää etäisyyttä, jotta suhteesta muodostuu auttava, ulospäästävä. Perhetyön reflektointi auttaa tarkastelemaan ja tunnustelemaan, miten suhde muuttuu, mikä sitä muuttaa ja mikä auttaa lasta.

Suhdetyön ymmärryksellä on merkitystä siihen, miten nähdään sosiaaliset riskit. Sosiaalisten riskien yksi välittävä tekijä löytyy suhteista, esimerkiksi hoitavista emotionaalisista suhteista, joiden kautta suhteen osapuolet voivat vaikuttaa ja vaikuttua.

Tutkimusprofessori Marjatta Bardy muistutti Stakesin järjestämässä kesäkuun perhetyöseminaarissa Interventiotutkimuksen reunaehdoista. Niitä ovat epävarmuus, osittaisuus ja rajallisuus sekä yllätyksellisyys. Ne ovat läsnä elämässä, perhetyössä ja interventiotutkimuksessa. ”Paraskaan

⁵ <http://www.sosiaaliportti.fi/Page/cddef063-8421-4b7a-960c-fb4a0f34e37f.aspx>.

tieto ei koskaan ole täydellistä. Olkaamme armollisia itsellemme ja asiakkaillemme”, Bardy suhteellisesti ammattilaisten usein korkealle virittämien tavoitteiden saavuttamista.

Ajoitus ja kesto: riittävän varhain ja sopivan ajan

Perhetyön ajoitus johtaa ensiksi kysymään, milloin perhetyö on hyvä aloittaa. Toiseksi se johtaa määrittelemään, miten pitkään perhetyötä jatketaan. Molemmat ovat lapsen ja perheen tilanteen määrittämiä vastauksia.

Pula lasten sijoituspaikoista on joissakin tilanteissa johtanut käytännössä epäsopiviin ajoituksiin. Perhetyöntekijä joutuu ”kannattelemaan” lasta sinä aikana kun psykiatrisen osaston hoitojaksoa taikka sijoituspaikkaa odotetaan. Väliajan perhetyöllä ei silloin ole muutoksellista tavoitetta.

Ajoitusta voi avata myös taaksepäin, näkökulmana sukupolvien ketjuun; millaisia kokemuksia äidit ja isät kantavat saamastaan huolenpidosta lapsena. Perhetyön sisältöön ja menetelmiin tulee kysymys siitä, miten omia kokemuksia lapsen huolenpidosta sukupolven ketjussa voi saada esiin ja luodata sekä miten niistä voi oppia. Kokemuksesta oppiminen tulee vanhemmalle avuksi siinä, miten hän voi saada kiinni ja paikantaa sen elementtejä suhteessa oman lapsen huolenpitoon.

Perhetyölle löytyy ajallisesti monia hyviä ja toimivia paikkoja joko perheen historian tai kehitysvaiheen, lastensuojeluprosessin tai ongelmallisen käyttäytymisen näkökulmasta. Näkökulman valinnalla päädytään erimittaisiin, eri menetelmillä ja intensiteetillä tehtävään työhön.

Ajoituskysymys kytkeytyy myös arkeen ja työaikoihin. Kuntien itse tuottaman perhetyön yhtenä ongelmana on ollut se, että perhetyöntekijöiden työ on pääsääntöisesti sidottu virka-aikaan. Monet työssäkävien vanhempien perheet jäävät vaille palveluja, jos työtä ei tehdä iltaisin ja viikonloppuisin. Aina ei vanhempien kotona oleminenkaan merkitse sitä, että työtä pystyisi tekemään vain virka-aikana kun ongelmalliset tilanteet perheessä ajoittuvat iltoihin.

Moniulotteisuus: riittävän paljon erilaista apua, monin tavoin ja keinoin – sopivasti uutta ja sopivasti toisin

Lapsen perheellä on suhteensa perheen sisällä. Perhe sisältää monenlaisia suhteita ja paljon, ei pelkästään yleisiä suhteita vaan myös tilannesidonnaisia. Suhteiden moninaisuus ei rajoitu perheen sisälle, vaan saattaapa perheen jäsenillä olla myös suhteita moniin auttajiin ja hoitaviin tahoihin. Jokaisella perheenjäsenellä on omat suhteensa perheen sisällä ja sen ulkopuolella.

Moniulotteisuus tarkoittaa ei vain työskentelemistä äiti–vauva-suhteen kanssa, vaan muiden perheenjäsenten, tyttöjen, poikien, isien kanssa sekä moniulotteisesti perheen läheisverkostojen kanssa. Moniulotteisuus ulottuu vielä pidemmälle: tarjolla ja käytettävissä oleva monipuolinen ammatillinen apu ja palvelut paketoidaan kokonaisuuteen tarpeen mukaan räätälöiden siten, että paketti tukee kokonaisuutena lapsen hyvinvointia, paketti tulee lapsen ja häntä kannattelevien läheissuhteiden tueksi, perhetyöntekijä on siten ”kaiken hyväksikäyttäjää”. Tällainen moniulotteinen paketointi ei käytännössä tapahdu ongelmattomasti.

Asiantuntijuus: riittävään tietoon perustuvaa, lapsen ja perheen tilanteeseen sovitettua

Asiantuntijuus perustuu yleiseen professionaaliseen tietoon ja osaamiseen. Lapsen ja perheenjäsenten asiantuntijuutta omassa asiassaan ei voi sivuuttaa. Tälle lähtökohdalle perustuu jaettu asiantuntijuus. Tarkoitus on luoda yhteistä ymmärrystä sille, minkä asian on tarpeen muuttua ja miten siihen parempaan pyritään; ymmärrystä sille, miksi ja mihin puututaan, miten, missä aikataulussa ja kuka tai ketkä puuttuvat. Yhteisen ymmärryksen hakemisessa lapsen, perheen, läheisten sekä asiantuntijoiden tiedot luovat kokonaisuutta eri näkökulmista, vajavaisin tiedoin itse kukin asiaa lähestyen. Asiantuntijuuteen kuuluu eettisyys, eteneminen hienotunteisesti ja kunnioittaen. Asiantuntijakielen tarkoitus ei ole leimata asiakasta. Vaikka diagnooseja käytettäisiin – ja niitä myös tarvitaan – nimeämiskäytäntöjen tehtävänä on selkiyttää yhteistyötä.

Luottamuksellisuus verkostossa: sovitusti ja avoimesti

Niin perhetyön kuin terapian tutkimukset nostavat esiin luottamuksellisuuden - luottamuksen hoitavan ja kuntouttavan suhteen perustana. Siihen liittyy avoimuus salailun vastakohtana, avoin puhuminen ja vaikeiden asioiden puheeksi ottaminen. Siihen liittyy eteneminen lasten ja perheiden ehdoilla, lapsen edun mukaan. Lasten ja perheiden ehdoilla ei tarkoita, että perhe tai lapsi sanelisi ehtoja, vaan että hoidon tunnustellaan, mikä on mahdollista ja millainen askel on seuraavalle kehityksen vyöhykkeelle otettavissa – ja mikä on mahdollista uhkaamatta ja vaaran-tamatta lapsen turvallisuutta hoidossa. Luottamuksellisuus tarkoittaa myös, että niin perheen jäsenet kuin ammattilaisetkin yrittävät edetä tehdyn suunnitelman mukaan, sovitusti ja avoimesti arvioiden sen toteutumista ja mahdollista korjaamisen tarvetta.

Riittävän vapaaehtoista ja kontrolloivaa

Perhetyö on taiteilua vapaaehtoisuuden ja pakottamisen välillä, tuen ja kontrollin välillä. Joskus on kysymys vapaaehtoisuuteen pakottamisesta, motivoimisesta, motivaation herättelystä ja ylläpidosta.

Marjatta Bardy (2007) listasi vaativan perhetyön elementit yhteenvedoksi: Siihen kuuluu arviointi; se on hoidollista ja kuntouttavaa; se sisältää apua arkiaskareissa; johtotähtenä on oman työn tarkentaminen, ja samalla kun toiset tarkentavat työtään, yhteistyökkin tarkentuu; se sisältää spesifejä ja strukturoituja interventioita; se on aikuis- ja lapsipalvelujen yhteistoimintaa; hyvinvoinnista löytyy perhetyöhön yhteinen viitekehys ammattilaisille. Tärkeää on ratkaista, kuka perhetyötä johtaa. Vaativan vauvaperhetyön kohdalla tarvitaan sosiaali- ja terveystoimen ylimmän johdon yhteisiä päätöksiä, ja esimerkiksi nuorisoin kohdalla voidaan tarvita sosiaali- ja nuorisotoimen ja nuorisopsykiatrian ylimmän johdon yhteistä päätöstä.

Yleisesti ottaen kaikessa kehittämisessä tarvitaan ylimmän johdon tuki ja tietoinen päätös toiminnan johtamisesta. Johtamisesta päätettäessä päätetään helposti myös toimiala, tieteenala yms., jolloin riskinä on, perhetyöstä tulee jonkun ”omaa”, ja moninaisuus voi kärsiä.

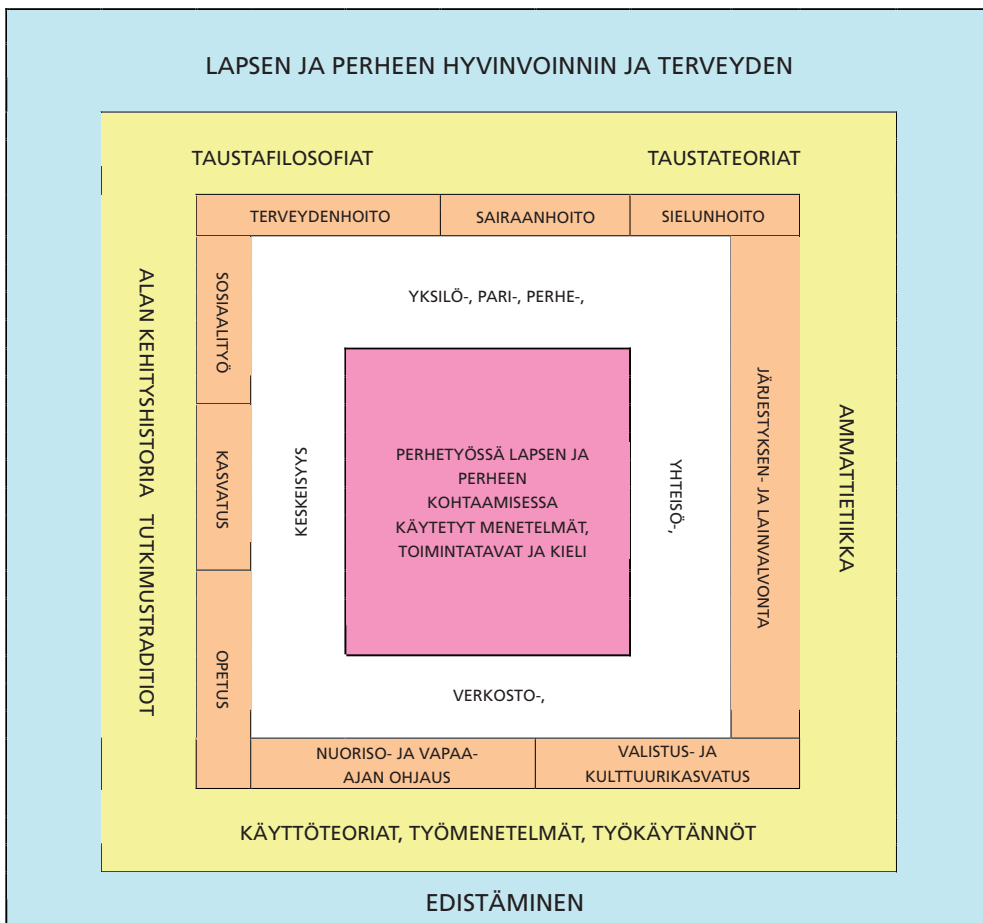
Perhetyön ammatista ja osaamisaloista

Moni tuntee televisiosarjan, jossa perheen kotiin tulee viikoksi asumaan Super Nanny, joka laatii ohjelman perheen lasten vakavan oirehinnan ja vanhempien kasvatuspulman ratkaisemiseksi (sarjan suomennos Pikku julmurit). Joskus hän käyttää apuna videointia, toisinaan vain tarkkailee miten vanhempien välinen kommunikointi ja yhteistyö sekä harjoitukset sujuvat, antaa palautetta, kuuntelee ja keskustelee. Usein hän käyttää aggressiivisten lasten rauhoittamiseen time out -välinettä ja rauhoitusistuntoa. Vuorovaikutusta ja toimintaa tarkkailemalla ja toimintaan auttamalla hän pääsee ilmiöiden taakse. Työskentely näyttäisi perustuvan systeemiseen perheterapiaan kommunikaatio- ja toiminnan teoriaan. Lasten toiminnan ymmärtäminen yhteyksissään, lapsilähtöisyys ja vanhemmuuden tuki konkretisoituu ohjelmassa kauniisti (vaikka joku voisi pitää sitä jo liikaakin alleviivaavana ohjelmalla). Suomessa ei vielä ole tarjolla aivan samanlaista ympärivuorokautista kotiin vietyä perhetyön ohjelmaa – joko joku yksityinen palveluntuottaja siihen tarttuisi?

Perhetyöntekijöitä yhdistää ammattilaisina lähinnä kiinnostus perhe-nimisen ilmiöön, sen tutkiminen ja amatillinen orientaatio, jossa yksilö nähdään osana perhettä ja sukuaan. Siksi myös yksilön tukemisen ja auttamisen keinot haetaan suhteessa niihin. Perhetyö profiloituu siinä, että perhetyöntekijät eivät ainoastaan auta puhumalla, vaan yhdistämällä siihen perheen kanssa toimimisen.

Perhetyön sisältö määrittyy käytännössä sen mukaan, missä organisaatiossa hän toimii ja mikä organisaation ja toimintayksikön perustehtävä on. Perhetyö onkin ammattina syytä erottaa esimerkiksi päiväkodissa kasvatustehtävän tueksi tehtävästä vanhempien kanssa toimimisesta.

Koska perhetyötä voidaan tehdä monella eri ammatillisella koulutuksella, myös sen ammattieettiset periaatteet taustafilosofiat ja -teoriat, menetelmät ja keskeiset käsitteet nousevat ja saavat jonkin verran toisistaan poikkeavat sisältönsä sairaan- ja terveydenhoidon, sosiaalialan, kasvatuksen ja opetuksen sekä nuorisotyön eri traditiosta. Ajan myötä erilaisuus tuottaa juuri lastensuojelun perhetyölle ominaisia käsitteitä ja perhetyölle ominaisia ammatti-identiteettejä, jotka poikkeavat jo olemassa olevista ammatti-identiteeteistä (sairaanhoitaja, terveydenhoitaja, sosionomi, sosiaaliohjaaja, lähihoitaja, terapeutti, sosiaalityöntekijä jne.) Käytännön työssä perinteinen jako kasvatukseen, hoitoon ja sosiaalityöhön on murtumassa ja moninaistumassa. Ammattikorkeakoulujen linjaus tuottaa alansa asiantuntijoita ei enää kerro sosionomin ammatti-identiteetin jakautumisesta. Käytännön työssä se näkyy esimerkiksi vaikeutena määrittää onko tai saako perhetyö olla hoitoa, kasvatusta vai sosiaalityötä. Työn käyttöteoriaa ja -käsitteitä ei kuitenkaan voi ottaa vain yhdeltä ammattiryhmältä. Ilkka Määttä kuvaa tätä seuraavasti:

Työparin ja tiimin merkitys perhetyössä

Perhetyötä tehdään lastensuojelussa sekä parityönä että yksin. Parityöllä tarkoitetaan, että perheen kotona käy työpari, kaksi perhetyöntekijää joko yhdessä tai tilanteen mukaan yksin. Työtä kuitenkin suunnitellaan yhdessä, sovitaan työnjaosta (esimerkiksi toinen työskentelee lasten kanssa toinen enemmän vanhempien kanssa) ja sen etenemistä seurataan ja arvioidaan yhdessä. Perhetyöntekijät vastaavat perhetyön prosessista, mutta sosiaalityöntekijä vastaa lastensuojelun asiakkuusprosessista ja siksi tukee perhetyötä sen prosessissa. Parhaimmassa tapauksessa perhetyöntekijän taustatukena on myös lastensuojelun tiimi.

Kunnallisessa perhetyössä ja heikossa resurssitilanteessa perhetyöntekijä käy käytännössä useimmiten yksin perheessä, ja lastensuojelun sosiaalityöntekijä on periaatteessa hänen taustatuensa tilanearviota tehtäessä. Yksintyöskentelyä perustellaan paitsi asiakasmäärillä myös usein sillä, että perhetyöntekijät tekevät paljon töitä lasten tai nuorten kanssa myös kodin ulkopuolella, jolloin parityölle perheessä ei koeta olevan tarvetta. Mahdollisuus parityöhön on kuitenkin olemassa silloin, kun siihen on erityinen tarve, sanotaan.

Valintaa siitä tehdäänkö työtä perheissä yksin tai parityönä saattaa määrittää myös asiakkuusprosessin vaihe, vaikeusaste tai perheen koko. Monessa organisaatiossa taloudelliset kysymykset ja resurssien puute (se tekee, joka on olemassa) sanelee ratkaisuja. Parityö ei kuitenkaan ole kallista, jos se kohdistetaan sellaisille perheille, joissa ei saada muutosta aikaan vähemmällä. Tässäkin asiassa tärkeäksi muodostuu palvelutarpeen ja riittävän monimuotoisen palveluvalikon oikea kohtaaminen.

Työn järjestelyjä koskeva pohdinta perustuu Liisa Korhosen 2007 kokoamiin kokemuksiin vaativasta perhetyöstä. Alvari- ja Veturiprojekteista saatujen kokemusten mukaan parityön edut yksin tehtävään työhön nähden ovat kiistattomat. Vähäisimpiä perusteita eivät ole työntekijöiden turvallisuuteen, jaksamiseen ja sekä työntekijän että perheen oikeusturvaan liittyvät näkökohdat. Asiakasperheiden kotona tehtävää työtä ei koskaan voi suunnitella tai ennakoida aivan loppuun asti. Perheet elävät arkeaan omalla reviirollaan ja tilanteet ja kriisit vaihtelevat. Toimistotyössä työntekijä on harvoin yksin asiakkaan kanssa lyhyitä työhuoneessa tapahtuvia kahdenkeskisiä kohtaamisia lukuun ottamatta, ja hän saa tarpeen tullen nopeasti apua muilta ympärillä olevilta. Kotikäynnillä työntekijä on yksin arvaamattomien tilanteiden tai arvaamattomasti käyttäytyvien asiakkaiden (sekä aikuisten että lasten) kanssa. Työparin mukanaolo lisää turvallisuutta.

Mahdollisuus kotikäyntien suunnitteluun ja purkuun yhdessä toisen työntekijän kanssa on työssä jaksamista tukeva tekijä etenkin silloin kun työskentelyote on intensiivinen. Sekä perheen että työntekijän oikeusturvan kannalta on parempi, että työntekijöitä on kaksi kuulemassa ja näkemässä mitä tapahtuu, etenkin kun lastensuojelussa voi ajoittain syntyä konfliktitilanteita, erilaisia tulkintoja ja väärinymmärryksiä työntekijöiden ja asiakkaiden välille.

Suuri osa perhetyöntekijän työstä asiakasperheissä on lasten tilanteen ja vanhemmuuden arviointia. Hyvin pitkälle arviointi perustuu työntekijän perheessä tekemiin havaintoihin arjen sujumisesta ja perheen sisäisestä vuorovaikutuksesta. Työn laatuun vaikuttaa työntekijän ammatillinen osaaminen ja kokemus. Toisen työntekijän mukanaolo nostaa työn laadullista tasoa, koska arviointia tehdään yhdessä, koko ajan vuorovaikutuksessa toisen kanssa kuunnellen ja reflektoiden yhtäaikaaisesti koettuja tilanteita. Asiakkaan etu on se, että läsnä hänen perheensä tilanteessa on useampi kuin yksi ulkopuolinen näkökulma, jolloin lapsen tarpeet tulevat monelta kannalta arvioiduiksi. Parityö mahdollistaa sen, että työntekijät voivat tietoisesti työskennellä useammasta roolista käsin, ja tämä monipuolistaa perheiden auttamiskeinoja.

Yksin työskentely on perustelluinta silloin, kun perheen problematiikka tai lapsen/nuoren tilanne ei vielä ole kovin hälyttävä eli työskenneltäessä ennaltaehkäisevästi ja perhetyön tavoitteena on ensisijaisesti vaikkapa nuoren tukeminen harrastuksiin kodin ulkopuolella. Mitä vakavammin harkitaan lapsen tai nuoren sijoitusta kodin ulkopuolelle, sitä vankempaa on osaamisen oltava.

Kahdesta perhetyöntekijästä tai tietynlaiseen problematiikkaan erikoistuneen muun työntekijän muodostama työpari tuo lisää ammattitaitoa ja osaamista juuri näihin tilanteisiin.

Kahta työntekijää tarvitaan myös silloin, kun kysymyksessä on suuri perhe, jolloin kaikkien perheenjäsenten kuuleminen ja huomioiminen mahdollistuvat.

Tiimin tuki on erityisen tärkeää silloin, kun työtä perheissä tehdään yksin. Perhetyön vahvuksina on pidetty moniammatillisuutta sekä tiivistä yhteistyöverkostoa sosiaalityön, terveydenhuollon, kotipalvelun ja päivähoiton asiantuntijoiden välillä. Pahimpina uhkina on nähty resurssipula, työn yksinäisyys, työssä jaksaminen sekä perhetyön sisällön, roolin, työnjaon ja toiminta-alueiden epäselvyydet

Perhetyö erikoistumisalana

Lastensuojelunkin perhetyössä voidaan, ja on myös tarpeen, erikoistua erilaisiin ongelma-alueisiin (päihdeperhetyö, psykiatrinen perhetyö) – oleellista on, että vanhempien ongelmien määrittämissä tilanteissa lapsilähtöisyys säilyy perhetyön lähtökohtana. Hyytisen tutkimus (2006) tuo konkreettisesti esiin, miten vaikeaa on perinteisen aikuistyön yhteydessä pitää mielessä ja keskiössä lapsen tarpeet. Erikoistumista, kulttuurista tietoa, hienotunteisuutta ja sensitiivisyyttä tarvitaan yhä enemmän monikulttuuristen perheiden perhetyössä. Perhetyössä voi erikoistua myös lapsen ikä- ja kehitysvaiheiden mukaan vauvaperhetyöhön, työhön murrosikäisten perheissä ja työhön nuorten aikuistuvien kanssa.

Perhetyö näkyy ammattikorkeakoulujen perusopetussisällöissä jossain määrin ja vaihtelevasti, mutta niissä on lisäksi järjestetty myös erillisiä perhetyön erikoistumisopintoja. Yliopistojen opetustarjonnassa siihen ei varsinaisesti keskitytä. (Öhman 2006.)

Koulutusalojen lisäksi perhetyön erityisaloja voi tarkastella myös kehittämishankkeiden kautta. Esimerkiksi Keski-Suomen ensi- ja turvakoti on huhtikuussa 2007 käynnistänyt kolmevuotisen Kuhmu-projektin. Sen tarkoituksena on kehittää koti-interventiomalli sellaisille lastensuojeluperheille, joissa lapsella on ADHD-diagnoosi. Mallissa tarjotaan perheelle moniammatillinen ja intensiivinen tuki, kun perheen elämässä on monia kuormittavia tekijöitä. Työmuodossa työskennellään tiiviissä yhteistyössä perheen lähi- ja viranomaisverkoston kanssa. Projektin työntekijöillä on kokemusta sekä Alvari-perhetyöstä että lastenpsykiatriasta.

Tärkeä perhetyön erikoistumisala on vammaisen ja pitkäaikaissairaana lapsen ja perheen tukeminen tähän yhteyteen kehitetyillä menetelmillä ja työmuodoilla. Näissä tilanteissa tukiviidakossa luotsaaminen sekä palveluohjaus ovat erityisen tarpeellisia osaamisaloja, mutta myös yksilöllinen lapsen ja perheen jäsenten kuntoutuksen toteuttaminen. Näissä tilanteissa kotipesiä ovat perinteisesti olleet terveydenhuollon yksiköt sekä järjestöjen kuntoutustoiminta. Joissain tilanteissa yhteistyön tiivistäminen lastensuojelun perhetyön kanssa on tarpeen. Usein organisatoriset esteet ja järjestelmien yhteensovitus tuottavat pulmia. Eräissäkin kunnassa vammaispalveluna ei ole tarjolla perhetyötä helpottamaan perheen arkea; apu järjestettiin lastensuojelun kautta, mutta se tuotti ”turhaa” lastensuojelun asiakkuutta.

Yksityinen perhetyö ja palvelutuotannon ohjaus

Yksityisen perhetyön ja palvelutuotannon ohjausta koskeva nykytilan ja haasteiden kuvaus perustuu suurelta osin Ilkka Määtän selvitystyöhön. Sen mukaan suuri muutos tapahtuu, kun Ray:n vetää rahoitustaan järjestöjen ammatilliselta perhetyöltä ja siten myös lastensuojelulta. Järjestöjen merkitys perhetyön kehittäjänä muuttuu. Samalla markkinoille on tulossa pienempiä kaupallisia toimijoita. Sijaishuoltoa tarjoavien perinteisten palvelutuottajien rinnalle on jo syntynyt avohuollon perhe-, jälkihuolto- ja nuorisotyön palveluja tuottavia yksityisiä yrityksiä.

Kuntien näkökulmasta yritysten myötä lisääntyy toimijoiden määrä, mutta muutos merkitsee myös vaihtoehtoisten toimintatapojen lisääntymistä, ainakin periaatteessa. Kunnat joutuvat luomaan uusia käytäntöjä ja uudistamaan toimintatapojaan, jotta ne voivat arvioida, miten palvelujen ostamista hallinnoidaan miten ostetun toiminnan laatua valvotaan.

Kunnissa, joissa palvelujen tarve on vähäinen eikä palvelujen tuottajia ole monia, palvelujen suorassa hankinnassa yksittäiselle lapselle toimii välitön ja tiivis yhteydenpito suoraan tunnettuun yhteistyökumppaniin. Hoitaessaan asiakkaan asioita asiakassuunnitelman mukaisesti, sosiaalityöntekijä samalla myös valvoo palveluntuottajan toimintaa. Myös reagointi voi olla nopeaa: jos asiakas ja palvelua tilaava sosiaalityöntekijä ovat palveluun tyytymättömiä, palvelun ostaminen lopetetaan. Yksittäisistä ongelmatilanteista tai havaituista puutteista ei kerry tietoa mihinkään keskitetysti. Hiljaiset päätökset lopettaa palvelunhankinta tietyltä palveluntuottajalta ei estä muita kuntia ostamasta näitä palveluja.

Yhtäältä on hyvä, ettei monimutkaisissa tilanteissa levitetä tietoa yksittäistapauksissa tehdyistä ratkaisuista, ja ettei tällainen tieto muodosta ”rekisteriä”. Tällaisissa tilanteissa ei useinkaan ole yhtä selvää totuutta, vaan monta näkökulmaa. Lastensuojelulaissa on erikseen säädetty valvontaja ilmoitusmenettelyistä tilanteissa, joissa huoli lapsen saaman palvelun laadusta herää.

Kilpailulainsäädännön vaatimuksien täyttäminen voi tuottaa vaikeuksia. Volyymin lisääntyessä palveluntuottajien seuranta ja palvelujen valvonta vaatii useimmiten enemmän resursseja kuin yksittäinen sosiaalityöntekijä pystyy asiakastyönsä rinnalla asian hoitoon irrottamaan. Lisätystä tuo myös kustannustietoisuuden vaatimus. Mitä enemmän rahaa käytetään ostopalveluihin, sitä enemmän vaaditaan kustannuslaskelmia, vertailuja ja seurantaa. *Keskisuurissa kunnissa tilanne jo tuottaa tarpeen palkata erillinen ”valvoja”, tilauksista vastaava ja palvelutasoa seuraava koordinaattori kuntaan/seutukuntaan.* Tällaisen koordinaattorin tulisi tuntea sekä toiminnan sisällölliset vaatimukset, laatukriteerikeskustelut sekä hallinta sopimuskäytännöt. *Pienempien kuntien kesken tällaisesta rakenteesta on syytä sopia vähintään seudullisesti.*

Palveluntuottajan ja hankitun palvelun valvonnassa on kyse minimissään siitä, että palveluntuottajan kelpoisuudet vastaavat sopimuksen tasoa ja että palvelun sisältö vastaa sopimuksessa sovittua.

Sosiaalityöntekijälle saattaa muodostua keskenään liian ristiriitaisia rooleja, jos hän sekä hoi-ttaa palvelujen hankkimisen, ostamisen ja valvonnan että samalla ajaa lapsen etua hänen asioistaan vastaavana työntekijänä. Asiakkaalleen palveluja hankkivana ”asianajajana” hänen tehtävänsä on vaatia palveluntuottajalta riittävän hyvää laatua. Kun ulkopuolinen palvelutarjonta on vähäistä, on helpompaa suostua vähemmän hyvään palveluun kuin joutua pärjäämään lapsen ja perheen asiassa omin voimin. Sosiaalityöntekijän huoli suuren työmäärän keskellä vähenee, kun hän edes voi ajatella, että saadessaan muualta palvelua asiakas myös jossain määrin siirtyy toisen toimijan huoleksi. Palvelutason seuranta ja toimintamuotojen kehittäminen jää nykyisessä resurssitilanteessa helposti muun välittömän asiakastyön varjoon. Sikäli kun palvelun osalta ilmenee moitittavaa, tilanne lisää uudelleen sosiaalityöntekijän sekä huolen että työn määrää.

Lastensuojelutyön luonteeseen kuuluu, että asiakassuhteet ovat tai ne muodostuvat helposti jännitteisiksi ja ristiriitaisiksi. Hankaluuksia voi osaltaan lisätä, jos myös ostajan ja tuottajan välinen asetelma muuttuu pulmalliseksi. Tällaisessa tilanteessa asianmukainen ostaminen ja myyminen ovat joka tapauksessa hankalia, oli sitten kunnassa erillinen palvelujen ostamisesta vastaava työntekijä tai ei.

Palvelujen hankintaan ja tilauksiin on perehdytty muutaman vuoden ajan Kuntaliiton hankkeessa. Kuntaliitto toteutti ns. osto- ja myyntikoulun sekä järjesti työkokouksia. Lastensuojelun palveluntuottajat ja kuntien tilaajat sekä ulkopuoliset asiantuntijat laativat mm. linjaukset lastensuojelupalvelujen hyvän hankinnan periaatteiksi. Pääkaupunkiseudulla on myös toiminut EU-rahamurteen ns. ILO -hanke jossa kehitellään lastensuojeluun innovatiivisia ohjelmia ja jossa on mukana sekä ostajien että palveluntuottajien uusia edustajia.

Palveluntuottajan ja hankitun palvelun valvonnassa on kyse ainakin kahdesta asiasta: 1) valvotaan, että palveluntuottajan kelpoisuus vastaa sopimuksen mukaista tasoa ja 2) valvotaan, että palvelun sisältö vastaa sitä mitä sopimuksessa on luvattu palvelun olevan esim. laadultaan. Tässä valvontatehtävässä, tarvitaan sekä asiakaskohtaista palautetietoa että tietoa palveluntuottajan toiminnasta (mm. henkilöstön määrästä, koulutuksesta, palveluntuottajan taloudellisesta tilanteesta ja sen muutoksista, johtamisesta), jota sopimus koskee.

Käsitteiden kirjavuus ja epätarkkuus vaikeuttavat myös palvelujen hankintaa lastensuojelun perhetyön alueella. Tavallisinta lienee, että koti-, lastenhoito- ja perhepalveluja tarjotaan ja myydään perhetyönä, perhetyön hinnalla. Jotta oikeille asiakkaille saataisiin heille sopivilla hinnoilla oikeaa palveluja, pitää palvelun ostajan, käyttäjäasiakkaan ja palvelun tuottajan päästä riittävään yhteisymmärrykseen (selkeisiin tuotekuvauksiin) siitä, mitä palvelua ollaan ostamassa, tuottamassa ja tarvitsemassa – ja millä hinnalla.

Yhtenäisten tuotekuvausten esittämistä palvelujen tarjonnasta on mahdollista mm. PALVE-tietokannassa, jossa mm. lastensuojelupalveluntuottajat voivat esitellä palveluyksikkönsä ja tuotteensa (www.lapsitieto.fi/palve). Myös työnjaolla on pyritty selkiyttämään niin, että lasten palveluesittelyt olisivat nimenomaan Palvelu-tietokannassa ja hoivayrittäjien sivuilla muita palveluita www.hoivayrittajat.com. Kuntaliitossa on meneillään kehitystyön valmistelu ”sähköisen hankintaprosessin” aikaansaamiseksi, joka rakentuisi Palve-tietokannan laajentamiseen ja web-pohjaiseen työkaluun (suurimpien kuntien kanssa). Tämä työkalu palvelee myös suorahankinnoissa, ei siis vain tarjousmenettelyissä, ja sen on tarkoitus kattaa kaikki palveluntuottajat, myös julkiset tuottajat. Tämä tulee yhtenäistämään tuotekuvausten rakenteita, mutta toki jokainen palveluntuottaja viime kädessä itse määrittelee tuotteensa. Myös www.vslapset.fi-sivuilla Varsinais-Suomen lastensuojelujärjestöt ovat tuotteistaneet ja yhdenmukaistaneet palvelutarjontaansa kunnille.

Perhetyön ja perhekuntoutuksen palvelun kuvausrunkoa varten on työkalu olemassa, ja sen pohjalta esim. Joensuun seudulla tuotteet on kuvattu (Holma & Rousu 2005). Palve-tietokantaan sisältyvät rakenteet ohjaavat kuvauksia yhtenäisempään suuntaan (kaikki ilmoittavat samanlaiset asiat palvelustaan). Tähän aihioon periaatteessa sopisi myös perhetyön erilaisten tuotteiden kuvaaminen. Vaikka näiden tuote- ja palvelukuvausten perusrunko onkin olemassa, vaihtelee käytännössä se mitä kukin palveluntuottaja niihin kirjoittaa. Jos tämän sähköisen hankintaprosessin työkalun rahoitus järjestyisi, niin Suomen Kuntaliiton erityisasiantuntija Sirkka Rousun mukaan PALVE-tietokannan yhteyteen olisi mahdollista toteuttaa tämänlainen kehitystyö.

Tuotekuvaukset laaditaan sekä asiakasta että tilaajaa varten. Niiden tulisi olla avuksi sosiialityöntekijälle, kun hän miettii, mitä tilaa ja mistä. Listaan sisällytetään tuotekuvaukset vain sellaisista yksiköistä ja toimintamuodoista, jotka tarjoavat ja tuottavat perhetyötä useammille tilaajille (ylikunnallisesti). Siten kunnan oman toimintana omille kuntalaisille järjestämä perhetyö jää tämän ulkopuolelle; tietojen kokoaminen ja esittely on kunnan omalla vastuulla. Tuotekuvausten tulisi sisältää lääneittäin ja seutukunnittain perustietojen lisäksi tutkittuun tietoon tai toteutettuun seurantaan perustuvaa tietoa ja kokemusta siitä, mikä mallissa toimii ja keille se erityisesti sopii, mikä ei toimi, mikä hankalaa ja millaisia hankaluuksia havaittu.⁶

Palvelujen ostaminen yksityisiltä on liittynyt perinteisesti lähinnä sijaishuoltoon, ja useimmiten on asioitu jo tunnettujen, melko suurten toimijoiden kanssa. 1990-luvulta alkaen yksityisten pienehköjen palveluntuottajien määrä on lisääntynyt, erityisesti perhekotien myötä. Tilastot eivät kuitenkaan kerro perhetyön ja perhekuntoutuksen piirissä olevista yhtään mitään; mitä todennäköisimmin vaihtelua on myös siinä, miten asiakkaat tilastoituvat päivätoiminnan ja laitosten avotoiminnan piiriin – ammatillinen arvaus on, ettei valtakunnasta löydy tästä tietoa muutoin kuin yksittäisten yksiköiden ja kuntien johtavien työntekijöiden pöytälaatikoista – ja toisinaan raporteista. Suuntaa antavasti yksityisen palvelun tuottamisen osuus esitetään taulukoissa 2 ja 3.

6 Tässä on käytetty Sirkka Rousun tuottamaa tekstiä.

TAULUKKO 3. Lastensuojelun (sijaishuollon) toimintayksiköiden määrä vuonna 2005 ylläpitäjän mukaan (laitokset ja ammatilliset perhekodeit). Lähde: Stakesin eri tietokannat,

Toimintayksikkö	N	%	N
Julkinen valta (kunnat, kuntainliitot ja valtio)	113	19	
Yksityinen (läänihallituksen lupa)	490	81	
– joista laitosluvalla			312
– perhehoitoluvalla			178
Yhteensä	603	100	

TAULUKKO 4. Lastensuojelulaitosten hoitopäivät vuonna 2005 ylläpitäjän mukaan

Ylläpitäjä	%	%
Julkinen valta	32	
Yksityinen	68	
- josta järjestöjen		23
- yritysten		45
Yhteensä	100	

Noin joka viides lastensuojelun toimintayksikkö on kunnan tai valtion omistama, ja neljä viidestä on yksityisiä. Kuitenkin kolmasosa hoitopäivistä on julkisen vallan yksiköiden hoitopäiviä. Tämä tarkoittaa, että julkisen vallan yksiköt ovat yksityisiä suurempia paikkaluvultaan. Yritykset tuottavat jo lastensuojelun laitoshuollon hoitopäivistä suurimman osan; 45 prosenttia hoitopäivistä tarjoaa yksityinen yritys – ja järjestöt vastaavat 23 prosentin hoitopäiväosuudesta.

Jos vielä 1990-luvulla elettiin myyjien markkinoiden aikaa, nyt tilanne on muuttumassa. Sitä mukaa kun kokemusta kertyy ja myös lastensuojelupalvelujen ostaminen ammatillistuu, syntyy vähitellen kilpailutusten kautta paitsi hintakilpailua myös ostajan markkinat. Ostajat ovat jo nyt tehneet sijaishuollossa yhteistyötä useita vuosia, ja osaamista alkaa jo olla suuremmilla paikkakunnilla. Nyt ollaan tilanteessa, jossa avohuollon tuotteistus käynnistää vastaavan prosessin, ja tämä edellyttää osaamisen kasvattamista myös avohuollossa.

Perhetyön organisoinnista

Terveytensä tai kehityksensä suhteen vakavassa vaarassa olevan lapsen tarpeisiin vastaaminen edellyttää pääsääntöisesti joustavaa, monialaista ja yli erilaisten ammatillisten ja hallinnollisten rajojen menevää, toimivaa työkäytäntöä. Yhtäältä tarvitaan liikutelavaa ja jalkautunutta, asiakkaiden kotiin menevää yksikköä ja työparia, jonka käytössä on erilaista asiantuntemusta, jopa ympäri vuorokauden, viikonloppuisin ja iltaisin. Toisaalta tarvitaan yksikköjä, joilla on valmius ottaa koko perhe ympärivuorokautisesti kuntoutukseen ja sisään asumaan.

Lastensuojelulain 13.4.2007/417, 11 § mukaan

Kunnan on huolehdittava siitä, että ehkäisevä lastensuojelu sekä lapsi- ja perhekohtainen lastensuojelu järjestetään *sisällöltään ja laajuudeltaan* sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua on järjestettävä tarvittavassa laajuudessa niinä vuorokauden aikoina, joina sitä tarvitaan.

Lastensuojelun on oltava *laadultaan sellaista*, että se takaa lastensuojelun tarpeessa oleville lapsille ja nuorille sekä heidän perheilleen heidän tarvitsemansa avun ja tuen.

Yksi sosiaalityöntekijä, yksi ammattilainen tai kahden perhetyöntekijän työparikaan ei välttämättä kykene riittävän syvästi ja laaja-alaisesti vastaamaan eteen tuleviin perheen aikuisten ja lasten yksilöllisiin tarpeisiin perhekohtaisissa tilanteissa. Tarvitaan *toiminnallinen kokonaisuus*, josta löytyy osaamista monenlaisiin tilanteisiin ja josta useampi taho voi tällaista apua sovitusti järjestää sekä vastata tällaisiin tilauksiin.

Lastensuojelulaissa (13.4.2007/417, 14 §) säädetään moniammatillisen asiantuntemuksen turvaamisesta. Tätä pykälää on syytä lukea myös perhetyön konsultaation järjestämisen yhteydessä:

Kunnan on huolehdittava siitä, että *lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä on käytettävissään* lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta.

Kunnan tai useamman kunnan yhdessä *tulee asettaa* sosiaali- ja terveydenhuollon edustajista, lapsen kasvun ja kehityksen asiantuntijoista sekä muista lastensuojelutyössä tarvittavista asiantuntijoista koostuva lastensuojelun asiantuntijaryhmä. Lastensuojelun asiantuntijaryhmä avustaa sosiaalityöntekijää lapsen huostaanottoa sekä sijaishuoltoa koskevien asioiden valmistelussa ja muussa lastensuojelun toteuttamisessa. Lisäksi asiantuntijaryhmä antaa lausuntoja lastensuojelutoimenpiteitä koskevan päätöksenteon tueksi.

Ei vain perhetyö vaan koko lastensuojelutyö on murroksessa. Uusi lastensuojelulaki on aktivoinut kunnissa tarkastelemaan paitsi palvelujen järjestämistä myös asiantuntijuuden saatavuutta. Henkilöstön määrässä ja kelpoisuudessa olevat vajavuudet ovat nousseet näkyviin; myös julkisuus on ollut asiasta kiinnostunut. Lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtävien vaativuus on aina ollut alan keskuudessa tunnettu asia, vaikkakaan sen edellyttämiä rakenteellisia muutoksia ei ole saatu aikaan sen enempää koulutuksessa, tehtävärakenteessa kuin palkkauksessakaan. Kaikille riittää lastensuojelussa kysyntää ja töitä – niin korkeakoulutasoisille (maisteri ja sosionomi-AMK) kuin opistotasoisille, maallikkovapaaehtoisia myöten.

Nykyinen työnjako kunnissa ei vastaa kaikin paikoin lain vaatimuksia. Muodollisesti epäpätevän henkilöstön tilalle ei ole saatavissa muodollisesti päteviä. Joissain kunnissa on käynnistetty neuvottelut lastensuojelun henkilöstön uusista tehtävistä ja toimenkuvista. Uudelleen organisointi voi olla reagointia lainmuutoksen aiheuttamaan kriisiin, mutta voi samalla synnyttää myös pysyvemmän, ja toivottavasti asiakaslasten näkökulmasta paremmin toimivan työnjaon lastensuojeluun. Keskustelussa sekaantuvat helposti tehtävänimekkeet (kuten sosiaaliohjaaja) ja työtä kuvaavat tehtävät (kuten perhetyöntekijä). Valtakunnallinen työryhmä (Sarvimäki & Siltamäki 2007) ei sisällyttänyt perhetyöntekijöiden nimekkeitä tehtävärakennetta kuvaaviin nimekkeisiin, vaan suosituksessa puhutaan sosiaaliohjaajista.

Kunnissa ja isommissa kaupungeissa on lähdetty kulkemaan omia linjoja.⁷ Rovaniemellä lapsiperhepalveluissa perhetyötä tehdään sekä perhepalvelukeskuksessa että perhesosiaalityössä. Yhtenä päälinjana on ollut nimetä lastensuojelun perhetyöntekijät sosiaaliohjaajiksi, joiden toimenkuviin ollaan liittämässä esimerkiksi lastensuojeluilmoitusten tarkastamiseen ja lastensuojelun

7 Tässä Helsingin kuvaus perustuu Sisko Lounatvuoren puhelinhaastatteluun ja Vantaan kuvaus on Ilkka Määtän laatima.

tilanearviointiin liittyviä tehtäviä. Sosiaalialan ammateiksi lastensuojelussa muodostuisivat siten sosiaalityöntekijä, sosiaaliohjaaja ja lähihoitaja.

Toisenlainen linjaus on tehty Vantaalla, jossa lastensuojelun avohuoltoon ollaan rakentamassa erillisiä tehtävänkuvia sosiaalityöntekijöille, sosiaaliohjaajille ja perhetyöntekijöille. Sosiaalityöntekijän vastaa lain asettamista tehtävistä. Sosiaaliohjaajat osallistuvat sosiaalityöntekijän työparina mm. lastensuojelutarpeen arviointiin sekä myös, jos joudutaan puuttumaan akuutteihin väkivaltatilanteisiin perheissä. Perhetyöntekijät keskittyisivät perheiden hoitamiseen ja kuntoutukseen. Sosiaalialan ammateiksi lastensuojelussa muodostuisivat sosiaalityöntekijä, sosiaaliohjaaja ja perhetyöntekijä, ja lisäksi perhekuntoutuksen ohjaajat muodostaisivat vielä oman ryhmänsä. (Aikuissosiaalityössä Vantaalla on jo olemassa erillinen sosiaaliohjaajan toimenkuva.)

Pyrkimyksenä on luoda tehtävärakenteet, joissa tehtävät ja ammatit voidaan nähdä hierarkkisuuuden sijasta rinnakkaisina, ja joiden puitteissa kukin ammattikunta pystyy kehittämään omaa osaamistaan ”loputtomiin” päätyttä väistämättä toiseen ammattiin. Sosiaaliohjaajasta tai perhetyöntekijästä ei oppimisen, omassa työssä kehittymisen ja pitkän työkokemuksen myötä tulisi vain ”pikkusosiaalityöntekijää”, ja vastaavasti sosiaalityöntekijä ilman statuksen menetystä voisi halutessaan ryhtyä tekemään lastensuojelun avohuollon perhetyötä sen sijaan, että lähtee esimerkiksi sairaalaan tai perheneuvolaan tekemään hoidollisempaa sosiaalityötä. Pyrkimyksenä on palkkauksen sekä työn ja työnjaon kehittämisen kautta tehdä lastensuojelusta halutumpaa kaikille toimijoille.

Tällä hetkellä perhetyön organisointi on joka tapauksessa kirjavaa; määrittelyt, rajaukset, työnjako eri ammattiryhmien välillä, yhteistyökäytännöt ja sopimukset ovat vaihtelevat. Kunnan sisäinen yhteistyö perhetyön osalta muodostaa oman kokonaisuutensa, jolla on paikalliset historialliset juurensa. Lisäksi kunnat tekevät yhteistyötä järjestöjen ja yhä enemmän myös yksityisten yritysten ja palveluntuottajien kanssa. Kaikkien tuotevalikoimassa on monenlaista toimintaa, kotiin viedyn avun lisäksi toiminnallista tukemista ja psykososiaalista perhetyötä, erilaisia menetelmiä, perhekuntoutuspaketteja, vertaisryhmiä ja perheleirejä.

Sen mukaan, missä organisaatiossa perhetyöntekijä toimii, määräytyy perhetyöntekijöiden työn johtaminen ja ohjaaminen eri ammattiryhmän edustajille. Lastensuojelussa perhetyö on kytketty tiiviisti sosiaalityöhön, ja kunnalliset perhetyöntekijät on usein sijoitettu sosiaalityöntekijän alaisuuteen. Näin myös perhetyöntekijöiden ohjaaminen ja johtaminen on nähty sosiaalityöntekijöiden työnä.

Perhetyön lisääntyessä ja tekijöiden ammattitaidon ja työmenetelmien kehittyessä kytkös sosiaalityön ohjaukseen on muuttumassa. Suuremmissa yksiköissä on jo johtavia perhetyöntekijöitä, jotka vastaavat työn ohjauksesta. Perhetyön osalta on ehkä ”löystymässä” vaatimus yhteen tiettyyn ammattikuntaan kuulumisesta; sen sijaan yhä vahvemmin nähdään tarve moniammatillisuuteen ja myös työntekijöiden erilaiseen peruskoulutukseen. Oleellisimmaksi nousee, että lähiesimies ja ohjaava työntekijä tuntevat työn substanssin sekä ilmiöt, jotka liittyvät toimimiseen asiakasperheen kotona.

”Valtavirta” lienee tällä hetkellä, että perhetyöstä on tulossa enenevässä määrin AMK-tasoista, alemman korkeakoulutason työtä, ja lastensuojelun perhetyöstä puhuttaessa erityisesti sosionomien työtä. Sellainen ihmissuhde- ja muutostyö, joka on kuulunut aiemmin sosiaalityöntekijöille, on siirtymässä perhetyöntekijöiden osaamiseksi ja työksi.

Perhetyön tulevaisuuden suuntia voisivat olla esimerkiksi seuraavat:

1. perhetyö pedagogisoituu? Syntyy varhaiskasvatuksen kandidaattien tai kasvatustieteiden maisterien naisittama Nanny-kasvatuksellinen/edukatiivinen perhetyö.
2. perhetyö juridisoituu? Perhetyöntekijät osallistuvat yhä enemmän arviointiin ja lausuntojen laatimiseen, jolloin vaarana on, että sosiaalityön semijuridiset tehtävät liukuvat perhetyöntekijöille.

3. perhetyö hoidollistuu ja terapoituu? Perhetyö vahvistuu psykiatristen erikoissairaanhoitajien ja hoitotyön tyyssijaksi, jolloin orientaatio tukeutuu perhehoitotyöhön ja hoitotieteeseen.
4. perhetyö yksityistyy? Syntyy yksityiset, moniarvoiset ja monitasoiset perhetyön markkinat, joilla tarvitaan hankintaosaamista (Lahtinen 2007).

Todennäköisempiä perhetyön kehityssuuntia kuitenkin ovat:

1. Ammatillistuminen vahvistuu perhetyöntekijöiden järjestäytymis- ja koulutusasteen kasvaessa. Kvalifikaatiovaatimusten noustessa lähihoitajien lisäkouluttautumisen tarve lisääntyy. Lähihoitajatutkinto ei enää riitä haastavien perheiden kanssa tehtävään perhetyöhön. Sen sijaan lähihoitajakoulutus palvelee erinomaisesti konkreettisempaa kotipalvelutyötä.
2. Valitettavasti asiantuntijuuden lisääntyminen ei näy lyhyellä aikavälillä ansiokehityksessä, perhetyöntekijöiden keskimääräiset ansiot uhkaavat jäädä alhaisiksi mm. vuorolisien puuttuessa
3. Perhetyö monipuolistuu; perhetyön kirjo kasvaa. Esimerkiksi eri vuorokauden aikoina tarjottavien perhetyön palveluiden tarve kasvaa, mutta toimijoita ja tuottajia ei ole. Yksityiset markkinat kiiruhtavat paikkaamaan palveluaukkoa (Lahtinen 2007).

YHTEENVETO JA EHDOTUKSET

Lastensuojelun palveluiden tarjonnasta, tukimuotojen ja palvelujen määrästä, kattavuudesta ja vaikuttavuudesta on vaikea (miltei mahdotonta) saada valtakunnallisesti kuvaavaa ja kokoavaa käsitystä. Lastensuojelun palvelujärjestelmä ei käytännössä muodosta seuduittain määrällisesti, rakenteellisesti eikä laadullisesti yhtä kokonaisuutta. Sekä avo- että sijaishuollon; sekä perus- että erityistason lasten, nuorten ja perheiden palvelujen tarve, saatavuus ja sisällöt vaihtelevat paljonkin alueittain ja kunnittain. Myös sosiaalityöntekijöiden tehtäväkuvat vaihtelevat käytännössä paljon. Lapsi- ja perhepalvelujen järjestelyt sekä tiimityön rakenteet muodostavat oman toimintatapansa, paikallisesti luodun käsitteistönsä ja kirjonsa. Kehityksellä on pitkät kulttuuriset, poliittiset ja historialliset juurensa.

Rakenteelliset muutokset ihmisten elinoloissa näkyvät myös lasten hyvinvoinnin erojen lisääntymisenä. Kehitys haastaa myös hyvinvointipalvelut uudella tavalla tarkastelemaan ja kehittämään palveluitaan vastaamaan muuttuviin tarpeisiin. Palveluiden tuotannossa ja ideologiassa tapahtuneet muutokset (esim. new public management) heijastuvat monenlaisina vaikutuksina palvelujen tarpeen ja tarjonnan kohtaamisessa. Vilkas projektikehittäminen, julkisen vallan säästötoimet sekä toistuvat organisaatiomuutokset, jotka rakentavat palveluja uusiin kehikkoihin, osoittavat hyvät ja huonot puolensa.⁸

Perhetyö ja konkreettinen, kokonaisvaltainen, arkinen auttaminen ja itsenäisen selviytymisen tukeminen on aina kuulunut sosiaalityön ytimeen. Vahva järjestöjen ja kolmannen sektorin panos on merkinnyt erityisesti perhetyön osalta merkittävää työmenetelmien ja palvelujen kehitystä. Parhaimmillaan pitkäkestoisissa hankkeissa on jopa toistakymmentä vuotta kehitelty uusia työmuotoja (esim. vauvaperhetyön kotimaista osaamista kokoavassa selvityksessä olevat hankkeet on sinänsä ja sellaisinaan pitkän kehittelyn tuloksia). Osaamista on karttunut. Parhaimpia hankkeita yhdistää muutama asia: ne ovat strukturoituja ja vaiheistettuja toimintatapoja, joissa palvelua ja menetelmiä on kehitetty kohdespesifisti. Ne toimivat siten ikä-, sukupuoli-, sukupolvi- ja kulttuurisensitiivisesti, ilmiön ja ongelmakentän erityisyyden tunnistavasti, lapsi- ja perhelähtöisesti.

Erialaisten tukimuotojen ja palvelujen eriytyneet kehitys ja samanaikainen perhetyön monimuotoistuminen ovat muodostaneet tilanteen, jossa sosiaalityöhön kuuluva kokonaisvaltaisuus etäännyy yhä kauemmaksi sosiaalityöntekijän välittömästä toimintakentästä. Yhä pidemmälle edennyt erikoistuminen, sektoroituminen ja ammatillistuminen tarkoittaa suurta koordinointihaastetta ja -tehtävää. Se tarkoittaa myös jatkuvaa haastetta kytkeä viranomais- ja kansalaisvaikuttaminen yhteen, mahdollistaa tarpeellinen vuoropuhelu ammattiauttamisen ja maallikkoauttamisen, ihmisten läheisverkostojen ja arkisen avun välille.

Ratkaisua tulee etsiä mm. siihen, miten perhetyön osaaminen siirtyy perustyön rakenteisiin. Rinnakkaisia osaamisen muotoja pitää voida koota ja arvioida sekä käytännön työn yhteydessä että yleisemmin. Pitkäkestoisistakin hankkeista on vain harvoin tehty seurantatutkimuksia tai tarkasteltu tuloksia asiakkaiden ja lasten näkökulmasta. Valtakunnallista perhetyön projektia lopetettaessa (2000) kävi ilmi, että useilla perhekuntoutusyksiköillä oli kerättyä asiakaspalautetta erilaisiin pahvilaatikoihin hattuhyllyille (kuten se ilmaistiin), mutta kenelläkään ei ollut aikaa arkityön ohella koota näitä palautteita ja selvittää asiakkaiden oloja seuranta-ajan jälkeen.

⁸ Alkukiteytyksessä on käytetty Marjatta Bardyn kommentointitekstiä.

Kohti selkiytystä

Kehityskulkujen tarkastelu osoittaa toimintamuotojen ja käsitteiden kirjon. Ja voi kysyä, voisiko toisin ollakaan? Niinpä seuraavaksi ehdotuksissa luodaan näköaloja sille, että koostava työ pääsisi paremmin vauhtiin sekä toiminnan että käsitteiden osalta. Vuonna 2008 voisi asettaa tavoitteeksi *resurssoida toimia, jotka tähtäävät koostamaan ja vahvistamaan lasten kasvuympäristöjä ja perheiden arkea kansallisesti ja paikallisesti.*

Lastensuojelussa voisi olla selkiyttävää puhua sen ydinpalveluista ja ydintoiminnoista. Lastensuojelutehtävän toteuttamiseksi tarvittavia ydinpalvelut kiinnittyvät sekä avohuoltoon että sijaishuoltoon. Yhtäältä on kysymys näiden ydinpalvelujen, yleisten tuki- ja palvelujärjestelmien, kehittämisestä ja toisaalta lapsi- ja perhekohtaisesta palvelukokonaisuuden järjestämisestä räätälöidyn, joustavan ja lapsen tarpeen mukaisen terapian ja moninaisten erityistoimien varmistamiseksi. Lastensuojelun ydintoimintana sosiaalityö kutoo ja kytkee asiakaskohtaisen kokonaisuuden, vastaa lapsen edun toteutumisesta ja prosessin kuljettamisesta sen mukaisesti. Ydintoiminta koostuu monen ammattikunnan työstä ja yhteistyöstä lapsen ja perheen kanssa. Yhteistyöprosessina kokonaistilannetta seurataan, selvitetään ja arvioidaan. Ydintoimintoihin kuuluu hyvän huostaanoton toteuttaminen silloin, kun se on välttämätöntä lapsen edun kannalta.

Tavoitteeksi ja lastensuojelun ydintoiminnan linjaukseksi voisi asettaa *lapsilähtöisen, osallistavan ja kulttuurisensitiivisen työtteen vahvistamisen; tutkimukseen perustuvan tiedon sekä lapsen, perheen ja ammattilaisten asiantuntijuuden ja kokemuksen hyväksikäytön.*

Sosiaalialan tehtävien muutoksista on havaittu kehityskulkuja, joissa *lastensuojelun sosiaalityö on siirtymässä perhetyöntekijöille, ja perhetyöntekijöiden tehtävät ovat siirtymässä lapsiperhepalvelutyöntekijöille.* Tämä muutos tuo mukanaan jatkuvaa selkiytyksen tarvetta sekä tehtävien rajoilla että nimikkeiden ja kelpoisuuksien suhteen.

Selvityksen tehtävänä oli hakea selkiytystä lastensuojelun avohuoltoon ja perhetyöhön. Se tuotti hahmotelmaa *lastensuojelussa ja perhetyössä tarvittavista osaamisalueista.* Osaamisalueet painottuvat tilanteen mukaan eri tavoin. Niiden kuvaaminen tuo konkreettisesti näkyviin *tarpeen monenlaisen ammatillisen osaamisen yhdistämiseen,* yhteistyöhön. Lastensuojelussa ja perhetyössä vaadittuja osaamisalueiden sisältöjen luonnostelua voi jatkaa ja täydentää:

- Lapsiosaaminen – lapsen kuuleminen, osallisuuden vahvistaminen, sensitiivinen kehityksen tuki, traumaattisten asioiden ja kokemusten työstäminen
- Perheosaaminen – perheen dynamiikan tunnistaminen, perheen sisäisten vuorovaikutuskysymysten tuntemus ja kyky puuttua prosesseihin, traumaattisten kokemusten ja menetysten työstäminen
- Muutososaaminen – perhesysteemissä ja -suhteissa muutoksen aikaansaamisen taidot, kuntoutumisen tuki
- Eettinen osaaminen – privaatin kunnioittamisen - puheen ja toiminnan yhdistäminen
- Erityisosaaminen – tietyn ongelmatematikkaan liittyvä osaaminen, kuten esim. mielenterveyden, päihderiippuvuuden, väkivaltakysymysten, ADHD, kulttuurien tuntemus, kehitysvammaisuus, varhainen vuorovaikutus, seksuaalisen hyväksikäytön tunnistaminen ja hoito, kriisiperhetyö
- Verkosto-osaaminen – lapselle merkityksellisten läheisten verkoston kartoittaminen, sen merkityksen selvittäminen tuen, kontrollin ja turvajärjestelyjen suhteen, resurssien kanavoiminen lapsen tueksi, yhteisösuhteiden tunnistaminen
- Kontekstuaalinen järjestelmä- ja yhteistyöosaaminen – toimintaympäristön ja taustaorganisaation lainalaisuuksien ymmärtäminen, asiantuntijoiden ja palvelujärjestelmän hyödyntäminen
- Siirtymäosaaminen – perheen jäsenten ja yksilöiden tuki, asiakkaan kuntoutusprosessin alku, etenemisvaiheet ja loppuminen; saattaen vaihtaminen jatkopaikkaan, myös työntekijän omaa luopumista asiakassuhteesta.

Lista on vaikuttava, suorastan mykistävä, mutta samalla se kuvaa käytännön haasteita hyvin. Lista toimii yksittäisen sosiaalityöntekijän osaamisalueen hahmottajana, mutta myös lastensuojelun työryhmä (tai kunnan perustama asiantuntijaryhmä) voi tarkastella omaa osaamistaan tämän listan kautta.

Keskeinen haaste on, että

- perhetyön ydintehtävät selkiytyvät
- kansalaiset ja asiakkaat voisivat ymmärtää, mitä heille tarjotaan kun heille tarjotaan avo- huollon tukitoimia, perhetyötä tai perhekuntoutusta
- toimialan sisällä tiedetään mistä puhutaan
- yhteistyökumppanien kesken voidaan ymmärtää, mistä puhutaan
- perhetyöntekijät tietävät, mitä perhetyö missäkin yhteydessä on
- tiedetään, mikä on organisatorinen kokonaisuus ja kuka toimintaa johtaa.

Tällä hetkellä yhteistä on kirjavuus: lapsen, nuoren ja perheenjäsenten tarpeiden kirjo; perhe- työmuotojen kirjo; perhetyön sisällöllinen kirjo; palveluntuottajien kirjo; perhetyöntekijöiden koulutustaustan ja ammatillinen kirjo; perhetyön organisatorinen ja johtamisen kirjo; kunnallisen ja seutukunnallisen perhetyön kirjo.

Ehdotus:

Käsitteellistä selkiytystyölle on jatkuvaa tarvetta. Erityisesti olisi tarvetta jatkaa selvitystä työryhmässä, joka ottaisi kantaa lastensuojelun sosiaalityön ja lastensuo- jelun perhetyön vaativuuteen, koulutussisältöihin, koulutustasoon, työnimikkeisiin ja palkkaukseen.

Selkiyttävää on puhua perhepalvelujen yhteydessä neuvolan perhetyöstä, koulun perhetyöstä jne. Ainakin juridishallinnollisissa yhteyksissä käsite *lastensuojelun perhetyö* olisi riittävän toimiva. Sitä määrittäisivät seuraavat seikat

Lastensuojelun perhetyöllä tarkoitetaan:

- lastensuojelukontekstissa tapahtuvaa
- lapsilähtöistä, perhettä tukevaa ja perhekokonaisuuden toimivuutta vahvistavaa
- tavoitteellista ja suunnitelmallista
- intensiivistä ja ammatillista (moniammatillista)
- psykososiaalista, toiminnallista, monimuotoista työtä,
- joka kohdistuu sekä perheen jäseniin yksilöinä että perhekokonaisuuteen;
- jota tehdään perheen kotona taikka lapsen arki- ja kasvuympäristössä; taikka tähän tarkoi- tukseen varatuissa tiloissa jaksoittain toteutettuna.
- jonka käynnistymistä edeltää lähete taikka ammatillinen arvio perhetyön tarpeesta:
- jonka etenemistä arvioidaan säännöllisesti ja sovitusti asiakkaan kanssa, lapsen asiasta vas- taavan sosiaalityöntekijän (kirjallinen suunnitelma) ja tilaajan (lähetteen tekijän) kanssa
- johon tarvittaessa kytketään muita palveluja niin että siitä muodostuu tarvetta vastaava palvelukokonaisuus
- jossa huolehditaan, että perhetyön jälkeen lapsen ja perheenjäsenten tarvitsemista palveluista, tuesta sekä mahdollisesta jälkihuollosta ja -hoidosta on sovittu.

Niin perhetyön kuin koko lastensuojelun palvelujärjestelmä ja käsitteistö saavat sisältönsä paikall- lisella tasolla, paikallisissa yhteistyökäytännöissä. Postmodernina aikana on syytä kysyä, onko tarpeenkaan virtaviivaistaa, yhdenmukaistaa taikka mallintaa toimintaa yhteen muottiin. Tai onko se mahdollistakaan seutujen ja kuntien kulttuurisesti, taloudellisesti ja historiallisesti eri- laisissa konteksteissa.

Perhetyön toiminnallinen kokonaisuus

Perhetyön yksi juuri on kotipalvelussa, kodinhoitajien täsmä- ja tehostetussa avussa perheille erilaisissa riskitilanteissa ja kriiseissä. Se on tarjonnut arkista apua kotiin ja lastenhoitoon sekä opettanut ja ohjannut perheenjäseniä kodinhoidollisissa tehtävissä. Nyt tämän avun tarjonta kunnallisena palveluna on vähentynyt siinä määrin, että sen lisääminen on tarpeen. Velvoite palvelun järjestämiseen ei ole tänä aikana kadonnut. Sosiaalihuoltolain 17 § edellyttää, että kunta järjestää lapsiperheiden kotipalvelua laissa mainituissa tilanteissa.

Lapsiperheillä on ajoittain uupumuksen, sairastumisen, yllättävien tilanteiden ja avuttomuuden takia tarve konkreettista kotipalveluun. Avun tarve sisältää sekä puolesta tekemistä että tekemään ohjaamista: siivousapua, pyykkiapua, ruokatalouden pyörittämisen apua (kotiapua), tilapäistä lasten hoitoapua (hoitoapu) lapsen läksyjen ohjausta ja valmennusta koulutyöhön sekä vanhemman ohjaamista auttamaan lasta (kotikouluapua), lapsen kouluun saattamiseen apua (saatto- ja kuljetusapua). Apu tähtää siihen että perhe selviää itsenäisesti kodin arjen pyörittämisestä ja lasten hoidosta. Apu voi olla tilapäistä tai tarve voi olla myös pitkäkestoinen.

Ehdotus:

Kotipalvelujen saatavuutta tulee lisätä tuntuvasti kunnissa.

Kunnallista kotipalvelua on oltava saatavilla jokaisessa kunnassa.

Jos sitä ei järjestetä kunnan omana toimintana, kunnan tulee varmistaa, että palvelua on tarvittaessa saatavana ja että lapsiperheen taloudellinen tilanne ei ole esteenä avun käytölle.

Enhäisevän toimeentulotuen momentilla tulee olla varattuna riittävästi rahaa, jolla perhe voisi tarvitessaan ostaa kotipalvelua ja lastenhoitoapua.

Kunta voi myöntää myös palveluseleitä paitsi kodinhoito- ja lastenhoitotarkoituksiin myös mm. siivoukseen, pyykinpesuun ja erilaiseen kodin kunnossapitoon ja korjaustyöhön.

Perhetyö hakee paikkaansa palvelurakennemuutoksessa. Niin pääkaupunkiseudun kunnissa kuin muissa suurissa kaupungeissa omia palvelurakenteita on muutettu 1980-luvulta alkaen. Erityisen paljon laitusrakenteiden ja toiminnan muutos, projektikehittäminen, seutukehittäminen ja palvelurakennemuutos ovat koskettaneet pienempiä kuntia. Koosta riippumatta jokaisen kunnan ratkaistavana ovat omat erityiset kysymykset sosiaalityön ja perhetyön suhteen. Yksi niille on yhteistä: yhtäältä määritellään perhetyötä ammattina, sen yhteistyösuhdetta lastensuojelun sosiaalityöhön, ja toisaalta haetaan perheen arkeen sopivia, joustavia uusia palvelukonsepteja ja toimintamuotoja.

Yhtä kokonaista maakuntaa (Keski-Suomi) koskeva kartoitus toi esiin perhetyön kirjon, mutta se myös jätti ilmaan vakavan kysymyksen: jos kunnassa ei ole perhetyöntekijöitä, onko silloin lastensuojelun avohuoltoa kehitetty jollain uudella innovatiivisella tavalla? Vai onko näissä kunnissa avohuollossa palveluja lainkaan? Keski-Suomen 26 kunnasta 12:ssa ei ollut yhtään perhetyöntekijää. Vielä muutama vuosi sitten peruspalvelujen arvioinnin yhteydessä oltiin kiinnostuneita perhetyön levinneisyydestä, ja oltiin iloisia kehityksestä. Nyt tarkastellaan jo aukkopaikkoja, ja surraan niitä.

Kansallisia linjauksia ja oppaita, jotka sivuavat perhetyötä, on julkaistu useita. Ne perustuvat kunkin sektorin ja toimintakokonaisuuden (varhaiskasvatuksen, päihdetyön, mielenterveyspalvelujen, neuvolapalvelujen) omaan kehitykseen ja linjaavat sitä eteenpäin. Kunkin sektorin toimijat tuntevat omat oppaansa hyvin.

Lapsen, nuoren ja perheenjäsenten perhetyön tarve havaitaan yhtäältä peruspalveluissa, toisaalta erityispalveluissa, ja myös näiden risteyskohdissa lastensuojelussa. ”*Tilauksia*” lastensuojelun perhetyöhön tulee montaa kautta; perhetyön tarpeen puheeksi ottajia ja ilmaisijoita on useita.

Peruspalveluista yhteydenottaja on useimmiten terveydenhuollosta, neuvolasta. Päivähoidon työntekijät tekevät harvemmin lastensuojeluilmoituksia, mutta saattavat muutoin ottaa puheeksi perhetyön tarpeen lastensuojelun kanssa. Koululta nimenomaan oppilashuollon edustajat ovat aktiivisia. Myös seurakunnat saattavat olla aktiivisia perhetyön tarpeen esille ottamisessa. Sen lisäksi lapsen, nuoren taikka vanhemman psykiatrisen tutkimuksen tai osastohoitojakson jälkeen voidaan – toisinaan jopa vaativasti – suositella perhetyötä.

Lastensuojelulain mukaan kunnan on huolehdittava lastensuojelun järjestämisestä sisällöltään ja laajuudeltaan sellaiseksi kuin kunnassa esiintyvä tarve edellyttää. Lapsi- ja perhekohtaista lastensuojelua on järjestettävä tarvittavassa laajuudessa niinä vuorokauden aikoina, joina sitä tarvitaan. Vielä säädetään lastensuojelun laadusta: sen on oltava laadultaan sellaista, että se takaa lastensuojelun tarpeessa oleville lapsille ja nuorille sekä heidän perheilleen heidän tarvitsemansa avun ja tuen.

Erilaisen perhetyön järjestäjiä ja tarjoajia on paljon. *Perhetyön palvelukokonaisuus onkin hajallaan*, yhtä kokonaisuutta ei ole valtakunnallisesti kuvattavissa. Tarpeeseen vastaaminen *lähtee siitä, miten kunnassa lasten ja perheiden tarve nähdään*, miten se tulkitaan ja millaisin keinojen ajatellaan siihen vaikutettavan. Palvelu- ja toiminnallinen järjestelmä *eriytyvät paikallisiksi tavoiksi järjestää* mm. perhetyön palvelut.

Perinteinen sektorikohtainen ja yhden työntekijän taikka työparin malli on aikansa elänyt ja muutoksen eteen joutunut. *On tarpeen harkita perusteellisesti uutta tapaa psykososiaalisen perhetyön tarpeeseen vastaamiseksi*. Lasten, nuorten ja heidän monimuotoistuneiden perheidensä tarpeet ovat monet. Vauvan kanssa perheenä aloittaminen ja toimiminen; murrosikäisten perheet; erilaiset kriisitilanteet; perheenjäsenen vakavan vamman tai pitkäaikaissairauden kanssa arjen eläminen, jne. kysyvät erilaisissa ongelmatilanteissa ikä-, sukupuoli- ja kulttuurisensitiivistä osaamista ja auttamista.

Lasten tarpeisiin vastaaminen edellyttää joustavaa, monialaista ja yli erilaisten ammatillisten ja hallinnollisten rajojen menevää, toimivaa työkäytäntöä. Se edellyttää yhtäältä liikuteltavaa ja jalkautunutta, asiakkaiden kotiin menevää yksikköä ja työparia, jonka käytössä on erilaista asiantuntemusta, jopa ympäri vuorokauden, viikonloppuisin ja iltaisin. Toisaalta se edellyttää yksikköjä, joilla on valmius ottaa koko perhe ympärivuorokautisesti kuntoutukseen ja sisään asumaan.

Lastensuojelussa tarvitaan monenlaisia valmiuksia; tarvitaan *toiminnallinen kokonaisuus*, josta löytyy osaamista monenlaisiin tilanteisiin. Lastensuojelulain mukaan lapsen asioista vastaavalla sosiaalityöntekijällä tulee olla käytettävissään lapsen kasvun ja kehityksen, terveydenhuollon, oikeudellista sekä muuta lastensuojelutyössä tarvittavaa asiantuntemusta. Tässä tarkoituksessa kunnan tai useamman kunnan yhdessä on asetettava moniammatillinen asiantuntijaryhmä avustamaan sosiaalityöntekijää lapsen huostaanottoa sekä sijaishuoltoa koskevien asioiden valmistelussa ja muussa lastensuojelun toteuttamisessa. Lisäksi asiantuntijaryhmän tehtävänä on antaa lausuntoja lastensuojelutoimenpiteitä koskevan päätöksenteon tueksi.

Ehdotus:

Jokaisessa kunnassa tulee olla määriteltynä perhetyön toimintakokonaisuus.

Se sisältää moniammatillista osaamista, sekä lapsilähtöistä että vanhemmuuteen keskittyvää osaamista, mutta myös sensitiivisyyttä moniin ilmiöihin, kuten lapsen ikä- ja kehitysvaiheisiin ja sukupuoleen.

Perhetyön toimintakokonaisuus muodostetaan osin yhdistämällä olemassa olevia palveluja ja resursseja uudella tavalla ja myös kohdentamalla tarpeen mukaan uutta rahaa.

Perhetyön toiminnallinen kokonaisuus voi toimia verkostona taikka perhetyön yksikkönä.

Perhetyön toiminnallisen kokonaisuuden kuvaus ja sen resurssointi sisällytetään kunnanvaltuuston hyväksymään lastensuojelun suunnitelmaan (LSL 12 §).

Kunnan on varauduttava uuden lastensuojelulain nojalla lastensuojelun järjestämiseen; kunnanvaltuuston on hyväksyttävä suunnitelma lastensuojelun järjestämiseksi osana talousarviokäsittelyään. Kysymys ei saa pysähtyä siihen, kuka maksaa. Veronmaksajat maksavat, ja heidän intressissään on, miten rahalla voidaan vähentää perheiden ja perheenjäsenten pyörittämistä, pallottelua ja lasten huostaanottoja. Jatkossa tämän voisi tehdä modernisti: ei luomalla sektorisidonnaisia eikä keskenään kilpailevia uusia yksiköitä, vaan luomalla nykyisten toimintojen pohjalle työnjaollisesti toimiva kokonaisuus.

Uusi toiminnallinen kokonaisuus ei tule heti valmiiksi, vaan se jatkuvasti seuraa omaa palvelukykyään, kuuntelee ja kokoaa asiakkaiden palautetta ja oppii asiakastyöstään (oppiva ja kehittyvä yksikkö). Toimiva kokonaisuus on sekä sisäisesti toimiva että toimintaympäristöönsä asettuva. Verkostomaisena rakenteena se voisi etsiä paikkaansa toiminnassa ja toimimalla, ja löytää paikallisesti kotipesänsä ajan oloon ja kokemuksista oppineena.

Perhetyön toiminnallinen kokonaisuus muodostetaan kunnassa tai seutukunnassa *seuraavien periaatteiden mukaisesti*: Se

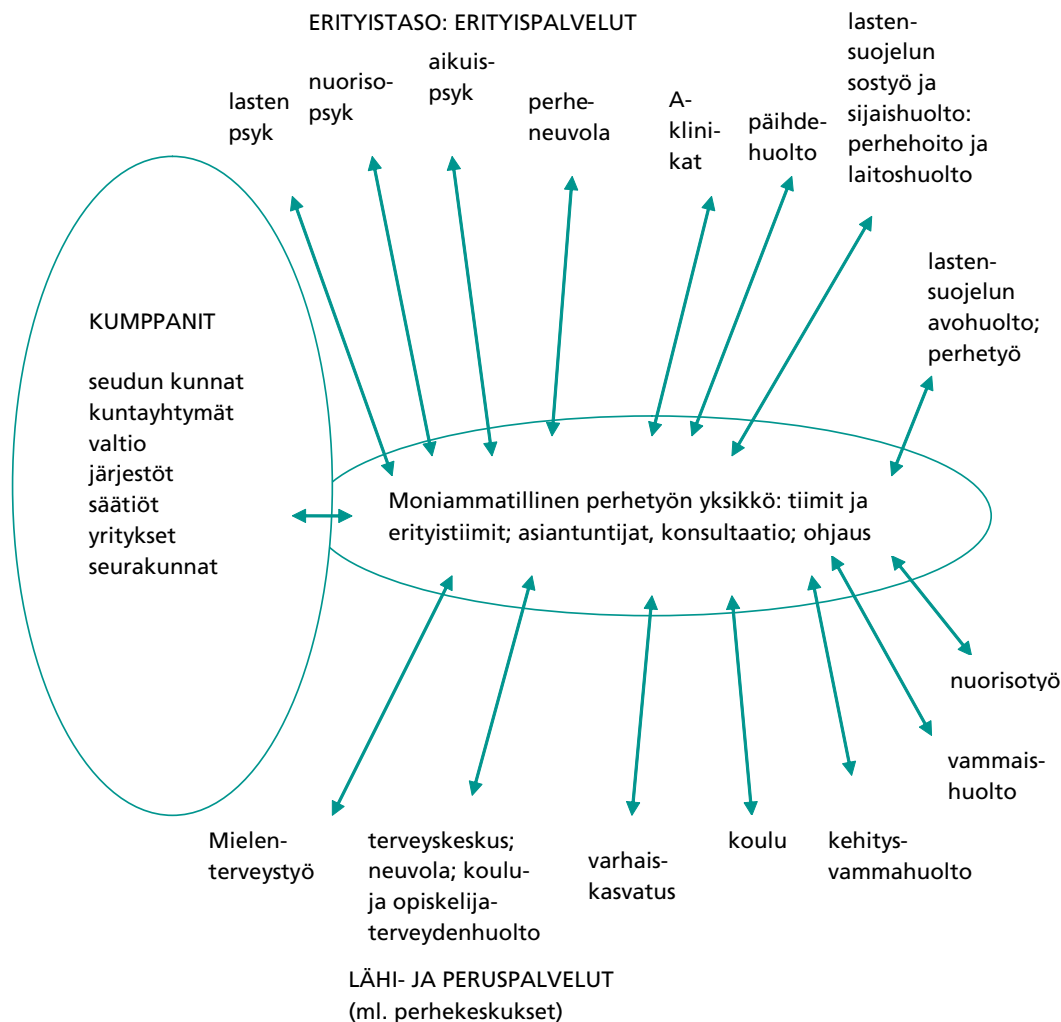
- vastaa lapsen ja perheen tarpeisiin; muotoutuu asiakaslähtöisesti (räätälöi) kokonaisuudeksi
- on vahvasti sosiaali- ja terveystoimen yhteinen ja hyödyntää järjestöjen erityisosaamisen ja palvelutarjonnan
- on moniammatillinen
- on joustava
- on monipuolinen menetelmiltään ja toimintatavoiltaan
- kytkee yhteistyöhön tahot, jotka asiakasperheen asiassa jo toimivat, koordinoi ja neuvottelee niiden kanssa työnjaon perhekohtaisesti, päällekkäistyötä välttäen
- kokoaa erityis- ja perustason työn ja -palvelun välissä olevat psykososiaaliset palvelut ja toimintamuodot
- ylittää juridiset ja hallinnolliset sektorirajat
- saattaen ja neuvotellen vastaanottaa ja siirtää asiakkaan, palvelee saumakohdissa hyvin.

Lastensuojelun sosiaalityön ja perhetyön edellyttämän erikoistumisen kannalta ongelmallista on, että lastensuojelun perhetyössä asiakkaita ei käytännössä pysty valitsemaan sen mukainen erikoistumiskoulutus työntekijällä mahdollisesti on, vaan hoidettava on ne eri ikäiset lapset ja perheet, jotka kulloinkin ovat lastensuojelun tarpeessa. Tämän vuoksi sektorirajojen ylittäminen ja laaja-alainen osaamisen ja asiantuntijuuden käyttöön saaminen näiden lasten ja perheiden tueksi on erityisen tarpeen.

Uutta lähestymistapaa ja toimintamallia voisi luonnehtia kuvalla, jossa keskellä on uudenlainen joustava, jopa amebamainen toimintakokonaisuus (kuva 3).

Perhetyön kokoava verkosto koostuu useista *tiimeistä tai työryhmistä*. Työryhmät voivat kehittyä erikoistuneiksi tiettyihin kysymyksiin, ongelmiin tai menetelmiin. Työryhmillä on vastaavat työntekijät. Työryhmän voi perustaa kuntaan taikka esimerkiksi seudulliseen lastensuojelun tai perhetyön kehittämisyksikköön.

Työryhmät organisoivat kotiin viedyn erilaisen perhetyön, perheet voivat käydä yksikössä erilaisen tutkimuksen, hoidon ja kuntoutuksen tiimoilta. Työryhmät voivat koota ja ohjata perheryhmiä, vanhempien, lasten ja nuorten vertaisryhmiä sekä järjestää perhekuntoutusleirejä. Ne voivat organisoida monipuolista toimintaa myös yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Tällaisen työtavan malleja on esitelty mm. Alpo Heikkisen raportissa (2007) nuorten ja perheiden kanssa työskentelyyn monitoimijaisessa verkostossa.

KUVA 3

Perhetyöntekijän kanssa perheiden kotona työskentelee *työpari* tai hän saa tiivistä ohjausta ja konsultaatiota toiselta ammattilaiselta. Työpari voi tilanteen ja tarpeen mukaan olla toinen perhetyöntekijä tai kodinhoitaja, mutta myös esimerkiksi sosiaalityöntekijä, psykologi, psykiatri, toimintaterapeutti, kuntoutusohjaaja, päihdeterapeutti. Työparin toinen työntekijä voi työskennellä lapsen tai lasten kanssa, toinen vanhempien kanssa; tai työnjako voi olla lapsikohtainen – sen mukainen, mitä lapsen ja vanhempien tilanne ja lapsen etu edellyttävät.

Perhetyön *tukena* yksikössä on eri alojen ammattilaisia ja asiantuntemusta. *Konsultaatiomahdollisuuden* on tarpeen olla laaja: yksikkö tarjoaa muun muassa lääkärin, psykiatrin, psykologin, yksilö-, lapsi-, nuoriso- pari- ja perhe- ja yhteisöterapian, toimintaterapian, päihdeasioiden, sairaanhoitajan, terveydenhoitajan, sosiaalityöntekijän, taideterapeutin, vertaisryhmäohjaajan osaamista.

Yksiköllä on vastaava *johtaja*. Hänen tehtäviinsä kuuluu myös ylisektoraalisen toiminnan koordinointi ja mahdollistaminen. Hän huolehtii ostopalvelujen hankinnasta ja yhteistyökäytäntöjen sopimisesta ja sujumisesta. Johtajan vastuulla on huolehtia siitä, että perhetyön johtaminen, koordinointi, seuranta, arviointi ja kehittäminen toteutuvat sekä asiakastasolla että yleisemmällä palvelujärjestelmän tasolla, yhteistoiminnallisesti kunnan sisällä, kuntien välillä sekä sovitusti muiden toimijoiden kanssa.

Toimintaa *rahoitetaan* yhteisesti, hallintokunnittain (ja kunnittain/kuntayhtymittäin) jyvittäen. Jos kysymys on seudullisesta koordinoinnista, kunnat osallistuvat sovituilla tavalla rahoittamiseen (esimerkiksi asukasluvun, alle 18-vuotiaiden tai lapsiperheiden lukumäärän mukaisessa suhteessa). Suomen Kuntaliiton erityisasiantuntija Sirkka Rousun mukaan tällaisen toiminnallisen kokonaisuuden rahoituksessa suositaan nykyisin sekamalleja, joissa osa kuntien rahoituksesta määräytyy kapitaatioperustaisesti (siis euroa per väestöpohjan mukainen osuus) ja osin suoriteperustaisesti eli käytön mukaan. Kapitaatio-osuudella paremmin varmistetaan palvelun toiminta myös kysynnän heilahteluissa. Kapitaation sijasta tai ohella voi olla myös jokin perusmaksu, jonka kaikki maksavat ja loput rahoitetaan suoritepohjaisesti. Kuntien kesken myyminen ja ostaminen ovat jo laajaa toimintaa.

Jos vielä 1990-luvulla elettiin myyjien markkinoiden aikaa - nyt tilanne on muuttumassa. Sitä mukaa kun kokemusta kertyy ja myös lastensuojelupalvelujen ostaminen ammatillistuu, syntyy vähitellen kilpailutusten kautta paitsi hintakilpailua myös ostajan markkinat. Ostajat ovat jo nyt tehneet sijaishuollossa yhteistyötä useita vuosia, ja osaamista alkaa jo olla suuremmilla paikkakunnilla. Avohuollon tuotteistus käynnistää vastaavan prosessin, ja tämä edellyttää osaamisen kasvattamista myös avohuollossa.

Toimivan kokonaisuuden on määrä ylittää erilaisia juridisia ja hallinnollisia sektorirajoja. Joidenkin rajojen ylittäminen on käytännössä vaikeampaa kuin toisten. Toimivia yhteistyökäytäntöjä on luotu, mutta usein on ensin törmätty moniin esteisiin.

Toiminnan vaikuttavuus heijastuu raskaamman hoidon tarpeen vähenemiseen (erityisesti lastensuojelun laitoshuolto; psykiatrinen hoito), joten kustannussäästöä syntyy ajan oloon. Kanustavaa tulosta tähän suuntaan on jo osoittanut ns. Vantaan malli, jossa lastensuojeluun perustettiin vuoden 2007 alussa 8 uutta perhetyöntekijän vakanssia huostaanottojen vähentämiseksi. Merkittäviä tuloksia saatiin: huostaanotot vähenivät ja niitä voitiin lakkauttaa. Toiminnan tueksi sovittiin lastenpsykiatrian ja aikuispsykiatrian sekä perheneuvolan ja päihdehuollon konsultatioita. Perustetun intensiiviperhetyön ympärillä ja rinnalla toimii kunnan muu perhetyökokonaisuus, alueiden perhetyö ja laitosten perhekuntoutus.

Perhetyön toimintakokonaisuuden määrittely ja perhetyön järjestämisestä kuntatasolla lastensuojelusuunnitelmien hyväksymisprosessin yhteydessä voi onnistuessaan tuottaa monenlaista hyvää. Näin voidaan osaltaan poistaa tai ainakin vähentää tällä hetkellä vallitsevaa epätasa-arvoa sen suhteen, ketkä lapset ja perheet saavat perhetyötä ja ketkä eivät. Tärkeää on parantaa valtakunnallisesti palvelujen saatavuutta ja lisätä tasa-arvon toteutumista. Toiminnallisen kokonaisuuden rakentaminen on paikallinen kysymys, paikallinen tehtävä. Sille ei aseteta kansallista mallia, joka pitäisi samanlaisena toteuttaa joka paikassa; sille ei edes aseteta kotipesävaatimusta perus- tai erityispalvelujen yhteyteen. Tärkeintä on, että tarvetila selvitetään ja sen mukainen palvelu turvataan kaikkialla.

Käynnistyvässä valmistelussa onkin tarpeen koota tiedossa olevat tarpeet ja resurssit yhteen, miettiä miten toiminnallinen rakenteen luominen käynnistetään, millaisella mallilla aloitetaan pilotti ja luotetaan siihen, että toiminnassa löytyy rakenne. Parin vuoden ”kelluttamisen” jälkeen verkostomuotoisen toimintamuodon rakenteet vankistuvat ja kiinnikkeet vahvistuvat. *Tärkeää on, että luotavana olevan (jopa voidaan ajatella innovatiivisen) toimintakokonaisuuden muotoutumista seurataan ja arvioidaan yhdessä - myös yhdessä asiakkaiden kanssa.*

Ehdotus:

Perhetyön kehittäminen on oleellinen osa lasten huostaanottojen vähentämiseen tähtäävän sosiaali- ja terveydenhuollon kansallisen kehittämisohjelman tavoitteen konkretisoinnissa ja toteuttamisessa. KASTE-ohjelman lasten, nuorten ja perheiden palvelujen kehittämisen kokonaisuudessa voisi kehittää myös perhetyön toiminnallista kokonaisuutta, kokeilla ja tutkia verkostomallia yhteistyössä paikallisten toimijoiden kanssa sekä koota kokemukset valtakunnallisesti hyödynnettäväksi.

Kehittämistyö toteutettaisiin yhteistyössä mm. niiden lastensuojelun seudullisten yksiköiden kanssa, jotka ovat keskittyneet lastensuojelun avohuollon kokonaisuuden ja perhetyön kehittämiseen. Perhetyön tutkimuksen ja kehittämisen yksikköä ei ole olemassa, mutta tässä yhteydessä uuden toiminnallisen kokonaisuuden tueksi sellainen tarvittaisiin ja sitä voisi pilotoida.

Kehittämistyötä tueksi tarvittaisiin tutkimuspanosta.

Pätevien sosiaalityöntekijöiden riittävyys

Helsingin Sanomien toimittaja Päivi Ängeslevä kohdisti näyttävästi huomion lastensuojelun avohuollon kriisiin sunnuntaisvujen (13.1.2008) pääartikkelissa: Pula rahasta ja työvoimasta on vienyt lastensuojelun katastrofin partaalle. *Pätevien sosiaalityöntekijöiden riittävyyden ja saatavuuden turvaaminen lastensuojelun sosiaalityöntekijän tehtäviin on ensisijaisia tehtäviä.* Työn vaatavuus ja haasteellisuus on erityinen. Työn houkuttelevuutta voi lisätä tehtävämäärityksen nostamisella tehtävän vaatavuuden tasolle, työolojen ja työn tukirakenteiden parantamisella sekä palkkauksen korottamisella. Työn yleinen arvostus nousee ajan myötä, vaikka ristiriitaisena lastensuojelun sosiaalityö säilyy aina jo perusluonteensa takia.

Uudessa lastensuojelulaissa on määritelty lapsen asioista vastaavan sosiaalityöntekijän kelpoisuus. Sen myötä *lastensuojelun lapsi- ja perhekohtainen sosiaalityö määrittyy käytännössä erityistason sosiaalityöksi.* Selvitys- ja arviointitehtävät erityisesti huostaanoton tarpeen arvioimiseksi, lapsilähtöinen sosiaalityö sekä monentasoinen yhteys- ja vaikuttamistyö edellyttävät vaativan tason ammatillista taitoa ja osaamista. Lastensuojelun asiakkuuden kriteerit tutkitaan aikaisempaa tarkemmin; tarkoitus on että asiakas myös voisi saada aikaisempaa tarkemmin kohdennettuja palveluja, joiden vaikuttavuutta myös seurattaisiin. Lapsen huostaanotontarpeen tutkiminen ja päätöksen valmistelu edellyttää jo erityisen vaativan tason ammatillista taitoa ja osaamista. Tehtävämäärityksissä voitaisiin selkeästi eriyttää lapsi- ja perhepalvelujen piirissä tehtävä lähisosiaalityö ja alueellinen sosiaalityö *lastensuojelun sosiaalityöstä.*

Vastaavasti lastensuojelun viitekehyksessä toimivien perhetyöntekijöiden työ on erityisen vaativaa perhetyötä. Tehtävämäärityksissä voitaisiin selkeästi eriyttää lapsi- ja sosiaalipalvelujen piirissä tehtävä perhetyö *lastensuojelun viitekehyksessä* tehtävästä perhetyöstä. Lastensuojelun vaativaa perhetyötä tehtäisiin korkeakoulutuksen (sosionomi-AMK) pohjalta.

Ehdotus:

Lastensuojelun lapsi- ja perhekohtaisen sosiaalityön tehtävät määritetään erityistason sosiaalityöksi.

Henkilöstörakennesuositukseen tulee sisällyttää erityissosiaalityöntekijä-nimeke (tai lastensuojelun sosiaalityöntekijä, jolla tarkoitetaan erityistason tehtävää). Erityissosiaalityöntekijöiden pätevyys tulee sisällyttää kelpoisuusasetukseen.

Lastensuojelun perhetyön tehtävät määritellään erityistason perhetyöksi. Lastensuojelun perhetyön tehtävissä olevan nimike voisi olla lastensuojelun perhetyöntekijä.

Lastensuojelun sosiaalityöhön ja perhetyöhön mitoitus on saatava kohdalleen. Tehtävämääritysten ja mitoitusten jatkovalmistelu tehdään STM:n asiaa valmisteluvassa työryhmässä ja ehdotukset huomioidaan myös palvelurakennemuutoksen valmistelun yhteydessä.

Lapsi- ja perhekohtaisen lastensuojelutyön (lastensuojelun sosiaalityön) määrittäminen erityistason työksi avaa monta muuta keskustelua: suhteessa tehtävarakenteen edellyttämään erityisosaamiseen, koulutukseen, palkkaan. Vaativuustason tulee näkyä perhetyön koulutustasossa, nimikkeissä ja palkoissa.

Ammattikorkeakoulut ovat koulutuksellaan tuottaneet merkittävää perhetyön osaamista. Ne ovat vastanneet työelämän haasteisiin, kun sosiaalityön tehtäviä on entistä enemmän siirretty sosiaaliohjaajille. Perhetyö on yksi keskeinen tällainen tehtäväalue, ja se on yksi vanhin ja vakiintunein sosiaaliohjaajien työmuoto.

Lisäksi monessa ammattikorkeakoulussa järjestetään perhetyön erikoistumisopintoja (30 op) sekä mm. Stadiassa nimenomaan lapsi-, nuoriso- ja perhetyöhön profiloitunutta ylempää ammattikorkeakoulututkintoa (90 op), joka on maisterintason koulutus. Ammattikorkeakoulun tuottama perhetyön osaaminen on syytä määritellä vaativaksi ja erityistason perhetyöksi.

Sosiaalialan ammattikorkeakouluverkostossa toimii erillinen lastensuojelutyöryhmä, joka työstää parhaillaan lastensuojelutyön tarvittavia pätevyyskysymyksiä sosionomeille.

Ehdotus:

Sosiaalityöntekijöiden koulutusta tulee lisätä ja koulutusohjelmien lastensuojelulisältöjä tulee yhtenäistää ja niiden sisältöjä kehittää. Tämän valmistelu tulisi käynnistää, esim. työryhmätyönä.

Lastensuojelun erityistason sosiaalityöhön tulee järjestää oma erikoistumiskoulutus, johon pääseminen edellyttää vähintään kahden vuoden kokemusta sosiaalityöstä.

Lastensuojelun sosiaalityössä toimiville järjestetään sekä lisä- että täydennyskoulutusta.

Vastaavasti lastensuojelun (erityistason) perhetyön koulutusta tulee lisätä ja samalla huolehtia siitä, että opiskelun aloittajien piirissä on sekä miehiä että muiden kulttuurien ja vähemmistöjen edustajia.

Lastensuojelun perhetyön koulutussisältöjä yhtenäistetään ja kehitetään ja ammattikorkeakouluverkostossa jo käynnistynyt yhteistyö ja työryhmätyö otetaan kehittämistyössä lähtökohdaksi.

Työmarkkinajärjestöjen kanssa käynnistetään erillisneuvottelut tilanteen ratkaisemiseksi pitkällä tähtäimellä. Uudistetaan tehtävärakennesuositusta niin, että se tukee uutta vaatavuusluokitusta, joka on myös palkkauksen perustana.

Kuntien tulee käyttää palkkaliukumien ylärajaa niiden sosiaalityöntekijöiden osalta, joiden työhön kuuluu huostaanottoasioiden valmistelu. Sen tulee vastata vaativan työn taikka vaarallisen työn lisää.

Kehityksen arviointi ja vaikuttavuuden seuranta

Vaikuttavuuden seuraamiseksi ei ole käytettävissä valtakunnallista seurantatietoa. Ei tiedetä, millaisia avohuollon tukitoimia käytetään ja mitä tukea lastensuojelun asiakkaana olevat lapset saavat. Myöskään perhetyön laajuudesta ei saada mitään jatkuvaa tilastollista seurantatietoa. Koska lastensuojelun avohuollon asiakkuuden sisällöstä eikä asiakkaana olevien lasten taustasta ole käytettävissä valtakunnallista tilastotietoa, pitää seuranta suunnitella ja järjestää erikseen. Se taas edellyttää, että sosiaali- ja terveysministeriö ja Stakes turvaavat ja kohdentavat riittävät resurssit seurannan toteuttamiseen. Seurantatiedon kokoamista sekä arviointi- ja vaikuttamistutkimusta tehdään yhteistyössä seudullisten ja alueellisten toimijoiden, mm. osaamiskeskusten ja kehittämissyksiköiden kanssa.

Ehdotus:

Lastensuojelun avohuollon ja perhetyön laajuudesta ja sisällöstä kootaan valtakunnallinen tietokanta. Seuranta ja arviointi järjestetään erilliselitysten avulla. Ne toteutetaan sisällöltään samanlaisina neljän vuoden välein.

Lisäksi käynnistetään vaikuttavuustutkimuksen valmistelu.

Stakes huolehtii seurannan valmistelusta ja toteutuksesta sekä koordinoi arviointi- ja vaikuttavuustutkimuksen valmistelun ja toteuttamisen yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa. Tähän varataan vähintään 2 henkilötyövuotta: erikoistutkija ja tutkimusapulainen.

Perhetyön mitoitus

Perhetyön mitoitus vaihtelee 2–50 asiakasperhettä perhetyöntekijää kohden. Perhetyössä kohdattavan ja työstettävän ilmiön traumaattisuus ja sen edellyttämän hoidon vaatavuus muodostaa perustan mitoituskeskustelulle. Työntekijällä voi olla kerrallaan enemmän asiakasperheitä esimerkiksi silloin, jos perheet eivät ole monilapsisia, ja käyntejä on vain kerran viikossa tai harvemmin. Seuraavassa ehdotetaan yhtä tapaa lähestyä perhetyön mitoitusta ja luoda sille kriteeristöä. Mitoituksen periaate kiinnittyy lapsen ja asiakasperheen tarpeeseen: perhetyö edellyttää tarpeen mukaista resurssointia. Palvelujen tarve arvioidaan asiakaskohtaisesti ja lapsilähtöisesti.

Tapauskohtaisesti vaadittavan perhetyön kannalta arvioidaan neljää asiaa. Jokainen kriteeri arvioidaan asteikolla vähän – keskiverroin – paljon (1–2–3). Pisteet lasketaan yhteen asiakaskohtaisesti - ja perhetyöntekijää kohden voi kertyä maksimissaan 24 pistettä. Näin saadaan näkyviin mitoituksen perusteet ja niiden muutokset (asiakassuunnitelman tarkistuksen yhteydessä). Ajatuksellista tukea ja suhteutusta on haettu laatukriteeristöä, joka kuvaa Families First- ja Alvari-perhetyössä käytössä olevaa asiakasmäärää perhetyöntekijää kohden (kaksi vaativaa ja intensiivistä asiakasperhettä perhetyöntekijää kohden).

Ehdotus:

Perhetyön mitoitukseen harkitaan sovellettavaksi seuraavia kriteereitä:

1. Verkostosuhteet, työskentelyn laajuus läheisten ja auttajatahojen suuntaan: pisteytys skaalalla suppeasta erittäin laajaan verkostoon 1–2–3
2. Intensiteetti, viikoittainen työaika: vähäisemmästä ja harvemmasta tapaamisesta kokopäivittäiseen 1–2–3
3. Suhdeperusteisuus, moniulotteisuus: etäisemmästä "koulumatkasaattamisesta" moniulotteiseen ja intensiiviseen lähisuhde-, tunne- ja muutostyöhön 1–2–3
4. Ammatillinen vaatavuustaso: ohjaavasta erittäin vaativaan kuntouttavaan perhetyöhön 1–2–3.

Mitoitusta koskevaa ehdotusta on tarpeen käsitellä sekä työstää edelleen STM:n ns. mitoitustyöryhmässä.

Työmäärän mitoitus perhetyöntekijää kohden tarkoittaisi, että yhdellä perhetyöntekijällä voi samanaikaisesti olla vain kaksi asiakasperhettä, jos kaikki kriteerit antavat maksimipisteet. Jos mukana on yksi "maksimipisteperhe", sen ohella voisi työntekijällä olla kolme minimipistemääräperhettä. Jos päinvastoin perhetyön tarve ei ole kovin vaativaa, yhdellä työntekijällä voisi olla kuusi perhettä. Pisteleikkiin pitää suhtautua myös kriittisesti ja harkiten, sillä kysymys on työn kokonaisuudesta. Tällä pisteytyksellä haluttiin tehdä näkyväksi, miten tärkeää on katsoa resurssija suhteessa työn erilaiseen vaativuuteen ja vaativuuden eri puoliin.

Lähteet

- Andersson, Maarit (toim.) (2001): Tartu hetkeen – Apua ja hoitoa päiheteitä käyttäville vauvaperheille. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 27.
- Bardy, Marjatta & Salmi, Minna & Heino, Tarja (2001) Mikä lapsiamme uhkaa? Suuntaviivoja 2000-luvun lapsipoliittiseen keskusteluun. Raportteja 263. Helsinki: Stakes.
- Bardy, Marjatta & Öhman, Kaisa (2007) Vaativa vauvaperhetyö. Kirjallisuuskatsaus kansainvälisestä tutkimuksesta. Stakes Työpapereita 13/2007. http://www.stakes.fi/FI/Julkaisut/verkkojulkaisut/tyopapereita07/VT13_2007_2.htm.
- Bardy, Marjatta & Öhman, Kaisa (2006) (toimittaan koonneet 19.9.2005; päivitetty 14.6.2007) Vauvaperhetyön kehittäminen lastensuojelussa. Työpapereita keskusteluun osana valtakunnallista lastensuojelun kehittämissuunnitelmaa vauvaperhetyö. <http://groups.stakes.fi/NR/rdonlyres/65CD2116-58A2-4AAE-A231-E470EA7B9A68/0/LS-kehiohjvauvaperhetyokooste24607.pdf>.
- Berg, Kristiina (2000) Perhetyö lastensuojelussa. Käsiteanalyttinen kirjallisuuskatsaus. Pro gradu -tutkielma. Sosiaalipoliittikan laitos. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Connolly, Marie (2006) Practice Frameworks: Conceptual Maps to Guide Interventions in Child Welfare. *British Journal of Social Work*, June 16, 2006.
- Forsberg, Hannele (2002) Lasten asiakkuudet ja kokemukset turvakodissa. Arviointitutkimus Lapsen aika -projektista. Ensi- ja turvakotien liitto ry (2002), julkaisu numero 31
- Forsberg, Hannele (2000) Lapsen näkökulmaa tavoittamassa. Arviointitutkimus turvakotien lapsikeskeisyyttä kehittävästä projektista. Ensi- ja turvakotien liitto, julkaisu numero 24
- Forsberg, Hannele (1998) Perheen ja lapsen tähden. Etnografia kahdesta lastensuojelun asiantuntijakulttuurista. Tampereen yliopisto. Helsinki: Lastensuojelun keskusliitto.
- Hakulinen-Viitanen, Tuovi, Pelkonen, Marjaana & Haapakorva, Arja (2005) Äitiys- ja lastenneuvolatyö Suomessa. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja, Selvityksiä 22. Yliopistopaino, Helsinki.
- Hakulinen-Viitanen, Tuovi, Pelkonen, Marjaana, Hastrup, Arja, Pelkonen, Riikka & Saaristo, Vesa (2008) Lasten ehkäisevien palvelujen suunnittelu ja johtaminen: neuvolatyön näkökulma. Käsikirjoitus Stakesin Työpapereita-sarjaan.
- Heikkinen, Alpo (2007) Nuoret lastensuojelun avohuollossa – palvelujen ja menetelmien tarkastelu. Sosiaali- ja terveysministeriö (2007) Sosiaalialan kehittämishankkeen lastensuojelun kehittämissuunnitelman raportti. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. Selvityksiä 2007:1.
- Heino, Tarja (2007) Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana. Työpapereita 30/2007. Helsinki: Stakes. http://www.stakes.fi/FI/Julkaisut/verkkojulkaisut/tyopapereita07/VT30_2007.htm
- Heino, Tarja & Hurtig, Johanna & Berg, Kristiina (2000) Perhetyön ilo ja hämmennys. Lastensuojelun perhetyömuotojen esittelyä ja jäsenyyksiä. Aiheita 14/2000. Helsinki: Stakes.
- Heino, Tarja & Kuoppala, Tuula & Säkkinen, Salla (2005) Lastensuojelun avohuollon tilaston haasteet. Kuntakyselyn yhteenveto. Työpapereita 5/2005. Helsinki: Stakes. <http://www.stakes.fi/verkkojulk/#/Tyopapereita>
- Heinonen, Hanna (2007) Lastensuojelun sosiaalityöntekijöiden osaamiskartoitus pääkaupunkiseudulla. SOCCA. Julkaisematon käsikirjoitus.
- Holma, Tupu & Rousu, Sirkka (2005) Lastensuojelupalvelujen osto- ja myyntikoulu. www.lapsitieto.fi > harava
- Hurtig, Johanna (2003) Lasta suojelemassa – etnografia lasten paikan rakentumisesta lastensuojelun perhetyön käytännöissä. *Acta Universitatis Lapponiensis* 60.
- Hyytinen, Riitta (2007) Lapsi, huumeperhe ja toivo. Lapsen todellistuminen huumeperheen kuntoutusprosessissa. Ensi- ja turvakotien liitto.
- Häggman-Laitila, Arja, Ruskomaa, Leena & Euramaa, K.-I. (2000) Varhaista tukea lapsiperheille. Kokemuksia Lapsiperhe-projektin perhetyöstä. *Mannerheimin Lastensuojeluliitto*, Helsinki.
- Häggman-Laitila, Arja (2002) Varhainen tuki lapsiperheiden terveyden edistämässä – analyysi perhetyön vaikuttavuudesta. *Sosiaalilääketieteellinen Aikakauslehti* 3(39), 192–207.
- Intensiiviperhetyö 2/2007–12/2008. 1. raportointi 12/07. Ilkka Määttä. Vantaa. Moniste.
- Kaikko, Kirsi (2005) Lastensuojelun avoperhetyön kuntoutumista tukevat elementit. Lapsi- ja nuorisososiaalisen ammatillisen lisensiaattityö. Kuopio: Kuopion yliopisto.
- Kalavainen, Susanna (Toim. 2005) Ensikodin päiväryhmät. Kuvaus lastensuojelun vauvaperhetyön kehittämisestä, Ensi- ja turvakotien liitto ry, julkaisu numero 34
- Korkiakangas, Mirja (2005) Perheen voimavaroja etsimässä – tapaustutkimus asiakaslähtöisistä työorientaatioista lastensuojelun perhetyössä. Lapsi- ja nuorisososiaalisen lisensiaattityö. Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Koivula, Leena (2007): Kun sanat ja puhe eivät yksin riitä. Toimintatutkimus lapsilähtöisen työn kehittämisestä Nikinharjun perhekuntoutuksessa. Opinnäytetyö/ylempi ammattikorkeakoulututkimus. Helsingin ammattikorkeakoulu Stadia.
- Kuipers, Liz, Leff, Julian & Lam, Dominic (1998) Koulutuksellinen perhetyö, käytännön opas. Helsinki.
- Kuntoutus uudistuu (1992) Sosiaali- ja terveyshallituksen opas.
- Lahtinen, Pia (2007) Lapset perhetyön työprosesseissa, Perhetyön suunnittelu, toteuttaminen, arviointi ja kehittämistarpeet lasten näkökulmasta, Keski-Suomen lastensuojelun kehittämissyysikkö.
- Lahtinen, Pia (2007) Perhetyön menetelmällisyys. Tutkimus perhetyön opiskelijoiden työmenetelmiä kuvaavista tulkinnoista. Käsikirjoitus ammatilliseksi lisensiaatin-tutkimukseksi.
- Lahtinen, Pia & Martikainen, Marjo (2005) Perhetyön jännitteiden työkenttä – haasteita ja vastausryhtyksiä. Luento Perhetukipäivillä Jyväskylässä 13.10.2005.
- Lipponen, Kristiina & Vataja, Sara (toim.) (2006): Lasten ja nuorten voimalla. Monimuotoista perhekuntoutusta kehittämässä. Osuuskunta Toivo.
- Myllärniemi, Annina (2007) Lastensuojelun perhetyö ammattikäytäntönä. Heikki Waris -instituutti. SOCCAn ja Heikki Waris -instituutin julkaisusarja nro 15. Yliopistopaino

- Mäkelä-Näkki, Katri (toim.) (1999) Perhetyön uudet muodot. Kokemuksia Parasta Lapsille ry:n Löytöretki-projektista vuosilta 1994–1998. Aiheita 37/1999. Helsinki: Stakes.
- Mäkeläinen, Pia (2003) Kohti vaikuttavaa ja jäsentynyttä työotetta. Helsingin kaupungin sosiaalivirasto. http://www.hel.fi/wps/wcm/resources/file/eb40e34a9cee778/08_loppuraportti.pdf.
- Niemi, Helena (toim.) (1997) Soiko äidin ja isän sydämessä baby blues? Ensi- ja turvakotien liitto julkaisu numero 15.
- Niemi, Helena (2002) Mitä on Alvari-perhetyö. Raportti Alvari-perhetyön menetelmistä ja tuloksista. Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu nro 32.
- Niemi, Helena & Karjalainen, Johanna & Korhonen, Liisa (toim.) (2006) Lastensuojelun kriisiperhetyötä kotona. Families First -projektin raportti vuosilta 2002–2005. Raportti 4. Ensi- ja turvakotien liitto ry. Helsinki.
- Nupponen, Ritva & Simonen Leila (1983) Kodinhoitajan tehostettu perhetyö. Valtakunnallisen kokeilun loppuraportti. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lapsiraportti A 41. Helsinki: Heloffset Oy
- Nätkin, Ritva & Vuori, Jaana (toim.) (2007) Perhetyön tieto. Vastapaino. Tampere.
- Ojuri, Auli (2001) Hukasta kukkaan. Naisen tie väkivallasta selviytymiseen. Ensi- ja turvakotien liitto, julkaisu numero 29
- Oranen, Mikko (toim.) (2001) Perheväkivallan varjossa. Raportti lapsikeskeisen työn kehittämisestä, Ensi- ja turvakotien liitto ry, julkaisu numero 30
- Perhekeskustoiminnan kehittäminen (2008) PERHE-hankkeen loppuraportti. Käsikirjoitus.
- Perhekuntoutustyöryhmän muistio (1993) Työryhmämuistio 1993:22. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Perhe- ja lähisuhdeväkivalta – Auttamisen käytäntöjä (2006) Ensi- ja turvakotien liitto ry, julkaisu numero 35.
- Peruspalvelujen arviointi (2003) Lääninhallitusten tekemä selvitys. Oulun lääninhallitus.
- Puustinen-Korhonen, Aila (2006) Vaativa vauvaperhetyö lastensuojelulaitoksessa. Tilastollinen tarkastelu 1-vuotiaina tai nuorempina laitosiakkuihin tulleista vauvoista Vantaalla 2001–2005. Moniste kesäkuu 2006
- Reijonen, Mikko (2005) Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. PS-kustannus. Keuruu.
- Remsu, Niina & Törrönen, Maritta (toim.) (2007) Varhainen vastuunotto. Mannerheimin Lastensuojeluliiton Lasten ja Nuorten Kuntoutussäätiö. Helsinki.
- Reijonen, Mikko (2005) ”Mitä työtä se perhetyö oikein on?” – ammattina perhetyöntekijä. Teoksessa: Voimaa perhetyöhön. Arjen tuki ja ammatilliset verkostot. Toim. Mikko Reijonen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Saarnio, Tuula (2004) Perhetyö lastensuojelutyössä. Teoksessa: Lastensuojelu tänään. Toim. Anna-Maija Puonti & Tuula Saarnio & Anne Hujala. Helsinki: Tammi.
- Sarvimäki, Pirjo & Siltaniemi, Aki (toim.) (2007) Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön tehtävärakennesuositus. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2007:14
- Satka, Mirja (1994) Sosiaalinen työ päättäneen kasvun hyvinvointivaltiossa. Teoksessa: J. Jaakkola & P. Pulma & M. Satka & K. Urponen. Armeliaisuus, yhteisöapu, sosiaaliturva. Suomen sosiaaliturvan historia. Helsinki: Sosiaaliturvan keskusliitto.
- Sosiaalihuollon ammatillisen henkilöstön kelpoisuusvaatimukset valtio-, kunta- ja yksityissektorilla. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisu 2007:18.
- Sosiaali- ja terveysministeriö (2004) Lastenneuvola lapsiperheiden tukena. Opas työntekijöille. Oppaita 14.
- Tuurala, Timo (1993) Lastensuojelusta perheiden tukemiseen. Perheiden palvelujen kehittäminen. Tampereen perhetukikeskuksissa. Helsinki: Suomen Kuntaliitto. Kuntaliiton painatuskeskus.
- Törmä, Tiina & Miettinen, Marjut (2000) ”Meille alkoi uusi elämä”: kirja päihdeongelmaisten lapsiperheiden perhekuntoutusprojektista 1996–1999. POLOKKA-projekti. Muhos: Nuorten ystävät.
- Törmälehto, Erna (2003) Karhukuntien lastensuojelun perhetyön kehittämishanke. Pikassos. http://kotisivut.ainaratkaisu.fi/data/gfm/files/1/279_karhukunnat.pdf.
- Törrönen, Hannele (1998) Ehjänä perille. Kokemuksia lastensuojelun vauvatyön kehittämisestä. Ensi- ja turvakotien liitto ry, julkaisu numero 18
- Törrönen, Hannele (toim.) (2001) Matkalla muutokseen. Kokemuksia perhekuntoutuskursseista. Helsinki: Ensi- ja turvakotien liiton julkaisu 26
- Uusimäki, Mervi (2005a) Perhetyön luokituksia. Teoksessa: Airtto Mikko & Helavirta Susanna & Kurkinen Jorma & Loponen Katriina & Uusimäki Mervi. Perhetyön monimuotoisuus. Preventteri – Moniammatillinen yhteistyö lasten ja nuorten syrjäytymisen ehkäisyssä. Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen julkaisusarja 17. Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus. <http://www.poske.fi/dokumentit/Preventeri.pdf> [viitattu 1.8.2005].
- Uusimäki, Mervi (2005b) Perhetyötäkö kaikki? Oulu: Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus.
- Viitala, Tarja (2000) Perhetyö lastensuojelun työmuotona. Yhteiskuntapolitiikan pro gradu -työ. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Veijola, Arja (2004) Matkalla moniammatilliseen perhetyöhön – lasten kuntoutuksen kehittäminen toimintatutkimuksen avulla, Oulun yliopiston lääketieteellisen tiedekunnan väitöskirja.
- Ängeslevä, Päivi (2008) Pula rahasta ja työvoimasta on vienyt lastensuojelun katastrofin partaalle. Helsingin Sanomat 13.1.2008.
- Öhman, Kaisa (2006) Selvitys lastensuojelun peruskoulutuksesta 2005–2006, Lastensuojelun kehittämisohjelma. www.lastensuojelunkasikirja.fi

TYÖPAPEREITA-sarjassa aiemmin ilmestyneet

2008

Marjo Karvonen, Mikko Peltola, Matti Isohanni, Sami Pirkola, Jaana Suvisaari, Klaus Lehtinen, Pertti Hella, Unto Häkkinen. PERFECT – Skitsofrenia. Skitsofrenian hoito, kustannukset ja vaikuttavuus
Työpapereita 8/2008 Tilausnro T8/2008

Eeva Widström, Antti Väisänen, Tapani Niskanen. Erillisselvitys suun terveydenhuollon tuotoksista ja kustannuksista terveyskeskuksissa vuonna 2006
Työpapereita 7/2008 Tilausnro T7/2008

Mieli 2008. Kansallisten mielenterveyspäivien taustamateriaali, luennot ja posterit
Psykisk hälsa 2008. Nationella dagar för mental hälsa: bakgrundsmaterial, föreläsningar och postrar
Työpapereita – Diskussionsunderlag 6/2008 Tilausnro T6/2008

Sinikka Varsio, Anne Nordblad, Miika Linna, Irma Arpalahti, Päivi Strömmer, Tuomo Karhunen, Sinikka Huhtala. SUHAT-hankkeen menestystarina. Strateginen johtamisen benchmarking-kehittäminen terveyskeskusten suun terveydenhuollossa 2002–2005
Työpapereita 5/2008 Tilausnro T5/2008

Jan Klavus (toim.) Terveystaloustiede 2008
Työpapereita 4/2008 Tilausnro T4/2008

Timo Hujanen et al. Terveystaloustiede 2008
Työpapereita 3/2008 Tilausnro T3/2008

Tuulia Rotko, Marita Sihto (toim.). Terveysvaikutusten arvioinnin kehittäminen -seminaari. 21.–22.3.2007, Stakes. Seminaariraportti
Työpapereita 2/2008 Tilausnro T2/2008

Maija Ritamo (toim.). Terve Kunta -päivät. 22.–23.1.2008, Paasitorni, Helsinki
Työpapereita 1/2008 Tilausnro T1/2008

2007

Pasi Moisio. HYPÄ 2006. Hyvinvointi & Palvelut -kyselyn 2006 aineistokuvaus
Työpapereita 33/2007 Tilausnro T33/2007

Matti Rimpelä, Hanna Happonen, Kirsi Wiss, Vesa Saaristo, Elise Kosunen, Arja Rimpelä. Kouluterveydenhuollon laatusuosituksen toimeenpano 2004–2007
Työpapereita 32/2007 Tilausnro T32/2007

Riitta Haverinen, Riitta Hahti (red.): Annus Socialis Fenniae 2007. Nordiskt socialdirektörsmöte. Oslo, Norge 24–25 oktober 2007
Työpapereita 31/2007 Tilausnro T31/2007

Tarja Heino: Keitä ovat uudet lastensuojelun asiakkaat? Tutkimus lapsista ja perheistä tilastolukujen takana
Työpapereita 30/2007 Tilausnro T30/2007